A. BAŞER KAFAOĞLU

Varlık Vergisi Gerçeği

evekitap

A. Başer Kafaoğlu

VARLIK VERGİSİ

GERÇEĞİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ YERİNE 10

BİRİNCİ BÖLÜM

18

I.

SAVAŞ, TÜRKİYE'Yİ DÜNYADAN KOPARIYOR

20

Savaş Tehlikesinin Yaklaşması 22

İki Deniz Subayının Romanya Serüveni 24

II.

SAVAŞ VE EKONOMİMİZ

25

A.

Savaş ve Ekonomi

26

B.

Terk Edilen İsabetli Politikalar-Enflasyon 27

C.

Çöken Yerel Yönetim Maliyesi 30

D.

Vergi Sistemi de Çöküyor

31

E.

Giderlerin Hızla Artışı

32

F.

Ekonominin Genel Durumu

34

Sonuç 36

İKİNCİ BÖLÜM 37

I. GELİR POLİTİKALARI 37

Savaş Nasıl Finanse Edildi?

38

A.

Dönemin Vergileri

39

B.

Cari Vergi Uygulamalarının Sonuçları

45

C.

Ne Yapılabilirdi? 47

II. HARCAMA VE KIT POLİTİKALARI

52

Ne Yapılabilirdi? .

54

III. BÜYÜK KENTLERİN BESLENMESİ

55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

56

VARLIK VERGİSİ

56

Yasa ve Vergi Tekniği 56

Basın. Vergiyi Genellikle Beğendi

57

Niçin En Çok Gayrimüslimden? 59

Vergi Nasıl Yasalaştı, Nasıl Uygulandı? 61

Güdülen Hedeflere Ne Kadar Yaklaşıldı? 63

İş Sahiplerinin Türkiye'den Kaçtığı İddiası

64

Ülkenin ve Köylünün Acıklı Durumu

66

Köylü Enflasyonu

68

I. KÖYLÜYE VERGİ İLE BİNEN YÜK

69

Hayvanlar Vergisi

69

Toprak Mahsulleri Vergisi

69

II. FİYAT MEKANİZMASIYLA KÖYLÜYE EK YÜK 72

Maaşsız Askerlik

74

III. KİM, NE ÖDEDİ?

75

Acaba Bunları Hangi Gruplar Yüklendi? 75

Dolaylı Vergiler 77

Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin

Tahakkuk Usullerinin Tartışılması

80

EKLER 83

EK 1: VARLIK VERGİSİ VE DEVLET ADAMLIĞI 85

EK 2: SALKIM HANIM: TERSİNE TARİH! 88

EK 3: SALKIM... SALKIM... TRT'LEME... 95

EK 4: VARLIK VERGİSİ HAKKINDA KANUN

100

EK 5: VARLIK VERGİSİ KANUNU'NA EK KANUN 107

EK 6: BAKAYANIN TERKİNİ HAKKINDA KANUN 108

EK 7: 1. MÜKELLEFLERİN TESPİTİ VE

İŞ MAHALLERİNE GÖNDERİLMESİ

109

2. MÜKELLEFLERİN ÇALIŞTIRILMASI

112

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

115

Bu kitabı İkinci Dünya Savaşı'nın

en ağır yükünü taşıyan köylü kadınlarımıza,

bugüne kadar kimsenin farkına varmadığı özverilerine,

bu ulusun sade bir bireyi olarak duyduğum

şükran ve minnet duygularımı ifade edebilmek için yazdım.

ÖNSÖZ YERİNE

1949 yılında Siyasal Bilgiler okulunu bitirdim. Memurluk ya-şamımın ilk yılları sönük geçti. Sonra 1951 yılında giriş sınavını kazanarak Maliye Bakanlığı Hesap Uzman Yardımcısı oldum. İs-tanbul'da görev verdiğim ilk yılda iş dünyası Varlık Vergisi'nin ta.ze anıları içindeydi. Varlık Vergisi uygulamasında en çetin görevi Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti yüklenmişti, bizim grubumuzdaki kıdemliler de bazı görevler almışlardı. Aslında ne Maliye Müfet.tişleri, ne de bizim kıdemlilerimiz bu anılarından konuşmak iste.mezlerdi. Bir kötülüğe zorunlu olarak karıştırılmış olmakla, aslın.da öfkeliydiler bu konuda.

Uzmanların bugün de çalıştığı Karaköy'deki binasında üçüncü katta bir Büyük Salon vardı. İşten artan zamanlarda burada buluşur, sağdan solda konuşurduk. Aslında benim yaşımdaki arkadaşların bu salondan epeyce anıları vardır. Salonun bizim dönemlerdeki bülbül-leri rahmetli Tuğrul Bora, yine rahmetli İsmail Ertan, bir de Rama.zan Göçmen idi. Vergicilik dışında günlük olaylarda konuşulurdu. En çok konuşulan da, o yılların genç iktidarı Demokrat Parti ile CHP arasındaki çekişmelerin yorumları, lig maçları olurdu. Lig maçları konuşulurken Beşiktaş'ın eski yıldızlarından Faruk ağabey de (Bilginoğlu) gelir ve zengin futbol anılarıyla bizi büyülerdi.

Ayrıca bir de Küçük Salon vardı. Genellikle Hayrullah Korgan, Cemil Uzunoğlu, Necati Karsel, Halûk Uğurlu gibi daha kıdemli üstadlarımız orada sohbet ederlerdi. Her iki salonda da yukarıda an-10

latılanlar dışında birçok mali, siyasi konu üzerinde söz açılırdı da. yakın anıları hâlâ sıcak Varlık Vergisi'nden söz açıldığını bir tek is-tisna dışında anımsamıyorum.

Karşı binanın alt katında Maliye Müfettişleri Grubu vardı. Ağabe.yim Maliye Müfettişi olduğu için ziyaretine giderdim. Orada Varlık Vergisi uygulamasına katılmış Nezih Sirel, Necmi Tanşu, Münir Mos-tar, Barık Uluğ

gibi kıdemli müfettişlerle konuşurduk çeşitli konuları. Her iki kurulda, Varlık Vergisi konusunun, olayın çok yakın zamanda olmasına rağmen, konuşulduğunu anımsamıyorum. Her iki örgüt. Varlık Vergisi

uygulamasında parlak bir sınav verip, basında ve kamu.oyunda övgü ve itibar görmüşlerdi. Böylesine her şeyin, uygulayıcı.larının takdirine bırakılmış konularda, dürüst bir uygulayıcı notunu almak kolay değildi.

Özellikle uygulamanın en sorumlu görevlerinin verildiği müfettişler, doğrusu Türk Bürokrasisi için yıllarca övünüle.cek bir sınav başarısı vermişlerdi (Hesap Uzmanları Kurulu, Merke-z'e bağlı bir birim olarak Varlık Vergisi'nden daha sonra kuruldu).

Ben Hesap Uzman Yardımcısı olduğumda, gerek Teftiş ve ge-rekse Hesap Uzmanları Kurulu, Kazanç Vergisi yerine getirilen Ge.lir Vergisi Reform yasalarının başarıya ulaştırılması çalışmaları içindeydi. Reform yasaları 1950 yılında yürürlüğe girmişti ve he.nüz ben kurula girdiğimde (Şubat 1951) ilk gelir ve kurumlar ver.gileri yıllık bildirimleri yapılmamıştı. Ve heyecanla bekleniyordu. Bu yeni yasalardan her iki kurul çok umutluydu.

Ama Mart ve Ni-san'da ilk beyanlar verildi. Sonuç büyük bir hayal kırıklığı getiri.yordu. Özellikle, Hesap Uzmanları Kurulu'nda hayal kırıklığı ve üzüntü derindi. Gelir Vergisi Reform yasalarının hazırlığında gö.revde bulunan Maliye Bakanları Şevket Adalan olsun, İsmail Rüş.tü Aksal olsun, eski bir maliye müfettişi idiler.

Ancak bu kurulun çalışma kapasitesini düşürmemek için olacak hazırlıklarda daha çok Hesap Uzmanlarından yararlanmışlardı. Reformun stratejisi, o yıllar Türkiye'de ders okutan büyük Alman iktisatçısı Prof. Ne-umark ile Hesap Uzmanları Kurulu'nun, bu kurul durdukça anılar-11

dan düşmeyecek üyesi, büyük insan Ali Alaybek tarafından çizil-mişti. Hatta büyük kısmıyla Reformun ana çizgilerini rahmetli Alaybek çizmişti denilebilir. Rahmetli Rasim Saydar Reform Ko-misyonu'nun 1943'ten beri üyesiydi. Kanunlar şekillendikçe, hatta TBMM geçmeden Vergi Daireleri'nin eğitimine başlanmış ve bura.da da işi kurul yüklenmişti. Yasalar çıktıkça nasıl uygulanacağını anlatan izahnameler, yine kurul üyeleri İhsan Gürsan, İlyas Seçkin, Muzaffer Egesoy gibi uzmanlarca kaleme alınmıştı. Eğitim konula-rında Mehmet Ali Adalan, Adil Yücefer ve Muhtar Güredin rehber-liğinde çalışılmaya başlanmıştı. O günlerde TV yoktu; fakat radyo.lar çok etkiliydi. Devlet radyolarında, Vergi Reformu'nun anlatıl.ması için oldukça geniş saatler ayrılmıştı. Bu saatlerde Sabri Kay-ralcı, Sezai Kurdoğlu, İlyas Seçkin ve Tarık Hatusil son derece du.ru açıklamalarla aydınlık saçıyorlardı. Ayrıca her defterdarlıkta da-nışma büroları açılmıştı. Bir gün, bu kursa devam eden bir memu.run konuşmasına rastlantıyla tanık oldum:

"Birader orada bize ders veren uzmanı görsen şaşırır kalırsın. Adam sadece muhasebe ve maliye bilmekle kalmamış. Ayak-kabıcı geliyor onun nasıl çalıştığını biliyor. Şekerciyle şeker.ci, kumaşçıyla adeta kumaşçı, kuyumcuyla kuyumcu gibi ko-nuşuyor. Nerede öğrenmiş, nasıl öğrenmiş bütün bunları? Bir de böylesi bilgi sahibiyken öylesine alçak gönüllü, sorma..."

Kısaca içine girdiğim ve hâlâ oradaki çalışmalarımla övündü-ğüm, kurul kendi çocuğu öldürülmüş ya da sakat bırakılmış bir an-nenin kızgınlığına benzer duygular içine girmişti. Uzmanlar arasın.da sakin olanlar pek azdı.

Bunlar arasında Ali Alaybek anılmaya de.ğer. Üstadımız Gelir Vergisi'nin zamanla oturacağına inanıyordu.

Kısa sürede aksaklıklar olabilirdi, hatta mutlaka olacaktı. Sabırla, akılla, bilimle düzeltmeler yapılarak, ama hiç öfkeye ve benzer duy.gulara kapılmadan, o düşük tarifelerle (en düşük oran yüzde beş, en yüksek oran yüzde 35) yola devam edilmeliydi. Ama o bilge ada-12

mın bu öğütleri bile hiddet uyandırıyordu. Kolay değildi; o yıl ilk kez bütçe milyar liraya sığmamış, bir milyar eşiği aşılmıştı. Beyan-nameli mükellefler beyanlarına bakılırsa, sadece 155 milyon ödeye-ceklerdi. Doğrusu kızmamak elde değildi. Bu kızgınlığın, hem TBMM'de ve hem de Maliye Bürokrasisi'ndeki sonuçları, çalışması-

na başladığım 20. Yüzyılda Türkiye iktisat Tarihi kitabında anlatıla-caktır. Buraya, Varlık Vergisi'nin ilk kez bu günlerde Maliye Bürok-rasisi'nde konuşulmaya başlandığını anlatmak için geldim.

İnsanlar ve insan toplulukları, umutlarını kıran olaylarda, çok üzüldükleri dönemlerde, geçmişe bakıp oralarda işlenen hatalara yanarlar. Hele o hataları kendileri değil de başkaları işlemişse, herşeyi o hata ile açıklamayı yeğ tutarlar. Bu nedenle, grubumuz.da, Varlık Vergisi ile yapılan hatalar ve Varlık Vergisi anıları ko-nuşulmaya başlandı.

Hiç unutmam bir gün, Küçük Salon'da bizden oldukça kıdemli bir hesap uzmanı yüksek sesle anlatıyordu, bir gelir vergisi yüküm-lüsünün kendisine söylediklerini aktarıyordu:

"Varlık Vergisi'nde altın yumurtlayan tavuğu kestiler. Şimdi akıllanan tavuklar yumurtalarını kolay kolay vermeyecekler. R... Bey, vermem yumurtamı öyle kolayca..."

Konuşma hemen hemen salonu dolduran herkesçe onaylanıyordu.

Gelir ve Kurumlar Vergisi'ndeki düşük performansın suçunu, -es.ki iktidarların, kuşkusuz büyük teknik hatalarıyla da dolu- Varlık Ver-gisi'ne yüklemek... Bu iyi fikirdi ve hükümetle onu destekleyen basın-ca hemen sahip çıkıldı. İşte o sıralarda piyasayı ayağa kaldıran bir ki.tap yayımlandı. Varlık Vergisi Faciası.

Kitabın yazarı, verginin uygu.lanmasında en çok payı olan eski İstanbul Defterdarı Faik Ökte'ydi. Ökte daha sonra Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanlığı'na atanmış ve oradan emekli olmuştu. İstanbul'da bir mali müşavirlik bürosu aç.mıştı ve memurken söyleyip yazamadıklarını bu kitaba dökmüştü. Ki.tap ilgi görerek bu konudaki tartışmaları alevlendirdi.

Kitabın Önsöz'ünde Faik Ökte şöyle yazıyordu:

"Varlık Vergisi Cumhuriyet mali tarihinin yüz kızartan bir sahi-fesidir. Bu verginin tatbikinde benimle beraber çalışan arkadaş-larımın çoğu ondan nefret ederler ve ceninin gömülmesini ister-ler. Ben bu fikirde değilim.

Bu faciada siyaset adamlarının, me-murların, mükelleflerin karşılıklı rolleri, hataları, ıstırapları var-dır: onları olduğu gibi belirtmek, bu faciayı bütün çıplaklığıyla meydana çıkarmak ve bu suretle benzeri yeni yeni facialarının tek.rarlanmasına mani olmaya çalışmak hepimize düşen vazifedir.

"Ben bu kitabı, işte bunun için yazıyorum. Kitabın tetkikinden anlaşılacağı veçhile, bu vergi bir siyaset adamının dimağından doğmuştur; teknik servislerin bunda hiçbir dahli yoktur. Mem-leketimizin bünyesi bu çeşit siyaset adamlarının doğmasına, daha doğrusu, siyaset adamlarının bu gibi ucubeler doğurma-sına müsaittir. Bu sebeple, bu faciayı gömmektense, bilakis açmak ve meydana çıkarmak daha faydalı olur.

Kitapta CHP, sadece Varlık Vergisi nedeniyle değil, bütün eko-nomi siyasetiyle ağır biçimde eleştiriliyordu.

Adeta iktidardaki De-mokrat Parti'ye malzeme verecek yöndeydi.

Ne var ki, DP, bu malzemeye pek yüz vermedi. Çünkü onun li-derlerinin silmek istedikleri kişi, yani İnönü, bu olayla hiç bağlan.mış değildi. Suç varsa yoksa zamanın Başbakanı Şükrü Saraçoğ.lu'na yükleniyordu. Bu nedenle kitabın yazdıklarıyla çok ilgilenme.diler. Ama bir umutları vardı; belki Saraçoğlu bu ağır suçlamalara karşı şöyle bir savunmaya geçebilirdi: "O devrin mutlak egemeni İnönü'ydü. Böyle büyük bir olaya onun haberi ve talimatı olmadan başvurulabilir miydi?"

Aslında böyle bir savunma, inandırıcı da olabilirdi. Gerçekten devletin savaş yıllarındaki egemeni İsmet İnönü'ydü. DP iktidarı, Saraçoğlu'ndan

böyle bir beyan yapılmasının umudu içinde, onun dışarda tedavi gördüğü yerden dönmesini bekledi.

14

Saraçoğlu daha yurda döndüğü vapurun merdivenlerinde gaze-telerin soru yağmuruyla karşılandı. Ona Varlık Vergisi'nin kimler tarafından telkin edildiği soruldu; yanıt, son derece yalındı:

"Eser benimdir. O kadar benimdir ki. bugün aynı mevkide, ay.nı mali şartlarla karşılaşırsam, bu kanunun tecrübelerinden al-dığımız dersleri de göz önünde tutarak, bir yenisini yapmakla tereddüt etmem."*

DP liderleri ve medya için işin "zevki!" kaçmıştı. DP hükümeti ve o günlerde çoğunluğu DP'yi tutan basın, bu nedenle işe boş ver.di. Faik Ökte kamuoyu ilgisinden uzak kaldı, üstelik bir bilirkişilik skandalına karıştı.

Varlık Vergisi tartışmaları da gündemden düştü. Ta 2000 yıllarına kadar.

2000'li yıllara girerken ülke çeşitli haksız saldırılara uğrama duru-muyla karşı karşıya geldi. En büyük eleştiri ve yerme Türk ve Müslü-man olmayanlara yapılan zulüm ve ayrımdı. Kürtlere ve Kürtlerin ço.ğunlukta olduğu bölgelere Türk devletince oldukça ayrım ve hukuk dı.şı baskılar yapıldığı iddiaları ile yetinilmeyip, 85

yıl önce uygulanan Ermeni Tehciri gündeme getiriliyordu. Bazı ulusal ve yerel parlamen.tolar Türkiye devletinin Ermeni Tehcirini kabul (itiraf) etmesi yolunda kararları alırken, siyasette ağırlığı olan bir yazar, 60

yıl önce kabul edi.lip uygulanan Varlık Vergisinde gayrimüslümlere zulüm yapıldığını, kuşkusuz edebi bakımdan nefisi iği yadsınamayacak bir kitapla anlatı.yordu: Salkım Hanımın Taneleri.

Yılmaz Karakoyunlu cidden hünerli bir yazar. Kitap kısa sürede birçok baskı yaptı.

Aslında bu iddia, ülkemizi zayıf düşürme gayretleri içinde olan-ların ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey değildi. Durup durup hep Müslüman olmayan yuttaşlarımızın haksızlığa uğradığı belirti-liyordu. Ama haksızlığa uğrayan sadece onlar mıydı?

* Bkz. bu kitapta. Hasan Pulur'un yazısı. Ek 1, s.85.

1942 yılında üniversite ve lise mezunları 38 ay askerlik yapar-ken; memur, işçi ve emekçiler ağır bir enflasyonla gelirlerinin üçte ikisini yitirirken; bazı genç ve orta yaşlılarımız dört yıl askerlik ya-parken; bunlar, ne o zaman ne de daha sonra dile getirilmedi, yazı.ya dökülmedi.

Hele o köylülerin çektikleri!.. Ülkemiz aydınları ve bilim adam-ları, köylülerimizin ve hele elleri öpülecek köylü kadınlarımızın uğ-radığı ve çektiği haddini aşmış haksızlıkları fark etmediler bile. Eğer bugün bağımsız bir devlet olarak yaşıyorsak; bunu en çok, ço-cuğunun kundağını sırtına sarmış tarladan biçtiği ekinleri (askerde.ki kocasının hasreti yüreğini kanatırken, kör olası sıtma nöbetleriy-le tüm vücudu titrerken) kağnılarla köyün harman yerine taşıyan, döğenle daneyi samandan ayıran, uygun rüzgâr gelince savuran köylü kadınlarına borçluyuz. Varlık Vergisi'nde yapılan haksızlıklar üzerinde bu kadar kâğıt, mürekkep harcarken her birinin destansı özverilerine tanık olduğum elleri öpülesi bu bacılarımızın özverile.rine ve acılı yaşamlarına dair, -gereği kadar demiyorum, çünkü ge.reği kadarına ne kâğıt, ne insanların ömrü yeter-hiçbir anlatıma rastlamayışımı ben büyük bir kadirbilmezlik sayarım hep. Bu ne-denle Faik Ökte'nin kitabının alevlendirdiği tartışmalara, köylü ba-cılarımızın katlandığı onca azabı dile getiren yazılarla katılmayı, o günlerde çok istedim. Ama buna cüret edemedim. Bunun bir nede.ni de, edebi yapıt verme konusundaki yeti eksikliğim oldu.

Ancak Yılmaz Karakoyunlu'nun kitabı, Salkım Hanımın Tanele.ri esas alınarak, hem de kamu olanakları harcanarak çevrilen ve ödüllerle donatılan aynı isimli bir filmle sinemalarda on binlerce in-sana Varlık Vergisi konusunda, azınlıklara hükümetimizin Hitlerim-si gaddarlıklar yaptığı

anlatılmaya çalışılması hız kazanınca daya-namadım. Hamide, Şehriban, Hikmet, Şaziye, Elbis, Yeter ablaların çektiklerini anlatmaya niyet ettim.

16

Aslında İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda her sınıf ve gruptan yurttaşlar (istifçi ve o zamanın ünlü deyimiyle muhtekirler, karaborsacılar, bir de toprak ağaları dışında) büyük sıkıntı çekmiş-tir. Kent emekçileri, altı yıla kadar varan sürelerle çadırlı, barınma olanakları sınırlı ordugâhlarda askerlik yaptılar. Varlık Vergisi'ni ödemeyen yükümlülerinin gönderildiği Aşkale'nin berbat yaşam koşullarından çok söz edilmiştir. Ama yüz binlerce ana evladı. Aş-kale'den çok beter sınır kasabalarında askerlik yapıyordu. 1910, 1911 ve 1912

doğumlular üç kez askere alındılar ve çoğu da bu yer.lerdeki bazısı çadırlı ordugâhlarda vatan borcunu ödediler. Çoluk çocuğunun geçimi için çalışan esnaf, topraksız ya da az topraklı köylüler askere gidince geride kalanlar büyük sıkıntılar çektiler. Büyük kentlerde, özellikle İstanbul'da karneyle verilen ekmek o ka.dar azaltıldı ki, sofradan aç kalkma, her günkü yaşam biçimi oldu. Sıkıntı çeken sadece Varlık Vergisi mükellefleri değildi; Karadeniz Bölgesi'nde halk süpürge tohumu yemeye başladı. Köylerde sıtma, Karadeniz kasabalarında ve İstanbul'da eksik beslenme ve ilaçsız.lıktan akciğer hastalıkları yaygınlaştı. İstanbul ve Ankara'da Birin.ci Dünya Savaşı'ndan beri unutulan tifüs hastalığından ölenler oldu. Salgın zorlukla önlenebildi. Sadece bir savaş olgusuyla izah edile.mezdi bütün bu sıkıntılar. Üç baskı yapan Enflasyon kitabımda bu.na değindim, bu kitapta daha genişçe ele alacağım.

Umarım bu konular ilginizi çekecek, Varlık Vergisi'nde azınlık.lara zulüm edebiyatı hiç olmazsa bu gerçeklerin deşilmesine yol açarsa mutlu olurum.

17

BİRİNCİ BÖLÜM

1 Eylül 1939 günü Hitler Almanyası'nın güçlü ve o zamana ka-dar görülmemiş oranda motor gücüyle

donatılmış orduları, Polonya Cumhuriyeti sınırlarını aşarak ülkeyi işgale başladılar. İngiliz ve Fransız hükümetleri, Romanya ve Yunanistan'ın yanında Polon-ya'ya da, Almanya saldırısı halinde onun yanında Almanya ile sava.şa girme yolunda anlaşma imzalamışlardı. Bu anlaşmalar gereği, bu iki devlet, Nazi Almanyası'na savaş ilan ettiler. Üç gün içinde İngil.tere ve Fransa'ya bağlı yarıbağımsız hükümetlerde (Kanada, Avus.tralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Çin Hindi vb.) beraber düşünü.lünce Hitlerin Polonya'ya saldırısıyla dünyanın kıtalararası bir sa.vaşa tutuşma süreci tetiklenmişti. Uzakdoğu'da Çin ve Japonya'nın zaten yıllar öncesi başladığı savaşı sürdürdükleri de hesaba katılın.ca, dünya nüfusunun dörtte üçü, 4 Eylül 1939 günü savaş yangının içine girmişlerdi. Aslında başlayacağı çok önceden koklanan sava.şa karşı her ülkenin hazırlığı vardı. Türkiye'nin savaşın patlamasın.dan kısa bir süre önce kaybettiği lideri Atatürk, bu gürüldeyerek ge.len savaşın, "dünyada her şeyi büyük ölçüde değiştireceğini" birkaç kez ifade etmişti.

Gerek Atatürk ve gerekse savaş yıllarında hemen tek başına milli iradeyi temsil ve yürütme sorumluluğunu üstlenen İsmet İnönü, bu savaşta güdülmesi gerekli iki amacı saptamışlardı:

1-

Toprak ve ulusal bağımsızlığımızdan hiç kayıp vermemek,

2-

Ülkeyi savaş ateşinin dışında tutmak.

18

1939'dan 1945'e uzanan, her biri halkımıza bir on yıl gibi uzun ge.len o çetin altı yıldaki gelişmelerin ortaya koyduğu gibi, bu hiç de ko.lay olmadı. Türkiye'nin savaştan işgale uğramadan ve en az zararla çıkmasını sağlamak

için dönemin Türk karar vericileri (özellikle İnö.nü), büyük devletlerin güç ve çıkar mücadelesi arasında küçük devlet.lerin kendi politikalarını nasıl yürüteceğine ilişkin tarihteki belki de en başarılı örneği, el yordamıyla oluşturmak zorunda kaldılar.

Biz bu üstadane yürütülen dış politikaya burada girmeyeceğiz. Merak edenler, Baskın Oran ve arkadaşlarının Türk Dış Politikası adlı muhteşem yapıtına başvurabilirler.

19

I. SAVAŞ. TÜRKİYE'Yİ DÜNYADAN KOPARIYOR

İkinci Dünya Savaşı. Alman silahlı güçlerinin göz kamaştıran ba-şarılarıyla başladı. Polonya'ya garanti veren İngiltere ve Fransa'nın bu garantileri, ancak Polonya bir süre dayanabilseydi bir anlam ifa.de edebilirdi.

Çünkü her iki ülkenin silahlı güçleri savaş sahnesinden bir hayli uzaktı. Sanılıyordu ki, güçlü sanılan Polonya orduları Al.man silahlı güçlerine hatırı sayılır bir süre dayanır. Bu süre içinde Fransa ve İngiltere savaş

hazırlıklarını tamamlayıp Batı Cephe-si'nden Almanya'yı sıkıştırıp savaşta dengeyi kurar. Oysa Alman Genelkurmayı'nın hazırlayıp yönettiği Yıldırım Savaşı (Blitzkrieg) Po-lonya ordusunu üç gün içinde ciddi bir savaş

gücü olmaktan çıkart.tı. On günde ülkenin yarısına yakın bölümünü zapt etti. Rus sınırına dayanacak hale gelmişti ki, Rusya bu savaş ganimetinden pay kap-mak için daha önceleri Hitler ile imzaladığı gizli bir anlaşma gereği ülkenin doğu sınırından Polonya'ya girdi. 17 Eylül'de, yani savaşın başlayışından sadece 17

gün sonra bütün Polonya toprakları iki ül-kenin paylaşımıyla bitmişti. Skorsky başkanlığında Polonya hükü-

meti, Londra'ya sığınan ilk sığıntı hükümet oldu.

Alman silahlı kuvvetlerinin Polonya harekâtı, Hitler için tam bir güç gösterisi oldu, onun baskı yaptığı her hükümetin gözü korkmaya başladı. O kış, Almanlar Danimarka ve Norveç'i istila ettiler ve bununla yetindiler.

Danimarka'nın işgali Alman ordu.sunca bir günde tamamlanmıştı. Alman orduları bu işi görürken Rusya Finlandiya'ya ve İtalya da Yunanistan'a savaş ilan ettiler.

Her iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin başarımı (performansı) göz doldurmadı. Alman ordularının parlak ve güç gösterileriyse, ülke.nin dış ülkelerdeki güç ve prestijini artırdı.

1940 İlkbaharı yine Alman Silahlı Kuvvetleri'nin parlak zafer-leriyle geçti. Norveç'in işgalini tamamlayıp 10

Mayıs günü de Belçika, Hollanda ve Fransa'da atağa geçtiler. Bu saldırıya Hol.landa dört, Belçika on gün direndikten sonra teslim oldular. Fran.sız ve Fransa'daki İngiliz Silahlı Kuvvetleri bozguna uğradılar. İn.giliz seferi gücü Fransa'nın Dünherk Limanı'nda İngiltere'ye zar zor kaçırılabildi. 14 Haziran'da yani Batı Cephesi operasyonunun 34. gününde Almanlar Fransa'nın başkenti Paris'e girdiler, bundan birkaç gün önce Fransa bozgunundan pay kapmak için İtalya; İn.giltere ve Fransa'ya savaş açtı (10 Haziran) ve 20 Haziran'da Pa.ul Reynaud başkanlığındaki Fransız Hükümeti Cumhurbaşkanı Lebrun'e istifasını verdi. Başbakan olan Birinci Dünya Savaşı kahramanlarından Mareşal Petain, iki gün sonra Fransız halkına ateşkes anlaşmasını bildirdi: "Kalbim parçalanarak diyorum ki. savaşa son vermek gerekiyor."

1940 gelişmeleri Türkiye için son derece önemliydi. İtalya'nın savaşa girmesiyle ülkenin İngiltere lehine savaşa girme zorlamala.rı başladı. Gerçekten 1939 yılında Fransa, İngiltere ve Türkiye ara-sında yapılan anlaşmada açıkça belirtildiği üzere İtalya; İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan edince Türkiye başka bir nedene gerek kalma-dan savaşa girme zorunluluğuyla karşı karşıya kalıyordu. Türki-ye'nin Almanya ile savaşa

girmesi kolay değildi. Ülkenin ekonomi.si, dış ticareti Almanya'ya sıkı sıkıya bağlıydı. İnönü ve Saracoğlu-Menemencioğlu ikilisi bu baskılara karşı Fransa'nın savaştan çekil-mesiyle, söz konusu anlaşmanın geçerliliğinin kalmadığını ileri sü-rerek bu baskılara karşı koydular.1

Ancak savaş tırmanıp yayıldıkça elverişsiz durumlar da ilerli-yordu. Bonapart zamanından beri (1800'lerin başı) İngiltere'yle sa-1 Baskın Oran, Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, 1. basım, 2002.

vaşan bir kara kuvveti güçlü kıta devletinin savaşında özel taktikler meydana çıkmıştı. Bu taktiklere göre İngiltere. Almanya'ya deniz ab.lukası (blocus maritim) uygularken, Almanya da bu ülkenin Avru-pa'yla ticaretini kesiyor (tıpkı Bonapart gibi), kıta ablukası (blocus continental) denen bu yöntemin yanında Hitler İngiltere'ye tıpkı Bi-rinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi denizaltı silahını kullanıyordu. İngiltere bir adalar devletiydi. Ticari yaşam, dışarıdan gelen besin ve endüstri hammaddelerine büyük ölçüde bağımlıydı. Ayrıca üret.tiği mamul ürünlerini de dışarıya satmalı, denizyoluyla bir yerlere göndermeliydi. Hitler, daha savaştan önce düşünmüş: denizaltı üre-timine hız vererek güçlü bir denizaltı filosu kurmuştu. Amiral Do-nitz, bu denizaltılarla İngiltere'ye gelen ve buradan giden gemilere büyük kayıplar verdiriyordu. Denizaltılar ve Alman sanayiinin üret.tiği mıknatıslı mayınlar İngiliz ticaret ve savaş filolarına büyük za.rarlar veriyor, İngiltere'yi bunaltıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli yöneticilerinden Winston Churchill gece gündüz denizlerde süren bu savaşa "Atlantik Meydan Savaşı" adını vermişti. Fran.sa'nın savaşta düşmesi ve İtalya'nın savaşa girmesiyle yeni üsler el.de eden Alman Denizaltıları, Akdeniz'de de ulaşımı tehdide başla.dılar. Öyle ki, hele Kuzey Afrika Savaşı ilerledikçe Akdeniz yolu Türkiye için kapanınca, ülkenin Orta ve Doğu Avrupa dışında dün.yayla ilgisi büyük ölçüde kesildi. Hele 1941 yılında Almanlar, Yu.nanistan ve on iki adaya yerleşip Ege Denizi'ni mayınlayınca, İstan.bul ve İzmir limanları dış ticarete fiilen kapandı.

Savaş Tehlikesinin Yaklaşması

Fransa savaştan düşünce İngiltere, Almanya ile savaşta yalnız kalmıştı. Ünlü Alman Şansölyesi Bismarck'ın deyimiyle bu "atın balina ile savaşıydı". Birbirini savaş dışı etmeleri zordu. 1800'lü yıllarda İngiltere'yle savaşan Bonapart "Büyük Ordu" dediği o gün-22

lerin en güçlü savaş gücünü. Fransa'dan İngiltere'ye en yakın oldu.ğu kıyılarda aylarca bekletmiş, İngiltere'ye bu orduyu atlatacak bir şansı aramış, bulamamıştı. Ancak Hitler'in elinde Bonapart'ın elin.de bulunmayan bir güç vardı: Lutwaffe... Alman Hava Kuvvetle.ri... Bu güç kara savaşlarında, Fransa ve Polonya'da çok etkili ol.muştu. Hitler, İngiltere'nin savaş gücünü son derece ağır bombardı.manlarla tahrip etme teşebbüsüne girdi. Ayrıca geceli gündüzlü bombardımanlarla İngiliz halkının savaş azmini ve sinir gücünü yıkmak istedi. Askeri hedeflerle beraber sivillerin yoğun yerleşme yerlerini acımasızca bombalayan Almanlar, Churchıll'in "Büyük Britanya Meydan Savaşı" dediği bu savaşta başarıya ulaşamadı.

O zaman 1941 İlkbaharı'nda doğuya döndü. Macaristan üzerin-den barışçıl biçimde geçti, kendisi için akaryakıt ikmalinde yaşam.sal önem taşıyan Romanya ile Bulgaristan'ı dost siyasetçilerin gay.reti ile geçip, Türkiyemiz'in sınırlarına dayandı. Seyirci olduğumuz savaşın ateşleyici gücü kapımıza gelince hem hükümet, hem de hal.kın heyacanı arttı.

Bir bahar sabahı okula geldiğimizde (sanırım 4 Mart'tı) Müdür Yardımcısı Nurettin Akdağ sürpriz gelişmeyi bize tebliğ etti. Öğret-menlerimizin büyük kısmı yedek askerlik görevine çağrılmışlardı. Kıtalarına katılmak için hemen yarın Yozgat'tan ayrılacaklardı. Ve bütün okullar 17 Nisan günü ders yılını kapatacaklardı.

Müdürü.müz hemen o gece bize öğretmen aramış ve epeyce de başarılı ol.muştu. Lisemizi bir ya da iki yıl önce bitirip de çeşitli nedenlerle üniversiteye gitmeyen veya gidemeyen ağabeylerimiz, giden

öğret.menlerimizin yerine derslere girip boşluğu dolduracaklardı. Nusret Karcı (1970'li senelerin başında Milli Eğitim Müsteşarı oldu) Zeki Yalçın, Osman Nuri Orhun, Nuriye Altan'ı iyice anımsıyorum, ara.dan geçen 60

yıla karşın. Ayrıca babamı da okutmuş Yozgat'ın ünlü Sarı Lütfi'si, resim öğretmeni olarak Milli Eğitimimiz'in emrine gir.di. 70 yaşını aşkındı ama 25'lik delikanlı morali ve çabası içindey.di. Öğretmenlerimizi hemen ertesi gün 97. Piyade Alayı'nın arka.sında en yakın istasyon Yerköy'e uğurladık.

Bereket çabuk döneceklerdi. Çünkü korkulanlar olmayacak, ül-kemiz savaş ateşinin uzağında kalacaktı. Evet, Almanlar sınırımıza dayanmakla kalmayıp Yunanistan ve Yugoslavya'yı da almıştı. Aca.ba yeni hedef neresiydi?

İki Deniz Subayının Romanya Serüveni

Halk kadar Genelkurmay da bunu merak ediyordu. Bunu anla-mak için iki deniz subayı (Vahdettin Aytan ve Hakkı Burak) ateşçi süsü verilerek Köstence'ye gönderildi. Alman kıtalarının kuzey ta-rafına mı, yoksa güney yönünde mi yığınak yaptıklarını araştıracak.lardı. Gittiler ve raporlarını verdiler: Yığınaklar, tren trafiği kuzeye doğruydu. Genelkurmay rahat bir nefes aldı. Demek ki, yakın hedef Rusya'ydı (bana bunu Nadir Nadi Bey'in hala çocuğu, emekli De.niz Albayı Vahddetin Aytan anlattı). Öyle de oldu, 22 Haziran 1941'de Hitlerin orduları 400 kilometrelik bir cepheden Rusya sı.nırlarını geçti. Tarihin karadaki en büyük boğuşması başlıyordu.

Yunanistan'ın istilasıyla, 22 Haziran 1941 arası, Türkiye'de halk olsun, yasama ve yürütme organları olsun büyük gerilim için.deydi. 22 Haziran'da sinirler gevşedi. Silah altına alınan bazı ihti.yatlar da tekrar sivil hizmetlere gönderildi. Ertesi ders yılında ho.calarımıza kavuştuk. Ne var ki, yıllardır askerde olan genç köylü.lerin askerliği süregitti.

Aslında silah altındaki asker sayısı yine bir milyondan aşağı düşmedi. Ve 1945 İlkbaharı'na kadar Akdeniz yolu açılmadı, ülke-nin dünyadan kopukluğu da...

Ekonomide sıkışıklığın biraz gevşemesi için 1945 Yazı'nın gel-mesi gerekti.

II. SAVAŞ VE EKONOMİMİZ

Savaş döneminde izlenecek ekonomi politikaları, bazı özellikler taşır. Ekonomi-politik alanında yapıtlarıyla ünlü John Maynard Keynes, bunalımlarda izlenecek politikaları, klasik ekonominin alı-şılmış yollarından çok farklı biçimde saptamıştır. ABD'de Başkan Roosevelt ve Almanya'da Hitler'in İktisat Bakanı Doktor Schaht, bu politikaları uygulayarak teste tabi tutulmasını sağlamışlardır. Key-nes'in yazı ve kitaplarıyla ortaya koyduğu esaslara en çok ABD'de itibar olunurken, kendi ülkesinde pek önem verilmemiş, gerek sa-vaştan önce ve gerek savaş içinde ekonominin güdümünde bazı ha-talara düşülmüştür. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bunun olumsuz sonuçlarını ağır bedelle ödemiştir.

İnönü ve partisi, iktidarı yitirdikten sonra Ege illerini dolaşırken oranın DP'lileri, çocukları yola çıkarıp "Ne Yüzle Geliyorsun?", "Bizi Şekersiz Bıraktın", "Bizi Ekmeksiz Bıraktın" gibi pankartlar.la karşılatırlar. İnönü çocukları okşar ve şunları söyler: "Ama baba.sız bırakmadım." Yanıt çok yerindeydi. Onun usta diplomatik yöne-timiyle ülke cidden savaş ateşinin dışında kalmış, çocuklar babasız kalmamışlardı. Ancak ne var ki, ekonomi politikalarının son derece eksik ve yanlış oluşuyla ülke çok şeyler yitirmişti.

Benim Enflasyon kitabım dışında savaş finansmanının temel yanlışları üzerinde bilimsel olarak durulmamış, bu politikalar yeri.ne neler yapılabileceği de irdelenmemiştir. Enflasyon adlı kitabım.da, 1978'de şöyle yazmıştım:

"Bizce Türkiye'de en önemli ekonomi hatalarından bazıları, bu savaş yıllarında izlenmiştir. Batılı ülkeler, yani Birleşik Devletler. İngiltere ve Almanya toplam talebin artacağını dü.şünüp ona göre vergi ve zorunlu borçlanma politikalarıyla fı-. yat kararlılığını sağlamışlardır. Üstelik bu

ülkelerde üretim düşmemiştir... Hele Birleşik Amerika silah üretimi ile tüke.tim malı üretimini aynı düzeyde artırarak sürdürdü. Türkiye böyle bir gelir politikasına girmedi."1

Burada güdülen ekonomi politikalarının eleştirisini daha geniş biçimde ele alacağız.

A. Savaş ve Ekonomi

Savaşta sanayi bir ölçüde silah ve cephane üretimine girer. Bunun sonucu işsizler iş bulur, üretim artar.

Ancak üretimle birlikte geniş ücretli yığınların gelirleri de artar. Artan bu gelirlere karşılık, tüketim malları ya hiç artmaz, ya da ücretler toplantıyla aynı oranda artmaz. Artan toplam üretim, yani sivil tüketimle savaş

malzemesi ve asker.lerin kullanıp tükettiği mallar toplamıdır. Sivil tüketim malları, top.lam ücretler (gelir) kadar artmayınca enflasyonist baskı doğar.

İktisat ve maliye teorisini en uygun biçimde uygulayan, İkinci Dünya Savaşı'nda ABD oldu. Amerikan yönetimi, gelirlerle tüketim toplamı arasındaki oransızlıktan doğan enflasyonist açığı kapatmak için maliye politikası önlemlerine ağırlık verdi.

Talebi kısarken iki yol izlendi. Bir yandan Gelir Vergisi oranla.rı yükseltilirken, öte yandan yurttaştan

"zorunlu borç" aldı. Bu "zo-runlu borç" maliye uygulamasında yeni bir yoldu. Yurttaştan alınan bu zorunlu borçlar daha sonra savaş bitince, yani tüketim malları (dayanıklı ev eşyası, otomobil, kent dışı ev) almak üzere yükümlü-lere iade olununca piyasa alabildiğine canlanacaktı. Yani bu yeni araçla hem savaş

enflasyonu önlenecekti, hem de savaş sonu eko-

1 Arslan Başer Kafaoğlu, Enflasyon, Tekin Yayınevi, 1. basım, s.166.

nomisi dengeli biçimde gelişmeye başlayacaktı. Plan aynen amacı-na vardı. Amerikan ekonomisi savaş ve sonrası yıllarda büyük bir üretim patlaması yaptı, işsiz hemen hemen kalmadı. Savaş sonunda ABD

ekonomisinin bütün ülkelere sağladığı büyük üstünlük, çok kez ülkesinin savaş yıkımı görmeyişiyle açıklanır.

Bu uygulanan büyük ekonomi politikası gözden kaçırılır.

İsabetli ekonomi politikası olmasaydı ABD, enflasyonla öyle bir göze görünmeyen-, ama son derece büyük bir yıkıma uğrardı ki, bu üstünlüğü asla eline geçiremezdi. İşte Türkiye ekonomisi savaş dı-şında kaldığı halde böyle bir "görünmez yıkım" geçirmişti. Bu yı-kımın bıraktığı sonuç kolay kolay giderilemedi. Savaş

sonunda bir-çok ülkenin sahip olmadığı büyük altın ve döviz rezervleri kısa sü-rede eridi, TC Merkez Bankası 1952'de normal ithalat transferleri.ni yapamaz hale geldi. Oysa savaş içinde iyi bir vergi ve zorunlu ta-sarruf politikası uygulanabilir, hem enflasyon önlenebilir ve hem de "Varlık Vergisi", "Yol Vergisi", "Toprak Mahsûlleri Vergisi" gibi ucubelere yer ve neden kalmazdı.

B. Terk Edilen İsabetli Politikalar-Enflasyon

Atatürk döneminde ülkemizde çok isabetli ve disiplinli maliye po.litikaları uygulanmıştır. Osmanlı devletinin ünlü maliyecisi Cavit Bey'in alıştırdığı "borçla finansman" politikasının ülkeyi nerelere gö.türeceğini görgü ve deneyimleriyle isabetle tanılayan Mustafa Kemal ve arkadaşları, demiryolu ve fabrika inşası gibi ülke ekonomisine bir şeyler katan harcamalar dışında, iç ve dış borçlanmayı adeta yasakla.mışlardı. Fransız yasası esas alınarak düzenlenen 1050 sayılı Muhase-bei Umumiye Kanunu ile devlet maliyesi disiplin altına alınırken, eski Divanı Muhasebat adı Sayıştay'a çevrilerek bütçe uygulamaları sıkı kontrol altına alınmıştı.

Gitgide kamu yaşamında önemleri artan İkti.sadi Devlet Teşekkülleri'ni denetleme yolunda da bir

Başbakanlık Mu rakabe Heyeti kurulup çalıştırılmaya başlanmıştı. Personel harcamala

rı: Barem yasaları, devlet ihaleleri. 2490 sayılı Artırma-Eksiltme yasa.sıyla norm ve esaslara bağlanılmışlardı.

Maliye'de Meclis'in izni olma.dan borçlanılmazdı. "Denk bütçe, düzgün ödeme" Başbakan İnönü'nün en çok sevdiği sözdü. 1939 yılına kadar ülke bu disiplinli maliye ve bütçe politikaları ile yönetildi.

Bunun yanında genç Cumhuriyet yönetimi Türk parasının değe-rini korumaya çok önem vermiş, ilk adımda 1567 sayılı Türk Para-sını Koruma yasasını getirmiş, sonra ciddi fonksiyonlarla donatıl.mış Merkez Bankası kurmuştu.

Bu uygulamalardan ilk itibardan düşürülen, Denk Bütçe ilkesi olacaktı. "Efendim normal bütçe giderleri elbette normal bütçe gelir-leri ile dengelenecektir. Ne var ki, savaş çıkalı beklenmeyen, olağa-nüstü giderler ortaya çıktı. Bunları yine olağanüstü gelirlerle karşıla-maktan doğal ne olabilir ki?" deniyordu. Böylece bütçe iki kısma ay-rılıyordu: Bütçe ve Olağanüstü Bütçe. Zamanla Olağanüstü Bütçe asıl bütçeyi, boynuzun kulağı geçmesi gibi geride bıraktı. Olağanüs.tü Bütçe çoğunca para basılarak (emisyon yoluyla) finanse ediliyor ve savunmayla ilgili giderler buradan karşılanıyordu. Aşağıdaki tab.loda 1938 ile 1945 yılları arasındaki devlet gelirleri görülüyor.

Yıllar Toplam Gelirler Vergiler Diğer Emisyon

1938

323

203

54

66

1939

390

196

61

133

1940

540

232

54

254

1941

640

313

53

273

1942

978

730

114

134

1943

1031

758

268

5

1944

1017

835

126

55

1945

658

523

87

48

Tablo 1: 1938-1945 Döneminde Devlet Gelirleri (Milyon Lira).*

* Veriler. Enflasyon adlı kitabımın 18. tablosundan, oraya da Bütçe Gelirleri Yıllı-eı'ndan alınmıştır.

28

Tablodan anlaşılacağı üzere bazı yıllar, para basımıyla elde olu-nan gelirler bütçe vergi gelirlerini aşmasa da çok büyük toplamlara ulaşmıştır. (Burada, sonradan yine ele alınacak bir noktaya erken de olsa önemi dolayısıyla parmak basmak isteriz. Varlık Vergisi'ne her yandan itiraz edilirken, "Efendim esasen bir yararı da olmadı" de.nir oybirliğiyle. Oysa Tablo 1 bu görüşü yanlış çıkartıyor. Çünkü. Varlık Vergisi tahsilatının ağır bastığı 1943 yılında para basımı yok denecek bir düzeye düşmüştür.) Bu hızda bir para basımının getir.diği enflasyon oranları da oldukça yüksek oldu elbette. Burada da Erhan Bener'in Türkiye'de Para ve Kambiyo Denetimi adlı kitabın.dan aldığım bir tabloyu aktaracağım.

Yıllar

TEFE Reşat Altını TL Endeksi

1938

100

11,30 100

1939

101,3 14,32 128

1940

126,6 21,06 189

1941

175,3 25,57 239

1942

339,6 33,23 298

1943

590,1 33,84 300

1944

458,9 38,30 344

Tablo 2: 1938-1944 Yıllarında Türk Parasında Değer Düşmeleri

Titiz bir inceleyici olan Hikmet Uluğbay tarafından düzenlen.miş bir tabloda belirtilen enflasyon oranları da Tablo 2'yi destek-lemektedir.2

Böylece savaş yıllarında Türkiye ilk kez enflasyon denen belalı iktisat olayını tanımış oluyordu. Beş yılda fiyatları 4,5 kat yükselten böylesi bir gelişme, ilk ağızda yığınları şaşırttı. Çünkü ülke 1930'lar-da fiyat istikrarına alışmıştı. Ülkede yaşayıp, 1950 ve hele 1970'te

2 Hikmet Uluğbay'ın düzenlediği tablo, Baskın Oran, Türk Dış Politikası. İletişim Yayınları. 1. basım. 2002, s.389'dan alınmıştır.

doğmuş olanlar, Turgut Özal iktidarı ve sonrasını görenler; "Ohoo İlahi Hoca!.. Yahu sen buna enflasyon mu diyorsun?" diye konuyu hafife alabilirler. Ancak kendi yaşamında en az 20 yıldır istikrar için-de yaşamış

insanların tedirginliğini anlamak için o yılları yaşamak gerekir. Enflasyon bizim koşullarımız ve savaş koşullan içinde dev.let ve maliye yapısında normalden çok beter yıkım yaptı.

C. Çöken Yerel Yönetim Maliyesi

İlk olarak yerel yönetim maliyesi çöktü. Bugün sanılır ki, Atatürk döneminde devlet bugünkünden daha çok merkeze bağlı durumday-dı. Oysa durum bugün ortalama bilgili insanların zanlarının tam ter-sineydi. Bütün ilköğretim ve kurumlarının strateji kararlan, merkez.de Milli Eğitim Bakanlığı'nca alınmakla beraber, yönetim İl Özel İdareleri'ne aitti. Bu idareler, ayrıca, açtıkları hastane ve dispanser-lerle il sağlığındaki yükü merkezi yönetimle paylaşırlar, il içindeki yol ve bayındırlık işlerini de "kendi olanaklarıyla" yaparlardı. Evet, bütün bunları yapabilmeleri için yasal gelir ve kadroları vardı. En önemli gelirleri, il içindeki taşınmazlardan her yıl aldıkları bina ve arazi vergileriydi. Bu vergi, zaman aralıklarıyla yapılan ve "tahrir" denilen her ilde yasaya göre kurulmuş komisyonlar eliyle, bina ve arazinin değerleri ve gayri safi iratlarının saptanıp bir deftere yazılmasıyla başlayan bir süreçle alınırdı. Bilindiği gibi Türkiye gibi genç nüfuslu ülkelerde fiyatları en hızla artan değerler, taşınmaz mal de-ğerleridir. Bu değerler savaşın ilk yıllarında artınca derhal taşınmaz-lardan alınan vergi kalemi çöktü. Çünkü son tahrir çoğu illerde 1936 yılında

yapılmıştı. Değerler o yılın rayiçlerine* göre yapılmıştı. Do.ğal ki, o değerlere göre alınan vergiler yerel yönetimlerin ilköğretim giderleri ağırlıklı bütçe giderlerini karşılayamaz hale geldi. Cumhu-riyet en çok, haklı olarak ilköğretim devrimi ile övünürdü. Onu, çö-

* Rayiç: Bir para veya biriminin malın satış ve sürüm değeri (Kaynak Yayınları'nın notu).

ken İl Özel İdareleri'ne bırakamazdı. Giderleriyle ilköğretimi Merke.zî Bütçeye alınma zorunluluğu yerine getirildi. Böylece bir mali re.form ve idari reformda çok gerekli bir olanak da elden çıkıyordu. Gi-derlerin devlet bütçesinin artmasında, savunma giderleri yanında, bir -azımsanamayacak- etken daha ortaya çıkmıştı.

D. Vergi Sistemi de Çöküyor

Taşınmaz malların değer ve gayri safi değerlerinin ortalama enf-lasyon oranları üstünde artışı. Bina ve Arazi vergilerine ek olarak Kazanç Vergisinde de olumsuz etkiler yaptı. Çünkü ileride göreceği-miz gibi Merkezî Devlet Bütçe sistemi içinde Kazanç Vergisinin bü-yük payı vardı. Bu vergide ise vergilenen yükümlülerin vergilendiril-mesinde gayri safi irat ölçüsü esas alınıyordu. Gerek vergi tutarını ve gerekse yükümlülerin bir sınıftan diğerine geçişini belirlemede gay.ri safi irat önemli rol oynuyordu. Enflasyonun taşınmazlarda yüksek olması, burada da vergi gelirlerini azalttı. 1944 yılında gayri safi ira-da göre vergi alınan 450 bini aşkın mükellef, sadece 13 870 000 lira vergi ödemişlerdi, yani yükümlü başına yılda 30 lira gibi.3 Bunlar.dan vergi alınamayınca beyannamelilerden, ücretlilerden alınan ver.ginin oranı yükseltilmişti. Bütün Türkiye'de sadece 8 705 beyanna-meli mükellef vardı.4 Örneğin 1946'da gözde vergi dairelerinden Ga-lata'da sadece 34 beyannameli mükellef vardı.5 Bütün ülkedeki bu 8 705 yükümlü için vergi oranı yüzde 78'e kadar yükseltilince iktisat yasalarının haber verdiği olay kökleşti: Vergi kaçakçılığı.

Doğal ki, genel olarak vergi kaçakçılığının artışında başka et-kenler de vardı. Şöyle ki:

1- Tüketimden alınan vergilerin en önemlisi olan, Muamele Vergisi yapısı itibariyle hem bu verginin ve hem de Kazanç Vergi-3

Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.25.

4

Age.

5

Maliye Bakanlığı Müfettiş Raporları.

si'nin kaçakçılığını kışkırtıyordu. Muamele Vergisi, on işçi ve beş beygir gücü çalıştıranlardan alınıyordu. Bu hadlerin üzerinde işçi ve muharrik5 gücü çalıştıranlar imalat yerlerini bölüp muvazaa** yoluyla yakınlarının üzerinde gösterip vergiden kaçınabiliyorlardı. Ayrıca mazbut*** bir fatura düzeni de yoktu. Muamele Vergisi'nden kaçma hedefleriyle yapılan kaçakçılıkla bazen, hatta mec-buren, Kazanç Vergisi de kaçırılıyordu.

2- Aşağıda anlatılacak Milli Korunma Kanunu ile dış ticaret uygu.lamaları da, vergi kaçakçılığını birçok durumda özendirir nitelikteydi.

E. Giderlerin Hızla Artışı

Devletin gelirlerini artırma yolları gitgide azalırken, giderler de hızla artıyordu. Bu artışlar şu nedenlerle oluyordu:

1- Asker sayısı attırılıyordu. Almanların Trakya sınırlarına da-yandığı 1941 yılı İlkbaharı'nda bu sayı bir milyonu bulmuştu. Anka-ra'da Polonya sendromu adını verebileceğimiz bir kaygı vardı. 1939 Eylülü'nde Polonya'da olduğu gibi Rusların doğudan ve Almanların batıdan ülkeye

saldırmaları olasılığı, yöneticileri ciddi biçimde dü-şündürüyordu. Bu boş bir kuruntu da değildi. Almanya 1939 Ey-lülü'nde Polonya'da saldırıya geçmeden önce Rusya ve Almanya adı.na, 20 Ağustos'ta bir Saldırmazlık Paktı imzalamışlardı. Bu

anlaşma.nın dışında iki ülke yöneticilerinin bazı gizli bölüşüm anlaşmaları imzaladıkları söyleniyordu.

Gerçekten de böyle anlaşmalar yapıl.mıştı. Baltık Cumhuriyetleri'nin (Estonya, Letonya ve Litvanya) Rusya tarafından işgali, Polonya'nın iki ülke arasında paylaşılması, bu gibi anlaşmalara dayanıyordu. 22 Haziran 1941'de Alman-Rus Savaşı başlayınca Ankara'nın aldığı nefeste bu kuşkunun dağılması.nın payı da vardı. Bu nedenle neredeyse eli silah tutan hemen herkes, sivil yaşamdaki görevi ne olursa olsun, silah altına çağırılmıştı.

* Muharrik: Harekete getiren (Kaynak Yayınları'nın notu). ** Muvazaa: Danışıklık, danışıklı dövüş (Kaynak Yayınları'nın notu). *** Mazbut: Bir yere yazılmış, deftere geçirilmiş (Kaynak Yayınlarının notu).

Ülkenin o günlerdeki nüfusu bugünkünün hemen hemen dörtte biri, yani 18 milyondu. Bunun içinden bir milyonu devlet bütçesin.den barınma, yiyip içme ve giyinmesi, bütçe giderlerinin büyük öl.çüde

kabarmasının en büyük nedeni oldu. 1938'de 260 milyon olan devlet bütçe giderleri 1944'te 952 milyon lirayı bulmuştu. Milli sa-vunma giderleri 1938 yılında 163 milyon lirayken bu rakam 1944'te 710 milyona ulaşmıştı.

2-

Açık ve kabarmış bütçe, hızlı enflasyonun altına ateş atarken; artan enflasyon da, "sonuç" olmaktan çıkıp "bütçelerin daha fazla kabarmasına neden" oluyordu.

3-

Enflasyon İl Özel İdareleri maliyesini yukarıda anlatılan şekil-de çökertince, onların yaptığı kamu hizmetleri merkez tarafından üst.lenilmiştir. Önce ilköğretim giderleri, sonra Özel İdarelerce yerine getirilen yol ve su hizmetleri genel bütçeyi daha da çok şişirmiştir.

KİT'ler ve Gördükleri Kamu Hizmetleri

Kuşkusuz kamu yönetiminin en çok başını ağrıtan ikinci sorun (sa.vunma giderlerinden sonra) büyük kentler halkına yiyecek ekmek bul.mak sorunuydu. Eğer devlet işi üstlenmese, büyük kentlerin insanları, özellikle İstanbul halkının aç kalması işten de değildi. İstanbul'a Ana.dolu'dan un ve buğday gelmiyordu. Aslında ilk dünya savaşında da varlıksız İstanbul halkının doyurulması ağır bir sorun olmuştu. Türki.ye'de o yıllarda büyük kent denilebilecek sadece İstanbul vardı. Nüfu.su yarım milyon dolayındaydı. Onu izleyen İzmir ve Ankara'nın nüfus.ları henüz 100 bine bile ulaşamamıştı. İzmir hinterlandının iyi tarımcı olması ve halkın aile başına gelirlerinin daha yüksekçe olması nede.niyle ekmekle beslenmekte bir sorun yaratma olasılığını yaşamadı. Ankara ise tamamen bir "memurlar kentiydi". Yakınında Polatlı gibi bir buğday yetiştirici bölgesinin varlığı sorunu çözmüyordu. Buğday, un bulunsa bile, o günkü koşulların yaratacağı yüksek fiyat düzeyiyle, enflasyondan keseleri büzülmüş olan memur ve işçilerin beslenmesi yine güçtü. İşte Ankara'daki yönetim, bu iki kentin beslenmesini baş sorunların ikinci sırasında önemle ele alacaktı.

Ama yapılacak şey de pek azdı. Savaş başladığında bir buğday stoku yoktu. Hükümet vaktiyle (1939'dan önce) ihtiyaçtan fazla buğday (Karadeniz halkı için mısır) almayı akıl etseydi bile, onları içine koyup koruyacağı silo kapasitesi yoktu. Eldeki en büyük silo Haydarpaşa'daydı ve alım kapasitesi sadece 4 bin tondu. Çaresizlik-ler, o zamanki iktidarı sonradan büyük zararı dokunacak önlemleri uygulamada zor durumda bıraktı. İmdada Toprak Mahsulleri Ofisi, tren ve camiler yetişti.

-

Ofis ile tahıl fiyatları düşük fiyatlarla köylüden alındı,

-

Kara tren bunları gerekli yerlere taşıdı,

-

Camiler de silo yerine geçti. (Başka nereye konabilirdi ki? Ama bu doğru seçim, bu kutsal yerlerin kötü kullanıldığı gerekçe.siyle İnönü ve CHP'ye karşı çok etkili bir silah olarak kullanıldı.)

Bu üç araçtan camileri kullanmanın pek bir maliyeti yoktu. Top-rak Mahsulleri Ofisi ve trenleri işleten Devlet Demir Yolları ise o za-manki deyimle iktisadi devlet teşekkülüydüler. Kentlerin ekmeğini finanse etme görevinden zararlara uğradılar. Hazineden bu açık için aldıkları hazine bonoları kırdırılıp piyasaya para sürüldü. Emisyonda bu basılan paralar bütçe açıklan için basılan para hacmine eklendi.

F. Ekonominin Genel Durumu

Dış Ticaret

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın dış ticaretimizde büyük payı vardı. Dr. Schact'ın şeytani zekâsıyla Türkiye dış tica-retinin ihracatta yüzde 51'i ve ithalatta ise yüzde 50'si takas, yani malların aynen değişimi şeklinde Almanya'ya bağlanmıştı.

Ekonomide bütün göstergeler olumsuza giderken ticaret olumlu sayısal verilerle iki bakımdan olumlu bir görüntü çiziyordu. İlk ba-34

kışta gerek ihracat ve gerekse ithalat sayısal ifadeyle artmıştı. An.cak bu artış sadece görünüşteydi. Dış

ticaret büyük kısmıyla takas, yani malın malla değişmesi yöntemiyle gerçekleşmişti. Takaslarda başka hiçbir etken olmasa da fiyatlar, serbest dövizli dış ticarete gö.re artmış görünür. Nitekim, değişime uğrayan mallara bir de ağırlık cinsinden bakılınca değişim gören malların hem ihracat ve hem de ithalatta esaslı ölçüde azaldığı görülür.

Yıllar

İhracat/ton

ithalat/ton

İhracat ithalat

1939

735 000

1.134.000

100

92

1940

357 000

658 000

81

50

1941

310 000

428 000

91

53

1942

344 000

429 000

126

112

1943

391 000

355 000

196

255

1944

331000 345 000

178

126

Tablo 3; 1939-1944 Dış Ticaret Sayıları (Milyon Dolar).*

Görüldüğü gibi dış ticareti yapılan malların değerleri artarken, ül-keye giren mal miktarı 1939'dan başlayıp düşmüştür. 1939 yılındaki malların ağırlığı 1944'tekinin üç katından fazladır. Bundan iki sonuç doğmuştur: Birincisi Türkiye eskisi kadar mal ithal edememiştir. Çünkü yukarıda anlatıldığı gibi deniz ticaretinin yolları kapanmıştı. İkinci olarak, hızlı enflasyonun nedenlerinden biri de budur.

Dış ticaretteki artı kalıntılar sonucu, harcayamadığımız önemli bir döviz ve altın stoku birikmiştir.

Üretim

Bu konuda çeşitli kaynaklarda yayımlanan vergiler birbirlerini tutmamaktadır. 1978'de yayımlanan Enflasyon, Gelişmiş ve Azge-lişmiş Ülkelerde adlı kitabımda 131 nolu dipnot düşülmüştür:

* Ton itibariyle veriler, Enflasyon, Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde, s. 167, Tablo 17; dolar itibariyle veriler, Hikmet Uluğbay'ın düzenlediği tablo, Baskın Oran, Türk Dış Politikası, s.389'dan alınmıştır.

"Bu yıllara ait ayrıntılı, bilimsel olarak düzenlenmiş gayri sa.fi milli hasıla rakam ve istatistikleri bulmak kolay değildir...

"Sadece 1947'de yapılan ve 'Kemal Süleyman Vaner Raporu' denen belge ile 'Bütçe Gelirleri Bülteni'nde alınan rakamlarla okuyucularımıza bazı fikirler verebiliriz."

Ancak bu dipnotun devamını burada vermeyeceğim. Çünkü he.le 1940 öncesinde Türkiye milli geliri söz konusu olunca, ben ileri sürülen her düşünceyi kaydı ihtiyatla karşılarım; hele bugünkü GSMH hesaplama tekniğinin 1940'tan sonra ortaya atıldığını anım-sadıktan sonra...

Sonuç

İkinci Bölüm'de ortaya koyduğumuz veriler, savaş içinde genel te.oriye tam karşıt biçimde izlenen politikalarla ekonominin enflasyon eğilimlerinin artırıldığını ortaya koymuştur. Eğer genel kabul görmüş bir savaş ekonomisi yönetimi uygulansaydı, yığınların on yıllar boyu unutmayıp yakındığı çileler çekilmeyecekti.

İşlenen hatalar özellikle Gelir, Maliye ve Tarım politikalarında odaklanmaktadır. Savaşın son yıllarında İnönü ve Saraçoğlu'nun ataleti bırakıp, enerjik yeni politi.kalara girişti kleri görüldü. Köy Enstitüleri hamlesinin hızlandırılma.sı, çiftçiyi topraklandırma yasa tasarısının

Meclis'te kabulü, önce Var.lık Vergisi sonra Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamalarına geçilme.si, bu enerjik hareket arzusunun sonuçlarıdır. Ancak bunlardan ilk iki.si, daha önce filizlenmeye başlayan hoşnutsuzluklar sonucu doğan or.ganize muhalefet sonucu geri alındı. Bu iki hamleye (özellikle çiftçi.yi topraklandırma hamlesine) geç geçilmiş, son iki vergi hamlesinde de isabetsiz ve ölçüsüz davranılmıştır.

Bana kalırsa bu yanlış politikaların en büyük ağırlığını, küçük ve orta çiftçiler çekmiştir. İlerki bölümlerde "bu hataları işlememek müm.kün müydü?" ve "doğru politikalar neydi?" sorularına yanıt arayacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

I. GELİR POLİTİKALARI

Savaş döneminde ekonomiyi yönetirken dikkat edilecek en önem.li nokta, ekonominin güdümünü elinde bulundurmaktır. ABD gibi özel ekonomik kuruluşların çok büyük oranda bulunduğu bir ülke bi.le, bu güdümü, demokratik yollarla kamu güdümüne sokmak istemiş ve bunda büyük başarı sağlamıştır. Bu ilke büyük ekonomi kuruluşla.rının tamamının devlet elinde olduğu bir yerde, özellikle sanayide ol.dukça kolaydı. Bunun için iktisadi devlet ve belediye kuruluşlarını kurulacak bir sanayi bakanlığının düzenleyici ve buyurucu liderliğin.de toplamak, zaten yapılmış bulunan İkinci Sanayi Planını savaş eko.nomisinin gerekleri yönünde tadil edip ciddiyetle uygulamak olmalıy.dı. Bu yapılacağına, İkinci Plan yürürlükten kaldırılarak büyük bir ha.ta işlenmiştir. Bazı bakanların aklına hiç gereği yokken liberal politi.kalar uygulama gelmiştir.

Anlaşılabilir bir nedenle* Ticaret Bakanlığı sandalyesine oturtulan Doktor Behçet Uz fiyatlar ve ticaretin serbest.liğini ilan edince fiyatlar 1941'de ilk büyük sıçramasını yapmıştır. Bir hayır sahibi çıkıp, liberalizmin bazı ülkelerde başarı sağlaması müm.künse de savaş yıllarında zinhar ağıza alınmaması gerektiğini anlat.mamış, bir süre bakanlığını sürdüren doktor, bir süre sonra görevden alınmış olsa bile yıkım bir kez gereğini yapmıştır.

Burada şu ortaya çıkıyor: Atatürk Devletçilik ile varılan başarı-lara karşın bu uygulanan yöntemin Türkiye için tek ulusal kalkınma

* Mesleği hekimlik olan Behçet Uz, İzmir Belediye Başkanlığı'nda büyük başarı.lar elde edince,

ödüllendirilmek istenmişti.

ve hatta kurtuluş yolu olduğunu ülke okumuşlarına anlatamamıştır. Bu okumuşlardan birisi olan, ilerideki sayfalarda değineceğimiz Varlık Vergisi Faciası kitabının yazarı eski İstanbul Defterdarı Faik Ökte bile Devletçiliği Türkiye hükümetlerinin en büyük hatası ola.rak görmüştür. Oysa savaş içindeki birçok güçlük iki devlet kurulu.şu Ofis ve DDY'nin özverili çalışmalarıyla atlatılmıştır. Bir de bu kuruluşlar özel kesimin elinde olsaydı, ülkenin ve halkın, daha ne.ler çekeceği aydınlarca hiç düşünülmemiştir.

Birinci önemli hata, savaşın finansmanının planlı bir biçimde dev.let kuruluşları esas alınarak ve önceden belirlenmiş üretim, dağıtım, kamu gelirleri hedefleri gözetilerek yapılacağı yerde (ki Amerika Bir.leşik Devletleri ve Almanya'da bu yöntem uygulanmıştır) dağınık, he.defsiz, hatta liberal ekonomiye imrenilerek yapılan sarsak politikala.ra gidilmesi; ikinci büyük hata, savaşın finansmanında bu dönemlerde katiyyen uygulanmaması gereken açık finansman (para basılması) yönteminin itibar görmesidir. Ateşin üzerine benzin sıkılmıştır.

Savaş Nasıl Finanse Edildi?

1939-1945 dönemi bütçelerinin nasıl finanse edildiği yukarıda sunduğumuz Tablo l'de görülmektedir. Ancak eski çalışmalarımda kullandığım bu tablonun, iki bakımdan yeterli olmadığını, savaş fi-nansmanındaki büyük hataları gereğince yansıtmadığını, İkinci Dünya Savaşı maliye ve ekonomisini daha derinden incelediğimde anlamış bulunuyorum. İki önemli eksiği var tablonun.

İlk eksik, bugüne kadar yapılan anlatımlarda da ihmal edilmiş.tir. Oysa büyük kentlerin ve özellikle nüfusu yarım milyonu aşmış İstanbul halkının doyurulmasında Toprak Mahsulleri Ofisi ve Dev.let Demir Yolları'nın bu çalışmaları tam bir kamu hizmeti niteliğin.dedir. Ne yazık ki, bu hizmetin büyük bir kısmı ileride anlatacağı.mız şekilde köylünün üzerine yıkılırken, bir önemli kısmı da bu iki KİT'in çıkardığı bonolara dayanan açık finansmana dayanmıştır.

İkinci eksik ise, İl Özel İdareleri'nce salınıp toplanan Arazi ver-gileriyle Yol Vergisı'nin bu gibi incelemelerde göz önünde tutulma.mış olmasıdır. İleride konuyu tekrar ele alıp gerçek ve tam tabloyu çıkaracağız. Şimdilik tahlillerimizi bu eksik, ama alışılmış Tablo 1 üzerinden yapacağız.

Bu tablodan anlaşıldığı üzere savaştan bir önce ve bir sonraki yılları içine alan sekiz yılda,

-

Bütçelerin toplam gelirleri yuvarlak hesap 5 600 milyon lira olmuştur,

-

Bunun 3 800 milyon lirası vergilerden gelmiştir,

-

817 milyon lirası vergi dışı normal gelirlerden,

-

969 milyon lirası da para basılarak sağlanmıştır.

Vergi gelirleri 1939'dan 1944'e, yani savaş yıllarında bazılarının söyleyip yazdığı gibi "hiç artmamış" değildir.

Artış yüzde 300'ü geçmiştir. Yani 1944'teki vergi gelirleri toplamı 1939 yılındaki ver.gi gelirleri toplamının dört katından fazla bir düzeye yükselmiştir.

A. Dönemin Vergileri

Burada Türkiye'de savaş süresince uygulanan olağan vergileri inceleyeceğiz. Yani geçici olarak uygulanan Varlık Vergisi ile Top.rak Mahsulleri Vergisi, burada ayrı bir bölümde ve ayrıntılara da gi.rilerek anlatılacaktır.

Kazanç Vergileri

2395 sayılı yasaya göre alınan Kazanç Vergisi farklı yöntemlerle tahakkuk ve tahsil edilirdi.

1- Beyannameli Mükellefler

Bu usule giren yükümlüler, şimdiki Gelir Vergisi mükellefleri gibi, genel muhasebe yöntemlerine göre defter tutmak, defter ka-39

yıtlarına dayanak olan belgeleri beş yıl saklamak ve bilançolarına göre meydana çıkan kârlarını beyan zorundaydılar. Şu yükümlü.ler bu gruba girerler.

-

Bankalar,

-

Sigorta şirketleri,

-

İktisadi Devlet Teşekkülleri (yani KİT'ler),

-

İhracat ve ithalatçılar,

-

Gemicilik acenteleri,

-

Ticarete ayırdıkları mahallerin kira ya da gayri safi iratları yıl.lık olarak 2 000 liradan daha yüksek olan tacirler,

-

İşletmeye tahsis edilmiş açık ya da kapalı işyerlerinin kira ya.da iratları 2 000 liradan yüksek olanlar.

2-

İratlı Mükellefler

İşyeri, kira veya gayri safi iratları 2 000 liradan düşük olanlar.

3-

Gündeliktiler

Elde, suda, başta taşıdıkları malları satanlarla pazar yerlerinde, taşınabilir tezgâh ve tablalardan satış

yapanlar.

4-

Ücret Erbabı

Gündelik, haftalık, aylık ücretlerle çalışanlara ücret ödeyen ki-şilerce stopaj yoluyla alınıp, maliyeye yatırılırdı.

5-

Ücretliler

Gezici olarak işyeri açmadan ve yüksek öğrenimi gerektirmeyen şekilde elde, sırtta, başta taşıdığı şeyleri satanlar:

İstidacılar, ebeler, sünnetçiler, iğneciler, kalfalar, ustalar. Faik Ökte kitabında başka bir tasnifle her grubun yükümlü sayısı ve öde-diği vergileri şöyle sıralıyor:

40

Mükellef

Yüzde Vergi Oran

sayısı vergi

TL

Karneliler 451 931 41,7

31,4

13,87

Mütahitler 45 057 4 8,4

3,70

Beyannamelıler 8 705 0,8

62,6

27,65

Hizmet Erbabı 380 000 53,5

124

54,78

Toplam 885 693 100 226,4 100

Tablo 4.

Yukarıdaki rakamlara göre ücretliler dışında ödenen bütün Ka-zanç Vergisi'nin yüzde 82'sini bordro ile vergileri kesilen ücretliler ile beyannameliler tarafından ödenmiştir.

Bizde resmi istatistiklerle edinilen sayısal verilerin pek altına inil-mez. Hâlâ da bilim insanı geçinenler olsun, bürokratlarımız olsun, bu olumsuzluğu sürdürürler. Şu tabloya bakınca "bütün yükü ücretliler ile beyannameliler çekmişler" deyip geçerler. Faik Ökte de sözünü ettiği.miz kitabında aynı eksik tanıda bulunup geçmiştir.1 Oysa derin gerçek bu yargıdan daha

önemlidir. Bu gerçek, "Pekiyi kimlerdir bu ücretliler ve beyannameliler?" sorusunun yanıtı aranınca ortaya çıkar.

Aslında ücretlilerden stopajla alınan vergilerin çoğu, yüzde 90'ı devlet ve KİT çalışanlarından alınmıştır.

Bunlardan alınan vergiler de devletin bir eliyle verip, öteki eliyle aldığı paralardır. KİT çalı-şanlarını devlet bürokrasisinden ayırmıyoruz bu incelemede. Çün.kü bunlarda da finansman, büyük kısmıyla aşağıda

anlatılacağı gi.bi hazineden finanse edilen emisyonla sağlanıyordu. Gerek stopaj.la ve gerekse

"beyannameli" olarak aldığı vergileri Hazine, KİT'le.re bu yolla geri veriyordu. Gerek devlette çalışanlar ve gerekse KİT'lerde çalışanların ücretleri 3656 ve 3659 sayılı yasalara göre merkezî kararlarla belirleniyordu, yani piyasa ve fiyatlara göre yük-seltilmiyordu; uğradıkları asıl haksızlık buradaydı. Yoksa, ölçüsüz Kazanç Vergisi ödemelerinde değil.

1 Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.25.

Beyannameliler denen grubun vergilerinin yüzde 90'ı da yine KİT'lerden geliyordu. KİT'ler dışında vergi ödeyenlerin ödediği vergilerin toplamının 10 milyon lirayı aştığını sanmıyorum. De.mek oluyor ki, gelirden alınan bu verginin savaş yıllarında var olduğu bile su götürür.

Oysa gelir veya kazançlardan alınan vergiler, savaş yıllarında, "devlete gelir sağlama"nın ötesinde yaşamsal bir işlev daha taşırlar. Savaş ekonomisinin kendi öz niteliği gereği meydana çıkan "ek ta-lep" bu vergilerle, oranlar artırılarak piyasadan çekilir. Savaşın ta-rafları arasında yer alan ABD ve İngiliz hazineleri, bu kolaylığı iyi kullanmışlardır. Bu ülkeler çok yüksek oranda Gelir vergileri ya-nında, zorunlu borçlandırmaya da başvurmuşlardır. Bu uygulamada kime ne kadar devlet tahvili verileceğinin ölçüsü de Gelir Vergi-si'nde belirlenen ana yöntemlerle tayin edilirdi.

Ülkemizde Kazanç Vergisi'nin ya da herhangi bir gelirden alı.nan vergilerin adeta yok oluşu, bu noktadan önemlidir. Çünkü dev.letin enflasyonla savaşması için elinde bulunması gerekli silaha sa.hip olmaması demekti. Kazanç Vergisi ile ona bağlı vergilerin (Buhran, Muvazene, Hava Kuvvetlerine Yardım vergileri ve Mun-zan vergiler) ekonomik işlevsizliğidir asıl sorun.

Muamele Vergisi

Yukarıdaki analizden çıkan sonuç, gelir veya kazançlardan alı-nacak bir verginin savaş içinde adeta var olmadığıdır. Bireylerin ba.zı veya tüm malları alırken fiyatın bir parçası gibi ödediği Vasıtalı vergiler de önemlidir.

Tüketim ya da Vasıtalı Vergi olarak savaş yıllarında alınan ver.gi ve resimler şunlardı:

-

Ülkeye ithal edilen mallardan Gümrük Resmi ve İthalat Mu-amele Vergisi;

-

Bazı mallardan (şeker ve petrol ürünleri ve tekele tabi ürünler-den) Dahili İstihlak Vergisi;

-

Tekel maddelerinden alınan İstihlak vergileri Tekel Genel Mü-dürlüğü hasılatına ek olarak genel

bütçeye aktarılırdı;

-

Bazı evrak ve kâğıtlardan Damga Vergisi;

-

Muamele Vergisi.

Bunlardan en önemlisi Muamele Vergisi'ydi. Genel bir gider vergi.si yerine geçmek üzere alınan Muamele Vergisi üzerinde durmakta ya-rar var. Bu vergi on işçiden fazla çalıştıran ve beş beygirden fazla mo.tor kullanan sınai kuruluşların mal teslimi (satış, trampa ya da kuruluş içinde kullanım) halinde alınırdı. Ama bazı işlemler kolay vergilendi.rileceği düşünülerek bu kapsamda olmayan bazı imalatlar da vergiye tabi tutulmuştu. Örneğin; Polonya, imali önemli hammadesi ispirto te.kelden alındığı, yani kolay

denetlenebileceği için olacak, Muamele Vergisi'ne tabi tutulmuştu. Bu vergi aslında ekonomiye ve vergiciliğe önemli zararlar veren bir vergiydi. Çünkü bu vergiye tabi olmanın ilk şartı on işçi ve beş beygir gücü üstünde motor çalıştırarak üretim yap.maktı. Oran olarak ağır bir vergi olduğundan, bu sayının üstünde işçi ve motor gücü kullananlar bile çeşitli muvazaalarla işletmelerini böle.rek vergiden kaçabiliyordu. 1942 yılı bütçesinde vergiden sadece 52 milyon lira gelir elde edilmişti. İmalat dışında banka ve kambiyo iş.lemlerinde de alınırdı. Bu kadar geniş bir alanda alınmasına karşılık 1942 yılında 395 milyon liralık genel vergi hasılası içinde payı sadece 51 milyon liraydı, çok büyük bir kısmını yine KİT'ler ödemişti. Ancak iyi kullanılsaydı yine enflasyonu frenlemede yararlı olabilirdi. Vergi, mal üzerine Muamele Vergisi eklenerek son tüketiciye ödetildiği için global talebi kısma yolunda, örneğin, Kazanç Vergisi'nden daha etki-liydi. Ancak şu sakıncalarıyla ekonomide hasar verici role sahipti:

a)

Bilindiği gibi sanayiin en büyük avantajı yığınla üretimdir. Bizim Muamele Vergimiz vergiden kaçınma için işletmelerin parçalanması ya da küçük kapasite ile açılmasına neden oluyordu.

b)

Aynı zamanda Kazanç Vergisi mükellefi olan yükümlüler Ka-zanç Vergisi'ni ödemeye niyet etse bile

satış bedeli üzerinden alınan vergiyi ödememek için bu vergiyi kaçırıyordu. Bu onlara aynı za-manda Kazanç Vergisi'nden de kaçmayı sağlıyordu.

Gelir Vergisi reformumuzun babası sayılabilecek merhum Ali Alaybek, böylece yerleşen kaçakçılık davranışını sezip Gelir Vergi-43

si reformunun da bundan zarar görmemesini sağlamak için Gelir ve Kurumlar Vergisi oranlarını düşük tutmuştu. Gelir Vergisi'nde en düşük oran yüzde beşten başlayıp yüzde 35'te sona eriyordu. Ku-rumlar Vergisi'nde oran yüzde 10'du. Bundan dolayı çok eleştirildi. Şimdi haklı olduğu anlaşılıyor. Diğer önemli bir vergi geliri Dahili İstihlak Vergisi'nden elde edilmiştir. 1942 bütçesinde bu vergiden elde edilen hasılat 60 407

milyon ile, hem muamele ve hem de Ka.zanç Vergisi gelirlerinin üstündedir. Bu vergi şeker ile petrol ürün.leri ve tekele tabi maddelerden alınmaktaydı. Burada hasılatın yük.sek oluşunun nedeni, verginin resmi kuruluşlarca toplanmasıydı. Yani vergi kaçakçılığı yoktu. Buradan bir sonuç daha ortaya çıkı.yor. Ne vergi toplandıysa, resmi kuruluşlar ve KİT'ler sayesinde ol.muştur. Özel teşebbüsün beyanname ile ödediği vergiler de aslında önemsenmeyecek kadar düşüktür. Çünkü bu kalemde tahsil edilen vergilerin yüzde 90'ı KİT'ler tarafından ödenmiştir. 1942 yılında Kazanç Vergisi olarak ücretliler ve KİT'ler dışında beyannameli ve diğer grubun ödediği vergiler 15 milyonu bile bulmaz. Kazanç Ver.gisi dışında toplanan vergiler ise (gümrükte alınanlar dahil) zaten düşük ve orta gelirlilere yansıtılmış vergilerdir. Aslında piyasada Muamele Vergisi ödeyen ve kaçıranlar, mallarını aynı fiyatla sattık.larından (piyasada bir malın tek fiyatı olacağı nedeniyle) Muamele Vergisi çok kez alıcıdan tahsil edilmekte; ama böylece bazı firma.lara ayrıca bir ek gelir kaynağı oluşturmaktaydı.

Şu 15 milyon lirayı iyi akılda tutalım. Bu rakam, savaş yılları.nın vurguna uygun koşulları içinde büyük kazanç elde eden o kos.koca fabrika ve ticarethane sahiplerinin, özel yabancı bankalarının, sigorta şirketlerinin, gemi sahiplerinin, bunların acentelerinin, faiz.le borç verenlerin bir yılda devlete ödediği vergiler toplamıdır. He.sabı biraz cömertçe yaptık. Bunun iki katına yakın bir meblağı, köylü sadece Hayvanlar Vergisi denilen bir vergiyle ödemiştir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılacağı üzere, vergi siste-mimizde;

1-

Ödenen doğru dürüst bir gelir vergisi yok gibidir. Denizlerde gemi dolaştıran, koskoca fabrikalarında yüzlerce işçi çalışan, yazı-hane viziteleri için aylar öncesi randevu alınan, milyonluk davaları kazanan sanayici, armatör, tüccar, avukat, hekim, sigortacı ve ban-kaların devlete ödedikleri yıllık vergiler adeta sıfıra yakındır.

2-

Vasıtalı vergilerin büyük kısmı da sadece kamu işletmelerinin halktan topladıkları vergilerdir. Özel kesim burada topladığı fonla.rın çok küçük oranını maliyeye yatırmaktadır.

B. Cari Vergi Uygulamalarının Sonuçları

Görüldüğü gibi kamu maliyesinin vergi toplaması, maliye teori-lerinin anlattığı ilkelere hemen hiç uymuyor.

Gelirden alınan vergi.ler her ülkede toplanan vergilerin en azından yüzde 60'ına eşitken, bizde bu oran yüzde 20'de kalıyor. Aslında bunun yüzde 80'i de devletin memurlarıyla KİT'ler tarafından ödeniyor. Bunların ödedi.ği vergileri Hazine yine bunlara (memurlara ve KİT'lere) ödemek.te. Devlet Hazinesi bu durumda, eğer daha feci durumlara düşme-diyse bunu ileride göreceğimiz köylünün ve özellikle köylü kadın.ların nedense yazınımıza yansımayan destansı özverisine borçlu.yuz. Bunun yanında izlenen vergi politikasının tek sakıncasının, bu.güne kadar yazılıp çizildiği gibi, sadece enflasyonla, bir de Varlık Vergisi'yle gelen yabancı sermayenin ve azınlığın küstürülmesinde kaldığı ifadesiyle yetinirsek, çok eksik bir değerlendirmede bulun.muş oluruz. Hele "Canım, savaş vardı. Savaşa girip genç nüfusu.muzun kırılmasını önledik ya" deyip orada kalırsak, çok yanlış bir değerlendirmeye gitmiş oluruz.

İkinci Dünya Savaşı'nda izlenen mali politikalardaki eksik ve yanlışların, ülkeye nelere mal olduğunu sıralamakta büyük yarar.lar vardır:

1- Ülke Birinci Plan ile sanayileşme hamlesine girmişti. İkinci Plan ile, bu kurtarıcı hamleye devam edileceğine, sadece günün

kurtarma politikası izlenip, İkinci Planın uygulanmasına son verili.şi, en önemli hatadır. Savaş, bu yanlış için gösterilen bir bahane ola.rak ileri sürüldü. Oysa savaş, sanayileşmeye engel olmayıp, ona el.verişli koşulun ta kendisiydi. Bu akla aykırı gibi gelen yargının doğruluğunu kanıtlayan en önemli yanıt, bizden önce sanayileşen ülkelerin ekonomi tarihleridir.

Eğer Bonapart'ın savaşları olmasaydı, Avrupa ve özellikle Fran.sa sanayileşemez, sanayileşme hamlesi Avrupa'ya sıçrayamazdı. İn-giltere'nin Bonapart'ı dize getirmek için uyguladığı abluka ile Avru.pa, endüstri malları bulamayınca kıtada sanayileşme hız kazanmış.tır. ABD'de de Ayrılık Savaşı dediğimiz güney ve kuzey eyaletleri savaşı, Amerikan sanayileşmesinin dönüm yıllarıdır. O yıllara kadar ABD, İngiltere'ye tarım ürünleri (özellikle pamuk ve tütün) satar, sa.nayi ürünlerini oradan sağlardı. Ayrılık Savaşı'nda İngiltere, tarımcı karakterli Güney eyaletlerini tuttu. Ülkenin Avrupa'ya bakan kıyıla-rını elinde tutan Kuzeyliler, bu nedenle İngiliz mallarının ülkeye gel-mesi yollarını tıkadılar. İngiltere de güçlü donanmasıyla Kuzey eya-letlerine mal gelmesini engelleyince, sanayi ürünleri ve özellikle si.laha muhtaç olan Kuzey, kendi sanayiini kurdu.

Savaşların hele dışarıdan mal gelmesini önlediği durumlarda, yeni sanayiciler, dış rekabetten kurtulup çok elverişli bir duruma geçerler. İkinci Dünya Savaşı'nda bu doğru yol, yanlış politikalarla unutturuldu. Türkiye, ekonomide kalkınmanın tek yolunun sanayi-leşme olduğunu tekrar 1960'larda anladı; ama gerek dünya koşulla.rı ve gerekse kafalara yerleştirilen tutucu ekonomiye inanış dolayı.sıyla iş işten geçmişti.

2- Ulusumuz İkinci Dünya'nın yanlış politikalarıyla enflasyo.nun, egemen sınıflara tatlı gelen yoluna alıştırıldı. Savaş içinde ge.leceği düşünmeden

güdülen para politikaları, zaten Türk parasının resmi kuruyla gerçek değeri arasına bir uçurum koymuştu. Bunun farkına varan ve ciddi bir devlet adamı olan Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, savaştan hemen sonra 1946 yılında bu farkı ortadan

kaldıran 7 Eylül para operasyonlarını yapmışsa da, savaş yıllarının yoksunluklarının yarattığı ithal malları için duyulan aşırı taleple Türk parası, bu yeni düzeyde de dikiş tutturamamıştır.

3-

Vergi mükelleflerinde kaçakçılık huyu bir daha silinemeye.cek şekilde yerleşmiştir. Bunun sonucu, beyana dayanan Gelir Ver.gisi reformunun geleceğini de karartmıştır.

4-

Savaştan önce makul maaşlarla çalışan memurlarla kurulan sağlam yapı, enflasyonla memur

maaşları aşınınca sallanmaya baş-lamıştır.

5-

Vergi sistemi Hazineye gerekli katkıyı sağlayamayınca vergi adaleti esaslarıyla hiç bağdaşmayacak Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi konmuştur. Bu vergilerin zulme varan uygula-maları sonucu milli birlik fikir ve ilkeleri erozyon görmüştür. Bu.nun sonucu ilk sırada Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi devrimleri daha ileriye götürecek kurumlar ve yasala.rı unutmak zorunda kalındığı gibi, Cumhuriyet döneminin milliyet.çi devletçi ve doğru milliyetçi kazanımlarına karşı güçlü bir halk di.renmesi doğmuştur.

C. Ne Yapılabilirdi?

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi maliye politikası ağırlığı taşıyan hataların ne kadar ağırlıklı olduğunun farkına varılamadı; hâlâ daha savaş finansmanının uzun bir geleceği etkileyen vahim hataları ciddiyetle deşilmiş değil. İnönü bile önceleri bunun farkın.da değildi. 14 Mayıs'ta kuşkusuz savaş içindeki halka karşıt poli.tikalara tepki olarak seçimle iktidardan düştüğünün hemen ertesi günlerinde; "Ben bunları üç ayda deviririm" derken, kuşkusuz se.çimlerde kendisine yönelen muhalefetin derin köklerinin farkında değildi.

Yenilgi, 1954'te daha büyük ölçüde, tekrar gelince; ancak o zaman savaş içinde yapılmış hataların Atatürk fikriyatını ne ölçüde yıprattığını anlayabildi ve daha bir kararlı muhalefetle girdi.

"İyi de, o savaş koşulları içinde neler yapılabilirdi?" sorusunu yanıtlamadan, ben kendime yukarıdaki değerlendirmeler konusun.da hak verememem. Bu konu üzerinde çok düşündüm, çıkar yollarının o zaman için var olduğu sonucuna vardım.

Atatürk'ün İşaretlerine Bakılmalıydı

Atatürk savaştan önce yaptığı konuşmalarda olsun, izlediği po-litikalarda olsun ileriye dönük önemli işaretler vermişti:

1-

En önemli uğraşları savaşı bölgeden uzak tutma, aktif bir ta-rafsızlık içinde kalmaktı. Bu maksatla Balkan uluslarının belli ilke-lerde birleşmesini öngören Balkan Antantı fikrini ortaya atmıştı. Kendisi öldükten sonra bu fikir rafa kaldırıldı. Atatürkçü dış politi-kayı en iyi uygulayan kişi ve kişiler yerlerinden alınmış, İnönü, Hit-ler'in müttefiki İtalya üzerinde caydırıcı olacağı düşüncesiyle İngi-liz-Fransız ittifakını yapmıştı. Bu ittifak tek başına sınır komşumuz Sovyetler Birliği ve dış ticaretimizde kaderimizi bağladığımız Al-manya'yı tedirgin etmekten başka işe yaramamıştır. Alelacele bu it-tifaka girilmemeliydi.

2-

Atatürk ömrünün sonlarına doğru yakınında bulunanlara Sov-yet dostluğunun öneminden söz

etmiştir. İnönü ve çalışma arkadaş-ları Atatürk'ün ülkeye bu çok değerli mirasına, bu konuda verdiği işaretlere, gerekli özeni göstermemiştir.

Bu iki önemli eleştirimin ekonomik sonucu şudur: Ata'nın dış poli-takada verdiği işaretler ve izlediği politikalar anımsansa ve ona göre davranılsaydı, savaş içinde ülke itibarını son derece zedeleyen ikili po.litika cambazlıklarına gerek kalmazdı. Daha düşük sayıda asker, silah altına çağrılabilir ve bu da gerek savunma giderlerinin düşük tutulma.sı ve gerekse tarım ve sanayi üretiminde daha iyi sonuçlar alınmasını mümkün kılardı. İnönü, İngiliz-Fransız anlaşmasını yaparak işlediği strateji hatasını, bereket versin, dünya diplomasi tarihinde az görülmüş başarılı taktikleriyle kısmen kapatmıştır. Türkiye'yi, ağır ekonomik be.dellere de mal olsa, savaş ateşinin dışında tutabilmiştir.

3- İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve ilk yılında İngiltere'de Chamberline ve Fransa'da Daladier başbakandı.

İkisi de bir savaşa ülkelerini hazır tutmamak için adeta ahdetmişlerdi. Bu savaş öyle aniden patlamadı. Adeta 1934'ten o yana davul çalıp, "ben geliyo-rum" diye bağırarak geldi. Ama bu iki lider, Hitler'i teskin edip sa.vaşı o yolla önleme dışında, tehlikeye karşı hemen hiçbir önlem al-madılar. Ekonomilerini göz göre göre başıboş, maliyelerini önleni.siz bırakıp güya ülkelerini yönettiler: Türkiye'de de böyle oldu. Ne bir savaş

maliyesi kurma, ne de büyücek kentlerdeki insanları nasıl besleyeceklerini düşünüp harekete geçmediler.

Savaş, ülkenin kapılarına birden dayanmadı. Bir dünya savaşının kopacağı daha Japonya'nın Çin'e, İtalya'nın Habeşistan'a saldırısıyla belli olmuştu.

Daha sonra faşist Franko'yu etkili bir biçimde destek.leyen Alman ve İtalyan liderleri, ileride uygulayacakları yıldırım sa.vaşlarının en belli başlı silahlarının denemelerini göstere göstere yap.mışlardı. Sonra olanları bütün dünya görmüştü: Hitlcr, Avusturya ve Çekoslavakya'yı zorla toprağına katmış, Polonya'da bazı haklar iddia etmeye başlamıştı. 1939'da savaşın artık niye çıkmadığına şaşılıyor, "Acaba hangi gün çıkar?" sorusunu, herkes birbirine soruyordu.

Böylesi bir ortamda Türkiye'de sadece Genelkurmay bazı plan.lar yapıyordu.

Oysa gelen, Hitler'in isabetle belirttiği gibi bir top yekûn savaş idi. Buna maddeten (üretim ve finansman) ve manen hazırlanmak gerekirken, ülkemiz olsun, bağlaşıklarımız olan İngiltere ve Fransa olsun, olup bitenlere seyirci kalıyordu. Türkiye 1938'e kadar iyi kö.tü bir şeyler yapmış, Atatürk'ün önderliğinde sanayide olsun, tarım.da olsun ülkeyi ekonomik açıdan güçlendirecek adımlar atmıştı. Ancak 1938'de gelen Atatürk'ün ölümcül rahatsızlığıyla ülke tam bir hareketsizliğe girmişti.

1938'de aramızdan ayrılan Atatürk'ün makamına, silah ve çalışma arkadaşı İnönü geçmişti. Sarsıntısız biçimde iktidar el değiştirmiş ve İkinci Cumhurbaşkanı, Atatürk'ün gömüsü sırasında yaptığı o 49

muhteşem konuşmadan sonra işe başlamıştı. Konuşmada "Aziz hatı-ran, ruhumuzu daima aydınlık ve uyanık tutacaktır" diye seslenmişti Atatürk'ün ruhuna. Eğer bu ahd doğruysa, ülkeyi hemen sessiz biçim.de, içeride ve dış ülkelerde panik yaratmadan savaşa hazırlamalıydı.

1939, yani savaşın ilk yılı bizden uzakta geçti. Fransa yöneticile.ri Almanya sınırlarına kurdukları majino hattına güvenip siviliyle as-keriyle tatil yapıyordu (o yıllarda bir sağlam duvara, hatta futbolda güvenilir müdafaa hatlarına bile majino demek âdet olmuştu). İngil-tere'de Fransız ve İngiliz kurmaylarının "bu hat delinmez ve aşıla-maz" güvencesine inanmış, aynı rahatlığa kendilerini salmıştı.

Türk yetkilileri de buna inanmış olmalı ki, koskoca yıl mali ko-nularda bir düzeltme yapılmadan avare geçirildi. 1940 İlkbaha.rında Majino efsanesi de, hattın kendisi de çöktü. 1940 yılı da biz.den uzakta geçti.

O yıl İtalya mihver devletleri safında savaşa gir.miş ve Türkiye kara sınırları dışında dünyadan kopmuştu.

Oysa geçirilen bu üç yıl (1938, 1939 ve 1940) içinde vergi re-formu yapılabilirdi. Çünkü o vergilerle savaşa girme artan talebi, azalacak üretim karışısında frenleme olanağı yoktu.-

Reform Adımları

4- Pekiyi, reform adımları neler olabilirdi? Şöyle düşünüyorum:

a)

Bina ve Arazi vergilerinde tahrirde ortaya çıkan değerlerin enflasyon oranında artırılması;

b)

1949'da tamamlanan Gelir Vergisi reformuna, 1938 yılında başlanabilirdi;

c)

Bu iki önlem alındığında sağlam bir servet vergisi almak için doğru dürüst temeller de inşa edilmiş

olurdu (Faik Ökte kitabında matrah ve kıymet taktirinde en önemli eksiğin ülkede bir Gelir Ver.gisi uygulaması bulunmayaşını gösterir ve haklıdır). Bu olanak elde edilence 1942 yılında duruma bakılır, bu duruma göre "radikal" ve.ya sadece "düzenleyici" nitelikte bir servet vergisi konulabilirdi; 50

d) Yukarıdaki önlemlere karşın 1940 yılına bakılır, eğer enflas-yon sürüyorsa ABD'dekinin eşi bir zorunlu tasarrufa gidilebilirdi.

5- Pekiyi, bunu yapacak güç iktidarda var mıydı? Bu soru haklı olarak, hele Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasaları için harcanan çabalar boşa gittikten sonra sorulabilir.

Bana göre İnönü, 1939 ve 1940 yıllarında gerek devlet mekaniz-ması ve gerekse halk içinde bunları gerçekleştirecek siyasal güce sahipti. Bu gücünü savaş boyunca ekonomik sıkıntıların artışıyla paralel olarak yitirdi. Yani 1939'daki İnönü. 1944'teki İnönü'den çok daha güçlüydü. Girişilebilseydi bu reform yapılabilirdi.

II. HARCAMA VE KIT POLİTİKALARI

Kamu harcamalarının sıkı bir disiplinle yürütülmesi, Cumhuri-yetimiz'in ilk yıllarında titizlikle ilgilenilen bir yol olmuştur. Fran.sız genel mali yasası esas alınarak yapılmış 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile gerek yasama ve gerekse yürütme kademe.leri, yolsuzluk kuşkusu uyanmadan yapılan temiz maliyenin

belke.miğini oluştururdu. Cumhuriyet, ilk sanayileşme yıllarında, binler.ce kilometrelik demiryollarını ve birçok fabrikayı en ekonomik bi.çimde kurmuştur bu sayede.

İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin işleyiş ve muhasebeleri ise 3460 sayılı yasayla yürütülür ve denetlenirdi. Bu kuruluşlar, Muhasebe-i Umumiye yasasına ve 2490 sayılı Artırma-Eksiltme yasalarının şe-kilci yöntemlerine tabi değildi. Ne var ki, bunlar da titiz bir şekilde düzenlenen muhasebe yönetmelikleri içinde, israfçı olmayan ve kuşku çekmeyen biçimde çalışırlardı. Büyük kentlerin doyurulması zorunluluğu ile dev gibi büyüyen Toprak Mahsulleri Ofisi'yle opti-malden ayrılmalar başladı. Personel yasalarına Ofis'in uyması mümkün olmadı, önce eski ve hakkaniyetli personel düzeni delindi. Ofis, her gün için hesaplanan yüksek ücretlerle adam çalıştırmaya başladı. Sonra bu yol, bütün KİT'lerde ve hatta savaştan sonra ku-rulan katma bütçelerde, genel muhasebe disiplininden ayrılmanın yaygın nedenini oluşturdu. Bir de Ofis ambarlarının güvenliği, ge.reği gibi korunamadı. Bundan haksız zenginleşmelerin doğduğu, dillerde dolaşmaya başladı. Aslında bunlar marjinal sayılacak uygu-52

lamalardı. Asıl büyük hata, KİT'lerin finansmanında yaygınlaşan yaygın uygulamalarla oluştu. Bu kuruluşlar, çıkardığı "Hazine Ke-faletini Haiz" bonolarını, TC Merkez Bankası'na kırdırarak para çekmeye başladılar. İlk hesap şuydu: Özellikle Ofis ürün alım kam-panyalarında bu şekilde Merkez Bankası'nın para basarak sağladığı kredileri, elindeki stoku zamanla nakde

çevirdikçe TC Merkez Ban-kası'na ödeyecek, o zaman Merkez Bankası da bastığı paralan piya-sadan çekince emisyon daha fazla artmayacaktı. Ancak bu meka-nizmanın işleyebilmesi için, bonolarla mal alan KİT'lerin hiç ol.mazsa alış maliyetleri ile satışları bedellerinin eşit olması gerekti. Oysa özellikle Ofis, böyle devasa bir işleve hazır olmadığı için çok pahalı çalışıyordu. Halkı doyurmak için, Şevket Süreyya'nın belirt.tiği gibi sadece büyük şehirler halkalarını düşünen yönetim, Ofis'e un değirmenlerinin ucuza verilmesini istiyordu. Böyle olunca Ofis, bonolarını TC Merkez Bankası'na ödeyemez oldu. Karşılığı sadece "Hazine Kefaletini Haiz" bonoların oluşturduğu emisyon kabardı. Ofis'ten bunu gören Kömür İdaresi de halka maliyetinden ucuz kö-mür ile büyük kentler halkına yaptığı sübvansiyonu aynı şekilde karşılamaya başlayınca, para basımı daha da arttı.

1943'lere gelince hükümetin aklına, KİT zararlarını, yine başka KİT malları fiyatlarına zam yaparak karşılama fikri geldi. Sümer-bank ürün fiyatlarına ve şekere bu amaca dönük olarak büyük ölçü-de zamlar yaptı. Bu zamlardan memur tabakasının büyük zarar gö-receği düşünülerek memurlara, maaşlarına ek olarak şeker ve elbi-selik kupon kumaş verme yoluna gitti. Özellikle kilosu beş liraya çıkan kesmeşeker ile kaput bezinin pahalılaştırılması çok tepki çek.ti. Hele memurlara şeker ve kumaşla başlayan aynı yardımlar, hü-kümetin sadece memurları düşündüğü suçlamaları yapılmasına yol açtı. Halk artık çayına şeker yerine pekmez veya sarı kuru üzüm at-maya başladı. Kaput bezinin pahalılaşmasını da "ölülerimize ke.fen bulamıyoruz"

yakınmaları karşıladı. Bu iki suçlama ilerideki se-nelerde İnönü ve CHP'ye hep yöneltildi.

Ne Yapılabilirdi?

Uğranılan felaketlerin tümü, davul çalarak gelen İkinci Dünya Savaşı'na karşı hazırlıksız davranılmaktan ileri geldi. Hele 1939 ve 1940 yıllarında, tıpkı vergicilik alanında olduğu gibi, iaşe konusun.da adeta el kol bağlı

oturulmasaydı. bu yanlış gelişmeler en azından kısmen karşılanabilirdi. O sıralarda yüksek bir bürokrat olan Şevket Süreyya Aydemir'in uyarılarına uyulmayış, gerçekten ülke için bü-yük talihsizlik oluşturdu.

İkinci önlem olarak bundan önceki kısımda anlatıldığı gibi Ge.lir Vergisi'ne dayanan bir vergi sistemi oluşturulmuş olsaydı, KİT'lerin kent halkı için yapılmış finansmanları, para basma yerine zorunlu borçlandırma için teknik taban hazırlanır ve daha az para basılır, enflasyon daha küçük kalırdı.

Üçüncü olarak ülkenin yetişmiş insan gücü, barış yıllarında ya-pılmış bir insan gücü planlamasıyla, üretimde, özellikle KİT'lerin üretiminde daha isabetle kullanılabilirdi.

Bütün bunlara, barış yıllarıyla 1939 ve 1940 yıllarının sessizliği içinde girişilmeyişinin nedenini anlamak güçtür.

III. BÜYÜK KENTLERİN BESLENMESİ

İstanbul'un doyurulması savaş yıllarında yönetime sıkıntılı günler yaşatmıştır. Bu güçlük ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında hissedilmiştir. 1918 ve 1919 yıllarda ağızlarda en çok dolaşan sözler "vagon ticareti"ydi. Bazı açıkgözler Demiryolu İdaresi'nden vagon kiralayıp, kente getirdiği buğday ve çeşitli za-hireyi halka yüksek fiyatlarla sokuşturup büyük ölçüde zenginleş-mişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nda görev almış

hükümet üyeleri ve yüksek bürokratlar bu yılları çok kolay anımsıyorlardı. Bu neden.le İstanbul'u unsuz ve ekmeksiz bırakmama uğruna, doğrusu elle.rinden geleni yaptılar.

Üstelik İkinci Dünya Savaşı'nda hükümetin sırtına İstanbul'a ek olarak bir de Ankara yüklenmişti. Bu iki kent başta olmak üze.re kentler halkının aç bırakılmaması uğrunda katlanılan özveriler yukarıda anlatıldığı gibi, gereksiz derecede ağır oldu. Buraya ka.dar bunları anlattık.

Bunlara katlanılmaması için neler yapılması gerektiğini de yu-karıda anlattık. Vaktiyle başta Şevket Süreyya Aydemir olmak üze-re birçok bürokratın 1937 yılından başlayan önerilerine uygun ola-rak, bu yıldan başlayıp ülkenin dünyadan tam soyutlandığı 1941 yı.lına kadar yeterli tahıl, inşa edilen silolarda depo edilseydi, hem bu kadar sıkıntı çekilmez ve ekonomi böylesi bir yıkıma uğramaz, devlet yapısı kağşama dönemine girmezdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM VARLIK VERGİSİ

Varlık Vergisi hakkında yazılmış ve birinci derecede gözleme daya.nan tek kaynak, zamanın İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin bilinen Var.lık Vergisi Faciası adlı kitabıdır. Orada yazılanlar sonradan yazılan ya.zı ve kitaplara da kaynak olmuştur. Ben bu kitap ve yazılardan da ya.rarlandım. Yasanın kabul ve uygulanışına da uzun uzun girmeyeceğim.

Sadece çok tartışılan konulara geçeceğim.

Yasa ve Vergi Tekniği

Yasa, vergi tekniğine uygun değildir. Yükümlülerin ve ödenme.si gerekli vergilerin tesbiti, objektif kurallara bağlanmayıp, takdire bağlıdır. İtiraz yolu açık değildir.

Tahsilinde de vergicilikte yaygın kurallara uyulduğu söylene.mez. Bunların hepsi doğru. Ama o devri yaşamış ve uygulamaya da katılmış kişilerin beyanlarına da değinmekte yarar var.

Ferit Melen:

"Varlık Vergisi'ni vergicilik açısından savunma olanaksızdı. Ama sosyal tedbir bakımından pek de reddedilemez idi... Zamanın şartları açısından böyle bir tedbire ihtiyaç olduğu da vakıadır."1

1 Rıdvan Akar, Aşkale Yolcuları. Belge Yayınları, s.227.

Yasanın uygulanmasında görev almış bulunan Burhan Ulutan'a ait bir anektot vardır. Ulutan'a Mektebi Mülkiye'de hocası olan İb-rahim Fazıl Pelin'in azar ve eleştirileri kısaca şöyledir:

"Düşünün ki, iki tane yarışçı var. Birinin elinde bütün kaynak-lar var ve memleketin bütün iktisadi hayatına hâkim. Eh Türk-ler ise zavallı durumda. Zaten önceden köylüydü, cılızdı, fa-kirdi. Yine de ayak altında ve yine onlar (azınlıklar) kazanı.yor, bunu düzeltmek lazım değil mi? Yani kapitülasyonların zararlarını... tasfiye etmek lazım değil mi?"

Hoca biraz yatışır; ama son sözünü de söyleme fırsatını kaçır-maz: "Kem alât ile Kemalât olmaz." Aslında Varlık Vergisi'ne bir.çok kişinin eleştirisi, İbrahim Fazıl Hoca'nınkine yakındır.

Basın, Vergiyi Genellikle Beğendi

O zamanlarda çıkan gazetelerin başyazarlarından hemen hepsi, Varlık Vergisi'ni alkışlamışlardır. Özellikle Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın, Yunus Nadi, Ethem İzzet Benice, Zekeriya Sertel gibi birbirine siyasal kanaatleri uymayan başyazarlar, hükü-metin bu yoldaki icraatını övme ve alkış ile karşıladılar.

Örneğin Zekeriya Sertel şöyle yazıyordu:

"Devletin yeni gelir kaynakları ararken takip edeceği pren.sip. .. hayat seviyesi alçalan mahdut gelirli halkı ve memur sı.nıfı tazyik eden... yollardan kaçınmak, bilakis anormal vazi.yetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır."2

Kendisi bir dönme aileden gelen Ahmet Emin Yalman ise Vatan gazetesinde ilginç şeyler yazıyordu daha yasa çıkmadan:

"... gizli bir kapitülasyon yarası vardır ki, Harp Kazançları Kanunu bu yaranın açılması için pek iyi bir fırsattır."

2 Age., s.56.

57

"Bu yara nasıl açılıyor?

"İki şekilde, bir defa azlıklar arasında umumi bir ölçü ile va.tanî alaka elbette daha gevşektir. Bu memleketin iyiliği için yüreği tutuşacak bir ahlakî seviyede olanlar çok değildir. Bun.lar vergi kaçırmayı açıkgözlülük sayıyorlar...

"Bu gibiler iyi ahlakta olan memurları da ne yapar eder baştan çıkarmaya çalışırlar, bin türlü dolaplarla aldatırlar. İşte bu giz.li münasebet, Türkler aleyhine ve azlıklar lehine bir imtiyaz yaratır... Türlü türlü vergilerde... azlık ve levantenlerin tedi.ye nispeti Türklerden daha aşağıdadır.

"Bunun için de klasik usullerin bir yana bırakılmasından ve birtakım karine ve kıyaslamalara göre hareket edilmesinden başka çare yoktur..."

Yalman uzun yazısının sonunda sanki altı ay sonra uygulanan vergiyi tarif ederce bir vergi konmasını ister.

Vergi çıktıktan sonra da şöyle yazıyordu:

"Türk milletindeki beka azmine güven ve iman duyduğum içindir ki, vurgunculuk yolundaki gidişe karşı günün birinde şiddetli bir tepki baş göstereceğini biliyordum."3

Başka bir yazısı:

"Varlık Vergisi çok yerinde ve tamamiyle bir inkılap adımı.dır. (...) İktisadi bakımdan mukadderata hâkim kalmamıza imkân bırakmayanlar vardı... Yalnız nimet için vatandaş külfet için yabancı ve düşman olan bu unsurlardan memle.kete hayır gelmez..."

Hüseyin Cahit Yalçın ise şöyle yazıyordu:

"Varlık Vergisi'nin birçok tereddütlere, hatta endişe ve dediko-dulara sebebiyet vermiş olduğu meydandadır.

Fakat... rakam-lar, tahmin edilen korkutucu mahiyete haiz olmaktan uzaktır."4

Bunları yazış nedeni, azınlıklara duyulan kızgınlığın sadece Saraçoğlu'nun kafasında olmadığını anlatma çabasıdır. O zamanla-rın gazetelerini okuyanlar, başta Cemal Nadir ustanın üstadane çi-zimleriyle Vurguncu ve Salamon ismiyle anılan karaborsacının na.sıl halka sunulduğunu anımsarlar.

Niçin En Çok Gayrimüslimden?

Bu sorunun ilk yanıtı yukarıda özetlenen kamuoyu baskısıdır. Bu baskıyı küçümsemeye olanak yok. Bazı yazarlar, hatta 1942 Ka.sım ayında gelen Varlık Vergisi esprisinde, bir yasanın neden hâlâ gelmediğini sorguluyordu. Bir yazar, gayrimüslimler ülkeyi bu öl.çüde soyarken buna sessiz kalınınca, kapitülasyonları kaldırma yo.lunda dökülen kanlara yazık olmuş demek gerektiğini yazıyordu.

İkinci ve çok daha haklı neden gerçekten de ülkenin asıl zenginli-ğinin azınlıkların elinde bulunmasıdır.

Cumhuriyet gazetesi yazarların.dan Necati Doğru'nun bu gerçeği kanıtlayan yazısı Ek 3'te görünmek.tedir.

Necati Doğru, o günlerdeki Ticaret Odası kayıtlarını incelemiş ve şunu saptamıştır: Dünya Savaşı şartlarında İstanbul'un ticaret hayatı.nın, sanayicilik hayatının, eğlence hayatının, otelcilik hayatının ve hat.ta terzilik hayatının, doktorluk, pastanecilik, meyhanecilik hayatının yüzde 87'si Musevi, Ermeni ve Rumların elindedir.

Necati Doğru bununla yetinmemiş, o yılın şehir rehberini bulup taramış. Yukarıda yüzde 87 oranı, burada yüzde 89.2'ye çıkmış.

Necati Doğru'nun tespitlerine göre Varlık Vergisi'nin konulduğu yıl.da verginin yüzde 80'inin alındığı ve yüzde 70'inin tahsil olunduğu İs.tanbul'da "zenginlik, ticaret, eğlence, moda, alışveriş, hatta itlik, herge.lelik, mafyalık, kabadayılık... Rum ile Yahudinin elindedir".

4 Age.,s.61

Bir de İstanbul o günlerde bugünküne göre çok küçük ve çok da.ha derli toplu bir şehirdir. Şişli'den ötesi tarladır. Mecidiyeköy, Le.vent, dutluk, eriklik. Şimdiki Akmerkez'in bulunduğu yere kışın kurtlar iniyor, ağıllara saldırıp koyunları parçalıyor. Ulus'ta bugün milyon dolara satılan özel korumalı sosyete sitelerinin yerinde inekler yayılıyor. Koyunlar ağıllardan boğazı seyrediyor... Topka-pı'dan ötesi üzüm bağları, bostanlar... Beşiktaş'tan ötesi araları dol.mamış Arnavutköy, Yeniköy ve Ortaköy: karşıda Kadıköy. Üsküdar minnacık birer site. Böylece herkesin birbirini tanıma olayı çok yüksek. Örneğin kim yasadışı tefecilik yapıyor, bunlar da basının ve insanların bildiği bir şey. Rum, Yahudi ve Ermenilerin sadece dört savaş yılında kentin zenginliklerinin çoğunu ele geçirmiş ol.masının doğurduğu hınç öyle birikmiş ki, bugün çok dramatik ge.len Aşkale sürgünleri başladığı, cidden acınacak facialar gayrimüs.lim toplulukları sardığı günlerde bile kamuoyunun bu hıncı bitme.di. O zamanki gazetelerde bu duygular dışında bir başka tepki yok. Sadece Refik Halit Karay'ın, Aşkale sürgününün epeyce ilerlediği 24 Ocak 1943'te Tan gazetesinde yazdığı yazı, o günlerde basında çıkan birçok yazı hakkında fikir vermeye yeter:

"Sendin, sizdiniz (vurgunculara hitap);

"Bire beş, on beş, yirmi beş kazanırken beş yüz, beş bin, beş yüz bin kazanmayı azımsar olmuştunuz; hâlâ öylesiniz... Se.nin, sizin yüzünüzden açlar arttı; "vurguncu", "istifçi" gibi ye.ni çıkan yüzsüzlüklere uygun,

şimdiye kadar dile getirilmemiş kelimeler türedi; öte yandan zelzeleler yüzünden halk mey.danlara yığılır, kara kışlarda asker yarı beline kadar karlara gömülü nöbet tutarken, kılına helal gelmeden, dört başı ma.mur bire beş yüz kazanan içimizde biri vardı. Hayır işlerine metelik vermeyen biri... Yalova Kaplıcası'nda şiş karnına ma.saj yaptırıyor, yahut Yörükali Plajı'nda haspaların gergin ma.yolarını okşuyor; Taksim Gazinosu'nda viskiler yuvarlayarak İspanyol dansözünün uzun etekleri arasında külotunu gözetli-

yor: kilerine bisküvi tenekeleri, çikolata paketleri, karamela kutuları, şampanya kasaları yerleştiriyor: Sandal Bedeste.ninde (müzaydelerde) kızına elmas alıyor; Suadiye'de oğluna villa kurduruyor; kulüpte karısının şansına veya metresinin hesabına beş bin liraya partisi bezik oynuyor... Bu kimdi? Herhalde ben, biz değildik... Sendin, sizdiniz!..

"Dört yıldır bazen için için, bazı kere bıyık altından, çok kere katıla katıla gülüyordunuz. Dört yıldır gülen sendin, sizdiniz! Şimdi benim, biziz..."

Bu yazıları şimdi beğenmeyebilirsiniz. Bu yazılara şimdi kıza-bilirsiniz: ama o günlerin gerçeği buydu. Ve vergi de bugünler ger-çeğine göre değil, 1943 gerçeğinde yasalaşmıştı.

Vergi Nasıl Yasalaştı, Nasıl Uygulandı?

1942 İlkbaharı'na gelindiğinde eldeki vergi düzeniyle işin yürü-meyeceği anlaşılmıştı. Vergi uzmanlarının çoğu İstanbul'daydı, bu nedenle İstanbul Defterdarlığında kurulan komisyonlarda alternatif taslaklar hazırlandıysa da, bunlar Ankara'da iltifat görmedi. Yaz bo-yunca ağırlığı azınlıklara yüklenecek bir servet vergisinin başbakanlıkta hazırlandığı haberleri İstanbul'da dolaşmaya başladı. Bu haberler üzerine azınlık temsilcilerinden bir heyet Başbakan Saraçoğlu'nu ziyaret ederek, ona şu teklifte bulundu:

"Efendim, size ne kadar gelir lazım, bunu bize söyleyin. 300 mil.yon lira mı, Yoksa 200 milyon lira mı? Biz bunu aramızda toplarız." Başkakanın yanıtı şu olur:

"Bunu nasıl kabul ederim? Biz modern bir devletiz." Bu öneri ve konuşmaları üç noktadan dolayı çok önemlidir: a) Demek ki, Varlık Vergisi o kadar ansızın gelmemiş. Bir davulla ilan edilmediği kalmış. Bu, neden olduğu muvazaa ve mal kaçırma kı.lıflarının hazırlanmasına yeterli zaman bulunması açısından önemli.

b)

Temsilciler 300 milyon liralık bir vergi toplamını makul bul-muşlardır. Azınlık olmayan Türklerinki dahil, toplanan vergiler de bu kadar, sırf azınlıkların ödediği vergiler toplamı, bu sınırdan çok daha eksik.

Vergi tarh ve tahsilinde İstanbul azınlıklarının vergisi 200 milyon liranın bile altında. O halde bu kadar direniş

ve Aşka.le'ye gidişin anlamı ne? Bu sorunun yanıtı aranmalı. Denebilir ki, toplam pek fazla değil; ama dağılımın adaletsizliği dolayısıyla du.rum zora girdi. Öyleyse cemaatler bu adaletsizliği niye kendi içle.rinde çözmediler?

c)

Buluşmayı doğrulayan Özel Kalem Müdürü Fuat Bayramoğ-Iu, Başbakan'in bu öneriyi kabul etseydi

vergiyi sırf azınlıklardan almak istediğini de itiraf etmiş olacağı nedeniyle heyeti geri çevir.diği kanısında.

Benim yorumum, Saraçoğlu'nun asıl maksadının, Türkiye'nin vergilerinin çoğunu bir aracı (mültezim) ile toplayan Osmanlı devleti olmadığını hatırlatmaktı. Türkiye modern bir dev-letti ve vergilerini modern bir devlet nasıl toplarsa öyle toplardı.

Anlatılanlara göre vergi, bütünüyle Başbakan Saraçoğlu tarafın-dan verilen notlara göre, Maliye Bakanlığı Müsteşarı Esat Tekeli ta-rafından kaleme alınıp maddelere dökülmüştür. Tasarıya muhalefet etmemekle beraber,

gönüllü bir destek de vermeyen Maliye Bakanı Fuat Ağralı son bir çabayla tasarıyı Mecburi İstikraza çevirmek is-temişse de, Dışişleri Hukuk Müşaviri Emin Ali Sipahi bunun ya.bancı uyruklulara teşmilinin*

mümkün olamayacağı yolunda itira-zıyla vergi olması kararına yeniden dönüldü.

Kanun 11 Aralık'ta TBMM'de kabul, aynı gün Cumhurbaşka-nı'nca imza ile 12 Aralık günlü Resmi Gazetede yayımlanıp yürür-lüğe girdi. Kanun numarası 4305'tir.**

Kanun 1943 yılında Eylül ayında tahsilat tamamlanmadan ve 4501 sayılı kanunla uygulamadan kaldırılmış ve 1944'te çıkartılan 4530 sayılı yasayla da ödenmeyen bakayalar silinmiştir.*** Okuyu-

* Teşmil: Kapsamına alma, genişletme, yayma (Kaynak Yayınları'nın notu).
** Bkz. bu kitapta. Ek 4. ***

Bkz. bu kitapta, Ek 5 ve Ek 6.

cularıma tam bir bilgi vermek üzere vergisini ödemeyenlerin mec.buri çalışmaya tabi tutulmasını düzenleyen ve 7 Ocak 1943 gün ve 19288 sayılı kararnameye ekli talimatnameyi de ekliyorum.* Bu belgeler dışında bazı yanlış yaklaşımlarla yapılan yorumları da bu-rada irdelemekte yarar görüyorum.

Güdülen Hedeflere Ne Kadar Yaklaşıldı?

Varlık Vergisi'nde hatalı cihetler gözlerde büyütülürken asli gerek.çesi ve Başbakan Saraçoğlu'nun yasanın getirilişinde güttüğü hedef.lere ne ölçüde varıldığı konularına pek yanaşan olmamıştır. Bu kitap.ta diğer çalışmalardan farklı olarak bu konulara değineceğim.

Başbakan Saraçoğlu, tasarıyı gerek Parti Meclis Grubunda ve ge.rekse Komisyon'da savunmuştur. Anlatımın ana çizgileri şöyleydi:

"Hedef, tedavüldeki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçları.na kaynak sağlamaktır." Başbakan gerek resmi ve gerekse basınla yaptığı konuşmalarda bu vergiyle özellikle piyasadan para çekilece-ğini ifade etmiştir. Varlık Vergisi tahsilatının büyük kısmının yapıl-dığı 1943 yılında, gerçekte piyasadan para çekilemese bile, emis.yon artış hızı düşmüştür.** O yıl emisyonla bütçe finansmanı beş milyon liraya düşmüştü. Bu artış

1942'de 135 ve 1944'te 55 milyon liradır. Bu azalış sonucu 1944'ten başlayıp toptan eşya fiyat endek.si yükselme hızı da düşmüştür.

Saraçoğlu'nun devlet gelirlerinin artırılması amacı da tutmuştur. Varlık Vergisi uygulamasından sonra beyana dayanan Kazanç Vergi.si'nde meydana gelmiş artış sayesinde, Kazanç Vergisi tahsilatında önemli artışlar olmuştur. 1942 yılında Kazanç Vergisi geliri 51 milyon lirayken 1944'te 186 milyon liraya çıkmıştır. Verginin sadece alındığı kişilerin Müslim veya gayrimüslim oluşundan doğan tartışma yüzün.den, ekonomiye

sağladığı yararlardan hiç bahseden olmadı.

* Bkz. bu kitapta, Ek 7. ** Bkz. bu kitapta. Tablo 1, s.28.

İş Sahiplerinin Türkiye'den Kaçtığı İddiası

Bu iddia da doğru değildir. Ben Hesap Uzman Muavini olarak İstanbul'da göreve başladığım 1951'de, iş

yaşamında gayrimüslim.ler yine çok büyük bir yer tutardı. Necati Doğru'nun yukarıda işaret ettiğimiz listesinde yer almış kişi ve firmalardan çoğu, yine ticaret-lerini sürdürüyordu. Bu nasıl olmuştu? Çeşitli şekillerde;

a) Türkiye'yi gerçek vatan gibi bilenler haksız bir işleme tabi tu-tulmuş bile olsalar, bu ülkenin kendilerine sağladığı nimetleri düşü-nüp tarh edilen vergileri ödeyip ticaretlerini sürdürmüşlerdir. Bun-lardan biri olan Çikvaşvili ailesinden müteveffa Simon Çikvaşvili dostum şöyle anlatmıştı:

"Zaten devlet kolaylık gösteriyordu. Borcunun yüzde 30'unu ödeyene verginin kalan kısmını ödemesi için elverişli koşullar.la kredi veriliyordu. Bizim elimizdeki nakit, bunun (yani yüz.de 30'un) yarısı kadardı.

Babam Yaşar, ağabeyimi de yanına alarak İş Bankası Genel Müdürü Sait Kandan'a çıktı, derdimi.zi anlattı.

Bu ülkeyi ve insanlarını çok sevdiğini ve bu nedenle bu memleketin hükümetinin koymuş olduğu bir vergiyi ödeme.yen bir insan olmak istemediğini söyledi.

'Çünkü bu memlekete ben ve çocuklarım çok borçluyuz' dedi. Sait Bey ağlayarak konuşan 75 yaşındaki babamı teselli etmiş. Üç gün içinde yüzde 30'umuzu tamamladı ve bir hafta içinde de kalan yüzde 70'i.

Yıllarca çalışıp kredimizi geri ödedik."

Ama herkes elbette böyle değildi. Serüvenini anlatacağım kişi ba-ba Çikvaşvili gibi yaşlı değil, 31 yaşında bir kereste tüccarıydı. Adı Parseh Gevrekyan. O yıllarda İstanbul'un Don Juan'ı. O günlerin en namlı güzeli, sinema ve tiyatroların bir numaralı yıldızı, unutulmaz Cahide Sonku'nun sevgilisi. Bundan sonrasını kendisi anlatsın:

"... Bana takdir edilen vergi tutarı 150 000 liraydı. Düşünün ki, bir kamyon kereste 25 liraydı ve ben bütün varlığımı sat-64

sam yine de borcumu ödeyemeyecek durumdaydım. Zaten Er-zurum'dan, annemin gayrimenkullerini elden çıkarması saye-sinde kurtuldum."

Söyledikleri baştan sona gerçekdışı. Daha aşağıdaki satırlarda bunu ele veriyor:

"... Cahide Sonku ile birlikte yaşardım. Ona hoca tuttum: yaz-lık, kışlık ev aldım: araba aldım."

İşte bu adam 150 bin lirayı ödeyemem diyor. "Bir kamyon ke-reste 25 liraymış!" sen onu başkasına yuttur arkadaş. O. 25 liralık bir kamyon

keresteleri satarak mı Cahide Hanıma o Ayaz Pa-şa'daki, Büyükada'daki evleri, o Bentley arabayı aldın? Aslında bu vergiyi ödemek istemiyordu. Cezası Aşkale'ye gitme olsa da. Gitti Aşkale'ye de. Annesi de gayrimenkullerini kendi iradesiyle satma-mıştı. Faik Ökte'ye bir gün annesi ile oturduğunu söylemişti. Faik Bey bunu hatırladı. Bu gibi durumlarda anne-baba ile birlikte otu.rulan ev Varlık Vergisi'nin teminatı sayılıyordu. Bunu öngören 14. maddeye, TBMM'deki görüşmelerde çok itiraz edilmişti.

Ama Gev-rekyan olayında işe yaradı. Faik Ökte hemen harekete geçti ve apartmanı icrada sattırdı.5 Yoksa Gevrekyan ve annesine kalsa ver.ginin ödeneceği yoktu. Gevrekyan kendi üzerine taşınmaz almaz,

sevgilisine kat ev alır da, vergisini ödemezdi. Ne var ki, bir süre ön.ce söylediği sözle, Aşkale'den kurtuluyor; ama apartmanı kaybedi-yordu. Oysa Gevrekyan tam tersi olsun isterdi.

b) Bazıları genç Gevrekyan gibi ödememe oyununda acemice dav.ranmamıştı. İşleri, muvazaayı bütün

hukuki yanlarını düşünerek kur.muştu. Bunlardan en az birini biliyorum. Kendisi Beyoğlu'nda çok ge.niş bir mağazanın sahibi gayrimüslimdi. Varlık Vergisi'nin geleceğinin kokusunu erkenden almış ve bir avukatla olağanüstü bir hukuk hilesi yaratmışlardı. Birkaç yıl avukat, mağazanın sahibi göründü. Ancak 1950'den sonra asıl ve eski sahip, mağazasının tekrar sahibi oldu.

5 Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s. 165.

Bu gibi yollarla iddia edildiği gibi ve Varlık Vergisi yüzünden pi-yasada büyük ölçüde, yine egemendiler.

Bunların piyasadan çekilme.sinde, daha doğrusu piyasa paylarının azalmasında üç etken rol aldı:

1-

İsrail devletinin kuruluş döneminin sona ermesiyle birçok Ya.

hudi buraya gitti;

2-

1955'te 6-7 Eylül olaylarından sonra önemli bir Rum nüfus Yunanistan'a gitti;

3-

Selanik Bankası ve iki İtalyan bankasının ülkemizden ayrıl-ması. Bu bankalar azınlıklara muvazaalı işlerde büyük kolaylık sağ-lardı. Varlık Vergisi'nin üzeri açılamayan işlemlerin gerçekleri de özellikle Selanik Bankası arşiviyle ülkeden gitmiştir.

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin Türk unsurunun azınlıklara ayrım ve zulüm yaptığını kanıtlama uğruna Varlık Vergisi ile ilgili olaylar, ger.çek ağırlığıyla irdelenmemiştir. Bu konu ilk olarak en önemli uygula.yıcısı tarafından parmaklanmış, ama eski İstanbul Defterdarı ne eski arkadaşları maliye mensupları ve ne de zamanın iktidarınca ilgi gör.mediğinden olay küllenmişken, 1999 yılından bu yana olayla ilgili ki.taplar artmıştır. Bunda aslında Türkiye'yi dışa ihbar etmek isteyenlerin gayretlerinin büyük payı vardır. Oysa İkinci Dünya Savaşı'nda asıl gadre uğrayan Türkiye'nin köylüleridir. Ve cephelerde beline kadar kar içinde nöbet bekleyen erlerinin ocağını tüttürmeye devam etmesi için. büyük sıkıntılar içinde cephedeki asker ve büyük kentlerin beslenece.ği tarımımızı ayakta tutan o mübarek köy kadınları... Asıl onların uğ.radığı haksızlıklar ve yurdu ayakta tutan çabalar dile getirilmeliydi.

Ödenecek en büyük borcumuz bu olmalıydı. Ama bugün aksi yapılıyor. Ne kadar hatalı olduğumuzu anlamak için bundan sonraki bölümü okumalısınız.

Ülkenin ve Köylünün Acıklı Durumu

İkinci Dünya Savaşı'nda izlenen yanlış ve eksik ekonomi ve ma-liye politikalarının sonucu yurttaşlar, gerek kentli ve gerekse köylü olarak büyük

acı çektiler.

66

Ancak kentlerde insanların çektikleri, basına ve sonradan yazılan kitaplara geçtiği halde köylerdeki yığınların çektikleri, ne basına ve ne de bilimsel kitaplara bile geçmedi. Köylü denince, kent aydınları, mal.larını karaborsaya vererek anormal derecede zenginleşip İstanbul'un eğlence yerlerinde su gibi para harcayan büyük toprak sahiplerini göz.lerinin önüne getiriyorlardı. Cemal Nadirin o şahane karikatürlerine esin veren bu kişilere takılan Hacı Ağa'ya beslenen hınç köylülerin asıl büyük oranını oluşturan orta ve küçük köylülerin gerçek durumunun objektif biçimde ele alınmasını, o yıllarda ve daha sonraki yıllarda da engelledi. Köylü, vergi vermez, ülkenin bütçesine yük, yanlış partilere oy veren bir asalak sürüsü sayıldı. İkinci Cumhuriyetçiler bugün aynı değerlendirmeleri küfür sınırlarına kadar getirdiler.

Sanıyorum ben bu değerlendirmelere çoğu zaman katılmadım. Benim ailem de katılmadı. Bir örnek vereyim.

1950'lerin ilk yarı-sında Başbakan Menderes köylünün ürünlerine bir parça insaflı fi-yatlarla destek yapınca, kentler halkı kendisine, "köylüyü başımıza çıkardı" eleştirisinin doğmasına neden oldu. Ve bu eleştiri tuttu da.

Bir gün bir kabul gününde genç bir hanım, "Daha ne yapacaktı ki, Menderes köylüye aşırı fiyat verip onları zenginleştirdi" deyince annem dayanamayıp, "Öyleyse heykelini dikmeli her yere, bu kızı-lacak değil, övülecek bir şey" demiştir. Ne var ki, orada bulunanlar annemin sözlerini beğenmezler.

Biz savaşta köylünün halini yakından görme fırsatını bulduk. Bunlar hiç unutulacak şeyler değillerdi. Bu birinci elden bilgiler, be-nim Türkiye'de olanları daha değişik biçimde değerlendirmeme neden oldu. Şimdi burada cesaretle söylüyorum. Cesaretle diyorum, bunların hep tersine inanıldığı

için. Türkiye'nin, Atatürk döneminde de, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da, Demokrat Parti zamanında da daha büyük bunalımlardan koruyan aile tarımını yürüten çiftçilere karşı daima yü.rütülen iktisat politikaları bilinmelidir. En az 40 sene Türkiye aile tarı.mı yürüten küçük ve orta çiftçinin sırtında durmuştur.

Köylü Enflasyonu

Savaş yıllarında ve onu izleyen yıllarda kent halkı, enflasyonu sadece kendisinin çektiğini, köylünün kendi üretimini tükettiği için bundan uzak kaldığını sandığı gibi, yazılan kitaplarda da köylünün çektiği fiyat artışlarına değinilmemiştir. Oysa savaş yılları içinde köylü geçim endeksi hızla yükselmiştir."

Yıl

Endeks

1939

10.61

1940

11.16

1941

13,65

1942

16.02

1943

29.56

1944

47,32

Tablo 5: Köylü Geçinme Endeksi (1963: 100),

Tablo 5, köylülerin en çok tükettiği 19 malın fiyatlarıyla tarımsal fiyatları karşılaştırarak hazırlanmıştır.

Görüldüğü gibi 1939 ile 1945 arasında köylüler için geçinme endeksi bu süre içinde 4,5 kat artmış-tır. Bu artış İstatistik Genel Müdürlüğü (şimdiki Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) o yıllardaki adı böyleydi) tarafından düzenlenen Türkiye endeksine eşittir. Bundan daha doğal bir şey de yoktur.

Diğer taraftan İstanbul'daki azınlıkların ödediği Varlık Vergisi, sa.dece 180 milyon lirada kalırken ve bunca gürültü bunun için kopar-tılırken, fukara köylünün üzerine çeşitli yöntemlerle bindirilen yükler için bir tek kalem bir şeyler yazılmamıştır. Ne büyük haksızlık!..

6 Yıldırım Koç, Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi 1923-1973, Birlik Yayın.cılık, 1979.

68

I. KÖYLÜYE VERGİ İLE BİNEN YÜK

Köylünün ödediği vergi ve diğer yükümleri hesaplamak, savaş yıllarında ülkenin içine sokulduğu fiyat anarşisi dolayısıyla kolay olmayacak. Burada saptanan sayılar, tam ve kesin değildir. Ama bu ufak tefek farklar, burada gösterilecek sayıları bir ölçüde indirse bi.le, bu işaret edeceğimiz haksızlığın büyüklüğünü önemli ve anlam.lı biçimde eksiltmeyecektir.

Hayvanlar Vergisi

Köylünün sahibi olduğu büyükbaş hayvanlar ile koyun ve keçi-lerden her yıl alınan verginin doğruluğu deneyle ortaya çıkmış bir tarh ve tahsil yöntemi vardı. O yıllarda her yıl 30 milyon dolayında bir randımanı vardı. 1941-1944 yıllarında Hazine'ye buradan 123 milyon lira girdi.

Toprak Mahsulleri Vergisi

İlk olarak 1944 yılında uygulandı. Bu yıl içinde uygalanışında, harmanda ürün bilfiil ölçülerek alınırdı.

Sonradan bu yöntem tarla.da rekolte tahminine dönüştü. Değerli ekonomist Korkut Boratav vergi hakkında şu yorumu yapıyor: 69

"Dış görünüşü ile bu vergi, savaş şartlarından yararlanan grub-lar içinde o ana kadar karşılığını ödememiş

bulunan çiftçilere yönelen ve bu yönüyle Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergidir...

Ancak Varlık Vergisi'nin aksine, bu vergi büyük ve küçük çiftçi arasında fark gözetmeyen bir ka-nundur ve bu yüzden en ağır yükü piyasaya en az açılmış ve esasen savaş şartlarında üretimi düşmüş, sadece kendi boğazı için üreten küçük köylüye yüklendiği tahmin edilebir..."1

Boratav bir bilim adamı, elinde yazılı bir dayanak olmadan ke-sin yazamıyor. Kendi açısından haklı. Ama ben aynı tespitleri, ver-ginin uygulamasında memur olarak çalışıp gören bir yazarım. O za-manları, yönetimin doruğunda gören ve yaşayan ustam Şevket Sü-reyya Aydemir ise bu zulüm politikasını şöyle anlatıyor: "Her şey, şehirler ve şehirliler açısından ele alınıyordu. Halbuki, başta buğday ve hayvan mahsulleri olmak üzere bütün zirai ürün.lerde öyle bir fiyat yetersizliği vardı ki, köylüyü kasıp kavuruyor.du. Ama hayat pahalılığı ile mücadele deyince, idarenin başında olanlar, her şeyden önce gene buğdayı, eti ve zirai ürünleri şehir.lere daha ucuza mal etmekten başka bir yol aramıyorlardı."2

İşte ustamın büyük isabetle belirttiği kentliye ucuz besin sağlama politikası gereği bir sonraki kısımda anlatacağımız Toprak Mahsulleri Vergisi'nin ilk uygulandığı 1944 yılında sağladığı gelir 70 milyon lira.dır.

Ancak vergi nakit değil buğday ve diğer ürünler cinsinden aynı olarak alınıyordu. Alınan buğdayın kilosu da 20 kuruştan hesaplanı.yordu. Oysa piyasada buğday en az 60 kuruşu geçmişti. Diğer tarım ürünlerinde de durum aynıydı. Bu nedenle toplanan vergileri kayıtlı değerinin üç katı olarak hesaba katmak gerekir. Yani sadece 1944 yı.lında tahsil olunan vergi 70 değil, 210 milyon lira değerindedir.

1

Korkut Boratav, "Büyük Dünya Bunalımı İçinde Türkiye'nin Sanayileşme ve Ge.lişme Sorunları

(1929-1939)", Makine Mühendisleri Odası, 1976 Sanayi Kongre.si Konuşması.

2

Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, c.I, s.261.

Böylece 1941-1944 yıllarında köylünün sadece hayvanlar ve Toprak Mahsulleri Vergisi olarak ödediği 330

milyon liradır ve İstan-bul azınlıklarından toplanan Varlık Vergisi'nin iki katına yakındır. (Kaldı ki, bunlar dışında köylüler ayrıca Arazi Vergisi ile Yol Ver.gisi öderlerdi. Bizde iktisatçılar ve maliyeciler, gerek yönetici ve gerekse yönetici olarak Yerel vergilere pek değinmediklerinden, bu vergiler için kaynak bulamadık. Bu nedenle buradaki karşılaştırma.lara dahil etmedik. Sadece ileride Yol Vergisi'ne bir başka bakımdan değineceğiz.) Zaten Faik Ökte de, İstanbul'daki azınlıkların ödediği verginin çok üstünde ve "nafakadan veya tohumundan artırarak" köylünün ödediği Toprak

Mahsulleri Vergisi'nin, Varlık Vergisi'nin aksine gü-rültü koparmadığına önce şaşırmakta ve sonra bulduğu nedenleri beş maddede sıralamaktadır.3 Bu nedenlerin burada incelenmesini gerekli bulmuyoruz. Çünkü kitabının son sayfalarına gelince sayın üstadın yorularak çalakalem yazdığı anlaşılıyor. Yalnız orada bir üç nolu neden var ki, gerek o zaman ve gerekse bugün köylünün dert-lerine nasıl bakıldığını çok iyi gösteriyor. Deniyor ki; "Bu Toprak Mahsulleri Vergisi'ni ödemiş olanlar zaten fakir kimselerdi. Biraz daha sefalete girmeleri çok önemli değildi." Ne yorum ama!..

Ama Varlık Vergisi'nin anıları henüz tazeyken, belki de kendine gö.re haksız bulduğu bir vergiyi uygulamaya mecbur olduğu için bu duy.gularla ve belki de yeni siyasi iktidara yaranmak için Faik Ökte'nin bu kitabı yazmasında da yine haklı taraflar bulunabilir. Ama ya bundan 60 yıl sonra, Varlık Vergisi'nin sadece ırkçılığa dayanan nedenlerle kon.duğu konusunda günümüzde kitaplar yazanlara ne demeli?

3 Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.202.

II. FİYAT MEKANİZMASIYLA KÖYLÜYE EK YÜK

Aslında fiyat mekanizmasıyla köylüye yüklenen yük yukarıda.ki yüklerin kat kat üstündedir. Şöyle ki, 1939'da başlayan ve Al.man ordularının sınırlarımıza dayandığı 1941 İlkbaharı'nda hızla.nan, bir gereksiz beyanla da bir roket hızına ulaşan fiyatların, kimleri, hangi gelir gruplarını vurduğunu analiz etmeden bir sos.yal yük dağılımı hesabı yapmanın hiçbir anlamı olmadığı açıktır. Önce bu fiyat yükselişini o günlerin tarihini büyük bir kavrayışla anlatan bir kitaptan izleyelim: "... 194l'de yüzde 38,5 olan enflas.yonun, 1942'de birden bire yüzde 93,7'ye fırladığı görülecektir. Bu durum yeni Ticaret Bakanı'nın (Dr. Behçet Uz), seçim bölgesi Ege'ye gidip o güne kadar bin bir güçlükle dizginlenen fiyatların serbest bırakılacağını halka duyurması üzerine ortaya çıkmıştı. Fi.yatlar birdenbire alabora oldu. Örneğin buğday 13,5 kuruştan 100

kuruşa, zeytinyağı 85 kuruştan 300 kuruşa,4 balmumu 70 kuruş.tan 380 kuruşa5 fırladı."

Ne var ki, ağzından birkaç bakanının liberal politikalara övgü.yü düşürmeyen kabine, tarımsal mal fiyatlarını insafsız bir baskı altında tutuyordu. 1941'de piyasada 13-15 kuruş olan buğdayı Toprak Mahsulleri Ofisi beş

kuruşa köylüden alıyordu. Küçük ve orta çiftçinin malını, ya en yakın yerde olan ofise, ya da ayağına şehirden gelen buğday, zahire tüccarlarına köyünde satmaktan 4

Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.230.

5

Hüseyin Avni Şanda, Yurt ve Dünya dergisi, sayı 19, 1 Ekim 1942, s.388,

başka seçimi olamazdı. Zamanla buğdayın piyasa fiyatı yüksele yüksele 100 kuruşu buldu. Benim köyde görev gördüğüm sırada buğday piyasa fiyatı, İstanbul'da 100 kuruştu. Ama taşıma olanak-larının, o günleri yaşamamış kişilerin düşünemeyeceği derece.de kıt oluşu nedeniyle, Orta Anadolu olsun, diğer illerde olsun da.ha ucuzdu. (Bir büyük toprak sahibinden dinlediğime göre bu top.rak ağaları, sayısı ülkede çok az olan kamyonlarla İstanbul, Anka.ra, Eskişehir gibi çok nüfuslu kentlere tahıl ya da bakliyat sevk et.mişler. Çünkü trenlerde Ofis malları dışında bu gibi emtia sevki yasaktı. Böylece özellikle kuru fasulye veya tahıl satışından bü.yük paralar kazanmışlar. Doğal ki, küçük ve orta çiftçinin bu ola.nağı yoktu. Daha yakın merkezlerde malını dikte edilen ucuz fi.yatlarla satmak zorunda kaldılar.) Zaten durum sadece buğdayla sınırlı bir oluş

değildi. Buğday yanında bütün tahıllarda (arpa, mı.sır vb.) ve bakliyatta aynı yollar tutuluyordu. 1941'de 13-15 kuruş olan buğday, Toprak

Mahsulleri Vergisi'nin uygulandığı 1944 yı.lında ve 1943 yılında ortalama 60

kuruşa (eğer İstanbul'a kadar getirilebilirse 100 kuruşa) fiyat buluyordu. Bu verilere göre savaş içinde sadece Ofis'in buğday alımında köylülerin üstüne düşen ağır yükü hesaplamaya çalışacağım.

Bu çalışmada, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Silahlı Kuvvetler ve büyük kentlerin yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için o yıllarda (1941-1944) her yıl bir milyon ton yani bir milyar kilo buğday al-dığını esas tuttum. Sadece 1944'te bunun 400 milyon kilosunu ver.gi olarak bedava aldığını kabul edeceğiz. Piyasa fiyatlarının 1941 yılı için 10, 1942 için 24, 1943 için 50 ve 1944 için de 60 kuruş (or-talama) olduğunu biliyoruz. Bunları Ofis alım fiyatlarıyla kıyasla.yıp aradaki farkı aşağıdaki Tablo 5'te ayrı bir sütunda belirledik.

73

Yıllar

Piyasa/Ofis

Farkların

farkı kuruş

tutarı TL

1941

8

80 000 000

1942

14

140 000 000

1943

30

300 000 000

1944

40

240 000 000

Toplam 760 000 000

Tablo 5; Ofis'in Buğday Alımları ve Köylünün Yükü.

Görülüyor ki, bu dört yılda köylünün üzerine sadece Ofis'in pi-yasa fiyatının çok altında ödeme yapması nedeniyle yüklenen yük 760 milyon liradır. Tekrar belirtelim, bu sadece buğday ürününü ucuz almanın yüklediği yüktür. Eğer Ofis köylüye piyasa fiyatları üzerinden fiyat ödeseydi, bu fiyat farkları da ekmek fiyatına yansı-tılsaydı, ne genel bütçe ve ne de büyük kent aile bütçeleri bunu ta-şıyamazdı. Diğer tahıllar ve bakliyat fiyatları dolayısıyla binen yük-leri, bu yüke eşit tutarsak, binen yük bir buçuk milyar lirayı geçer.

Maaşsız Askerlik

Üstelik silah altında tutulan bir milyon insanın aşağı yukarı 750 000'i köy nüfusundandı. Bu yurttaşlarımız da yıllar boyu, devletçe sadece karnı doyurularak askerlik hizmetinde bulundu.lar. Bunun köylüye yüklediği yükler de hiçbir hesaba girmiş de.ğildir. Aşağıdaki "Kim, Ne Ödedi?" bölümünün tablo ve açıkla.masına bu yükü de koymayacağız.

III. KİM, NE ÖDEDİ?

Şimdi Tablo I'e dönelim. Bu tabloya göre devlet bütçe gelirleri, yuvarlak olarak 3 660 000 000 liradır. Bu toplama yukarıda da be-lirtildiği gibi yerel yönetim gelirleri ile KİT'lerin emisyonla karşıla.nan harcamaları dahil değildir.

Bu toplam gelirlerin, 2 555 000 000 lirası vergilerden, 666 000 000 lirası vergi dışı normal kamu gelirlerinden, 439 000 000 lirası da emis.yonlardan, oluşuyordu. (Emisyonlar burada dışarıda tuttuğumuz 1939 ve 1949 yıllarında da yoğun ve toplam 387 milyon liradır.) Bu yükleri kim çekti? Bu kısımda bu sorunun yanıtını vereceğiz. Ancak bunu araştırmaya geçmeden önce küçük bir düzeltme yapma.lıyız. Yukarıdaki vergi gelirleri kilosu 20 kuruş buğday itibariyle (1944 Toprak Mahsulleri Vergisi tahsilatı 70 milyon tutularak) bulun.muş bir toplamdır. Gerçeği yansıtmak için buna daha önceki bölüm.lerde anlatılmış nedenlerden dolayı 140 milyon eklemek gerekir. Bu küçük düzeltmeyle, -

Toplam Gelirler 3 800 000 000 lirayı,

-

Vergi Gelirleri 2 695 000 000 lirayı bulmaktadır.

Acaba Bunları Hangi Gruplar Yüklendi?

1- Her şeyden önce 439 milyon liralık emisyon gelirlerinin yü-künü kimin çektiğini araştırmaya gerek yok.

Emekçiler çekti bü.yük kısmıyla.

2-

Şimdi vergi gelirlerini kimlerin çektiğini görelim.

Bu toplam, 330 milyon köylülerin ödediği vergiler toplamıdır, 320 milyon gayrimüslim ve Müslüman Varlık Vergisi yükümlüle-rince ödenmiştir.

3-

Kalan 2 045 000 000 liralık diğer vergileri irdeleyelim. Bura.
da yine bir otoritenin bilgisine başvuracağız. 1943 Ocak-Haziran Konjonktür dergisinde, sonradan İstatistik Genel Müdürü olan, o günlerde TC Ziraat Bankası İktisat Müşaviri Şefik Bilkur, toplanan vergilerin sadece dörtte birinin Vasıtasız vergilerden oluştuğunu ya.
zıyor.1 O halde toplanan Kazanç Vergisi ve Veraset İntikal vergile.
ri hasılatının toplam 550 milyon olarak tahmini hatalı olmayacaktır. Şefik Bilkur'un aynı yazısına göre, sınai ve ticari teşebbüslerin, ge.
nel bütçe hasılatının yüzde 7-10'unu ödediğini kaydediyor. Ama bu.
rada yapılan tahlillerin hepsinde işlenen bir hata var. Sınai ve ticari girişimcilerin ödediği vergilerin de yüzde 60'ını İktisadi Devlet Te.
şebbüsleri ödemiştir. Bu esasa göre bir ayrım yaparsak, dolaysız vergilerden, 400 milyon lirayı emekçiler, 90 milyon lirayı KİT'ler ve sadece 50 milyon lirayı ticaret ve sanayi erbabı ödemiştir.

O zamanlar maliye tahsil şubeleri kayıtlarında sanayi ve ticaret erbabının ne ölçüde vergi ödedikleri kayıtlıdır.

O yılların Galata Tahsil Şubesi'nde (ki o dönemin en büyük şubelerinden biridir) sa.dece 40 beyannameli mükellef vardı ve bunların ödenmiş vergiler toplamı, her yıl birkaç milyon lirayı geçmiyordu. Beyannameli yükümlülerin ödediği vergilerin çoğu da, Osmanlı Bankası ve diğer yabancı bankalarla bunlara bağlı sigorta şirketleri (İttihadı Milli, Ünyon Sigorta vb.). Varlık Vergisi'nin gayrimüslimlere ağır bir dar.be olduğunu bugün

çalakalem yazanlar, bu kişilerin, örneğin Cahi-de Sonku'ya yazlık-kışlık daireler alan Gevrekyan'ın, yedi adet ge.mi çalıştıran Barzilay'ın, Lazaro Franko'nun 1940-1944 döneminde kaç lira kazanç vergisi ödediklerini de bir araştırmalıdırlar.

1 Konjonktür dergisi, seri A, sene 3.

A

Dolaylı Vergiler

Dolaylı Vergiler toplamının ise 2,1 milyar lirayı bulduğu yukarı-daki hesaplama sonucunda anlaşılır. Bunlardan Muamele Vergisi'nin zamanın ticaret ve sanayi erbabından kötü niyetliler için, ayrı bir ka-zanç kaynağı olduğunu yukarıda işaretlemiştik. Birçok mükellef (da-ha doğrusu vergi sorumlusu) piyasa koşulları gereği son tüketiciye yansıyan bu vergilerin büyük kısmını Vergi Dairesi'ne verdiği bildiri-me almaz, devlet kesesinden zengin olurdu. Aslında Muamele Vergi-si, Kazanç Vergisi'nin de hakkıyla alınmasını engellemiştir o yıllarda. Bereket versin, o yılların en önemli sanayii, devlet kuruluşlarının elindeydi, o sayede toplanabilmiştir Muamele Vergisi'nin çoğu.

Muamele Vergisi dışında alınan dolaylı vergilerin çoğu ise Özel İstihlâk vergilerinden geliyordu. Başlıcası şeker, tekel ürünleri ve akaryakıttan alınan bu vergileri de devlet kuruluşları toplayıp Mali-ye'ye yatırırlardı.

Bu vergilerin yükünün genel olarak çiftçi, işçi, es.naf ve memur üzerinde kaldığı kuşkusuzdur. Üstelik bunlara satılan mamullerin fiyatlarına girerek tüketiciye ödettirilen bir kısım yük.ler de vergi tahsilat kayıtlarında bulunamaz.

Yukarıdaki tahlillerden şu özete varabiliriz:

Bütün yurttaşların çektiği yükler:

Emisyon

439 milyon lira

Dolaylı Vergiler 2 100 milyon lira

Toplam 2 539 milyon lira

Varlık Vergisi

320 milyon lira

Çiftçilerin ödediği

330 milyon lira

Ücretlinin ödediği

400 milyon lira

Sanayici ve tüccarın ödediği

50 milyon lira

KİT'lerin ödediği

120 milyon lira

77

Yukarıdaki tablo ayrıca Varlık Vergisi'nin gerekçesini de ortaya koymaktadır. Savaş yıllarında devlet giderlerine neredeyse hiç ka-

tılmayanları, olağanüstü bir vergiyle vergilendirme, sadece mali de-ğil, sosyal bir zorunluluktu.

Daha Geniş Bir Analiz

Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndaki en önemli nokta, dönem hü-kümetlerinin Silahlı Kuvvetleri ve kentleri besleyebilmek için köy.sel ürün fiyatlarını bastırmasıdır. Büyük toprak ağaları, bu basıncı aşabildikleri için, gayrimüslim ithalatçılar gibi, engin zenginlikler elde ederken, küçük ve orta boy çiftçiler bu fiyat politikasının öldü.rücü baskısına katlanmak zorunda kalmışlardır. Daha önceki bölümlerde toprak mahsulleri alım politikaları ile köylüye yüklenen ek yükleri hesaplamıştık. Bu sadece buğday alımlarında matematik bir kesinlikle hesaplanmıştı: 760 milyon lira. Bunu yukarıdaki özete eklersek şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Bütün yurttaşların çektiği yükler:

Emisyon

439 milyon lira

Dolaylı Vergiler 2 100 milyon lira

Toplam 2 539 milyon lira

Varlık Vergisi

320 milyon lira

Çiftçilerin ödediği

1 090 milyon lira

Sanayici ve tüccarın ödediği

50 milyon lira

Ücretlinin ödediği

400 milyon lira

KİT'lerin ödediği

120 milyon lira

Bu tablodan anlaşılanlar şöyle:

Kamu finansmanında devletin vergiler dışındaki diğer r

lirleri bir yana bırakıldığında, 5,5 milyar lirayı bulan kamu yükünün, aşağı yukarı 2,5 milyarını bütün yurttaşlar emisyon ve dolaylı yük ola.rak çekmişlerdir. Kuşkusuz, köyler nakide dayanan piyasadaki katılım-78

lan, diğer gruplara göre daha düşük olduğu için burada yükü daha çok ücretliler çekmekle beraber köylü de yüzde 75 oranında bir nüfus ola.rak bu yükün büyük kısmını, özellikle kaput bezi, şeker, tuz. gazyağı gibi yaşamları içinde payı büyük malları satın alırken ödedi.

Doğrudan gelir gruplarına hitap eden yüklerde ise çiftçiler yü.kün yüzde 60'ını tek başına çekmişlerdir.

Ödedikleri Varlık Vergisi için kıyamet koparan ve koparılanlara gelince: Bütün Varlık Vergisi tahsilatı dolaysız yüklerin sadece yüz.de 11'idir, üstelik toplumca çekilen emisyon yükünü çeken değil ondan yararlananlarca ödenmiştir. Asıl gürültü koparılan İstanbul azınlıklarının ödediği vergiler ise sadece 180 milyon liradır.

Çeki.len genel yükün yüzde üçüdür.

Buğdayla birlikte köylünün fiyat mekanizması ile çekilen yük olarak hesapladığımız 1,5 milyar lira hesaba katıldığında ise tablo şu şekli alır: Herkesin çektiği yükler:

Emisyon

439 milyon lira

Dolaylı Vergiler 2 100 milyon lira

Toplam 2 539 milyon lira

Varlık Vergisi

320 milyon lira

Çiftçinin ödediği 1 830 milyon lira

Ücretlinin ödediği

400 milyon lira

KİT'lerin ödediği

120 milyon lira

Sanayici ve tüccarın ödediği

50 milyon lira

Yüklerin dağılımını, KİT ve yerel kamu kişileri finansman yük.leri dışında, en iyi yansıtan bu tabloda ise köylünün ne kadar ağır bir yüke (dolaysız yüklerin yüzde 75'i) sahip olduğu açıkça görül-mektedir. İstanbul azınlıklarının buradaki payı (180 milyon lira) sa-dece yüzde üçüdür.

Denebilir ki, büyük adaletsizlikler vardı, uygulama insancıl de-ğildi. Bunlara da yanıtları bundan sonraki bölümde vereceğiz.

Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Tahakkuk Usullerinin Tartışılması

Varlık Vergisi'nin tahakkuk ve tahsil usulleri, vergi toplama ko-nusundaki teknik ve bilimsel standartlara uymadığından dolayı şiddetle eleştirilmiştir. Doğrudur, vergi tekniği bakımından böyle bir verginin savunulur tarafı olamaz. Ancak Varlık Vergisi (VV) ta-hakkuk ve tahsil tekniğinin üzerinde

bu kadar yazı yazılmıştır, fa.kat kimse Toprak Mahsulleri Vergisi'nin nasıl tahakkuk edip, tah.sil edildiğinin üzerinde durmamıştır, bu güne kadar. Ben bu vergi uygulanırken lise beşinci sınıftaydım, ama 16 yaşımda olmama karşılık yasanın buyurucu hükümlerine bakılmadan memur olarak çalıştım. (Gerekli sayıda memur bulunamadığı için bu konuda titiz davranılmıyordu.) Bu nedenle Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygu-lamasını okuyucularıma anlatmak istiyorum.

Vergi çiftçilerin tahıl ve bakliyat ürünlerinden alınıyordu. Tahıl, ürünler harmana getirildiğinde doğrudan ölçülerek, bakliyat ürünle.ri ise tarladaki ürünler tarlada tahmin edilerek hesaplanır, alınırdı.

Yozgat'ta da her ilde olduğu gibi birkaç köy bir arada bölgelere ayrılmıştı. Benim çalıştığım bölge Lök, Küçük İncilli ve Yassıağıl köylerini kapsıyordu. Bölgenin ürün vergi tahsilatını bölge amiri yönetirdi. Ayrıca her köyde bir ölçü memuru, birer tane ambar me-muru ve bekçi bulunurdu. Ben ambar memuru görevindeydim.

Tahsilatın Yapılışı

Tahıl konusunda ürünün harmana gelmesi, savurulup danenin samandan ayrılması beklenir. Bu safhaya gelince zaten harman ye-rinde gözetim görevinde bulunan bekçi, hemen yanında bulunan mühürle daneyi mühürler (danenin kaçırılmaması için) ve ölçü me-muruna haber verir. Ölçü memuru harman yerinde daneyi bizzat öl-çer ve devlet hissesini bir yana ayırır. Devlet payı ne kadardır? Her yüz ölçüde 20 ölçüdür. Bunu ambara alır. Ambar memuru ekinleri 80

alır ve çiftçiye bir makbuz verir. Çiftçi, eğer vakti varsa, ürünü am-bara bırakmaz, ona bir sevk pusulası verilir. O pusulayla çiftçi ürü-nünü kendi bulduğu bir taşıma aracı ile en yakın ofis teslim yerine götürür.

(Benim bölgem için bu yer şefaatli idi.) 20 birimden 12'si, kilosu 20 kuruştan satılır, sekiz birim ise parasız olarak (vergi ola.rak) alınır. Aslında yukarıda da anlatıldığı gibi piyasada buğday fi- yatı kiloda en az 60

kuruş olduğundan, zorunlu fiyatla alınan ürüne de vergi gözüyle bakılabilir. Burada iki nokta çok önemli: 1-Saraçoğlu hükümeti, verginin tahsil yöntemlerinin eski Aşar Ver-gisi'nin yöntemlerine benzemesini istemedi, ama yöntem Aşar yönte.mine benzemişti. En önemli ortak uygulama, vergi tahsilatının saptan.ması için köye gelen memurların kalacak yerlerini ve yemeğini köylü sağlayacaktı. Yani verginin üzerinde ayrı bir ek yük altına giriyordu.

2-

Vergi olarak alınan ürünü en yakın Ofis merkezine yine çift.çi götürecekti, bu ayrı bir külfetti. Çünkü öyle köyler vardı ki, Ofis teslim yerine kağnı ya da eşekle yedi saatte gidilebilirdi. Çiftçi ço.ğu zaman geceyi orada han odasına ücret ödeyerek geçirirdi. (O za-manlarda motorlu araç köylü için bir hayaldi.) Bakliyat için bölge amiri bir ürün tahmini yapar ve tahmin edi.len ürünün aynı oranlarda ve aynı yöntemlerle Ofis merkezine tes.limi gerekirdi.

Bir süre köydeki geçici ambara konan tahıl da, vakti elverişli ol-duğunda ambar memurundan alınır ve ilgili Ofis merkezine götürü-lerek teslim edilirdi.

Varlık Vergisi'nde itiraz vb. olmadığından yakındırdı. Burada da yeşil ürüne tarladayken yapılan tahmine itiraz yoktur. Memurlara yer veremeyiz, ambar için yer ayıramayız itirazı yoktur. (Aslında Varlık Vergisi'nde itiraz yoktur denmiştir ama kıyısından köşesinden kırpılıp epeyce vergi düşürülmüştür: 30 milyon lira2 üstünde vergi terkin edil.miştir. 112 milyon lira da bakaya kalmış ve yasa ile silinmiştir.) 2 Faik Ökte, age., s.197.

Her çiftçi ne kadar az ürün kaldırsa. yiyeceği ve tohumu kalma-yacak olsa bile Toprak Mahsulleri Vergisini yasada yazılı oranlar.da öderdi. Varlık Vergisi mükelleflerinin bir kısmı kaçtı, burada böyle bir şey düşünülemez bile... Ey Varlık Vergisi'ne zulüm diyen.ler, o zulümse Toprak Mahsulleri Vergisi'ne ne sıfat vereceğiz?

Bedenen Çalışma

Köylünün uğradığı zulüm karşısında suskun kalıp Varlık Vergisi için yüzlerce sayfalık kitap yazanlar, durup durup Aşkale'deki çalış-ma kamplarını dile getirirler. Bu tam bir yalancı zulüm edebiyatıdır. Bir kere her bedence çalışmaya giden, Aşkale'ye gitmemiştir. Sivri-hisar'a ve daha başka yerlere gidenler oldu. Bu zulüm edebiyatına inananlar varsa, bir de herhalde yapılanları küçük göstermek için yazılmış bir kitaptaki şu satırları okusunlar: "Ölüm olayları daha çok yaşlılık, hastalık vb. nedenlerle meydana geldi. Aşkale'de başlangıçta çok sert ve kararlı gibi görünen zorunlu çalışma uygulaması, zamanla gevşetildi ve mükellefler günlerini bekleyerek geçirmeye başladı. Bu bek.leyiş döneminde yaşam çok sıkıcıydı. İşkence, dayak... söz konusu değildi.

"(İşler) 1943 yılı Eylülü'nde iyice gevşetildi... Daha sonra da Varlık Vergisi tasfiye edilmeden önce, mükellefler ailelerinin yanına (gönderildi)... Böylece mükellefler dönüp dükkânları.nı yeniden açtı."3

Ya Yol Vergisi Mükellefleri

Yazarlarımız ne yazık ki yılda 6 liralık Yol Vergisi'ni ödeyeme-diği için yollarda taş kırma işlerinde çalıştırılan on binlerce köylü.den de esirgedikleri yakın ilgiyi Varlık Vergisi yükümlülerine gös.terdiler. Çok ama çok yazık...

Ve özel bir maksat yoksa bunun izahı yapılamaz...

3 Rıdvan Akar, age, s.137.

EKLER

EK 1:

VARLIK VERGİSİ VE DEVLET ADAMLIĞI*

Başlığa bakarak konumuzun Varlık Vergisi olduğunu sanmayın. Varlık Vergisi'yle bağlantılı olarak, size, bir devlet adamı davranışı, göstereceğiz.

Varlık Vergisi 1940'lı yıllarda, İkinci Cihan Savaşı içinde tek par-tili rejimin, CHP hükümeti tarafından konmuştur. Adı üstünde, zen-ginleri, varlıklıları kapsayan bir vergiydi; itirazı, temyizi olmayan ve uygulaması da faciaya dönüşen bir vergiydi. Yalnız zenginleri değil, azınlıkları da hedef alıyordu. Ödeyemeyenlerin malı, mülkü, haraç, mezat satılıyor, buna rağmen yine ödeyemezse Aşkale'ye taş kırmaya, kar küremeye gönderiliyordu.

***

Bu vergi ve uygulaması çok partili demokrasiye geçtikten sonra uzun yıllar tartışıldı, konuşuldu, CHP bu yüzden öncelikle azınlık-lardan oy alamadı.

***

Neyse başında da dediğimiz gibi konumuz Varlık Vergisi değil... * Hasan Pulur, Milliyet, 7 Eylül 1977.

Bize, bu yazıyı yazmaya adeta zorlayan Rıfat N. Bali'nin Tarih ve Toplum dergisinin Eylül 1997 tarihli sayısında yayınlanan araş-tırması oldu.

Varlık Vergisi denilince akla ilk gelenler o dönemin Başbakanı merhum Şükrü Saraçoğlu, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Teftiş Kuru.lu Başkanı Şevket Adaları ve İstanbul Defterdarı Faik Ökte gelir.

Ama Faik Ökte, çok partili rejime geçilince ve iktidara Demok.rat Parti gelince, 1951 yılında Varlık Vergisi Faciası diye bir kitap yazdı, sanki kanunu uygulayan en yetkili üç kişiden biri kendisi değilmiş gibi...

Kitap yayınlanır yayınlanmaz Türkiye'nin gündemine oturdu, herkes bunu tartışıyordu. Eski Başbakan Saraçoğlu yurtdışındaydı, döner dönmez ayağının tozuyla gazetecilerin sorusunu cevapladı: "Eser benimdir, o kadar benimdir ki, bugün aynı mevkide ay.nı mali şartlarla karşılaşırsam, bu kanunun tecrübelerinden edin.diğimiz dersleri de göz önünde tutarak, bir yenisini yapmakta te.reddüt etmem."

Şaşırdınız değil mi? Devlet adamı denilince aklınıza, dün söy-lediğini bugün inkar eden, tükürdüğünü yalayanlar geliyor değil mi?

Maalesef öyle oldu ama, bir zamanlar bu memlekette Saraçoğ.lu gibi insanlar da yaşamıştı.

Saraçoğlu, yurda döner dönmez bu açıklamayı yaptı, henüz kita-bı okumamıştı, okuyunca bir açıklama daha yapacaktı. Ve yaptı: "Varlık Vergisi benim beğendiğim işlerimden biridir. O zaman içinde bulunduğumuz şartlar, yani seferber edilen ordunun masraf-larını karşılamak, darlık içine düşen hazineyi takviye etmek icap ediyordu. Bunun için iki yol vardı. Birisi fakir köylünün boş amba-86

rına yeniden el uzatmak, Aşar Vergisi'ni yeniden diriltmek, diğeri de bu vatanın nimetlerinden istifade etmiş

olan zenginlerimizin var-lıklarına müracaat etmek idi, biz ikinciyi tercih ettik. (...) Bu kanun kendisine bağlanan ümitleri tahakkuk ettirdi ve hazineye bugünkü kıymetten 600-700 milyon lira temin etti ve içinde bulunduğumuz para darlığını bertaraf etti."

Kanunun iyi bir kanun olduğunu, uygulama sırasında bazı soy-suzların suiistimal yapmasının kanunun kıymetini düşünmeyeceği.ni söyleyen Saraçoğlu, suçlamalara şu karşılığı veriyordu: "Türkiye'deki varlığın büyük kısmı İstanbul'da toplanır. İstan-bul'da toplanan bu varlığın yine mühim kısmı yabancı ve azınlıkla-rın elindedir. Bu bakımdan varlıktan vergi alındığına göre (onlar.dan) daha çok para alınmıştır."

Saraçoğlu sorar:

"Bu kanuna hiç kimse sahip çıkmıyormuş!"

Varsın kimse sahip çıkmasın, Saraçoğlu "Dün dündür!" diyen, ya da "Refah Partisi PKK'dan daha tehlikelidir!"

deyip, sonra gidip, Ho-ca'nın kucağına oturanlardan değildir, O Ödemişli Saraçoğlu'dur:

'Bu kanuna hiç kimse sahip çıkmıyormuş... Öyle ise Varlık Vergisi kanununa Saraçoğlu sahip çıkıyor ve diyor ki: O Varlık Vergisi kanununu bu memlekete getiren benim. Bunun sevabı da, günahı da benim boynuma

olsun."

Evet, bu memlekette bir zamanlar Saraçoğlu gibi insanlar da ya-şardı. Şimdi "devlet adamı" diye yaşayanları da görüyoruz.

EK 2:

SALKIM HANIM: TERSİNE TARİH!*

Kurnaz köşe dönmecilik, temiz çalışmayı ezdi. Adi görgüsüz.lük, kaliteyi 100 yıl geriye kovdu. Aptal taklitçilik, verimli yaratı.cılığı eritti. Kör cahillik, ışıldayan bilgiyi örtü.

Hasan Cemal'in...

Yazdığı herzeye bakın!

Murat Belge'nin ...

Sarıldığı hükme bakın!

Murat Belge, içlerinde benim de olduğum şu Salkım Hanımın Taneleri romanı ile TRT'yi soyma aleti

yapıldığına dair güçlü kuş-kular bulunan film üzerine yazı yazanları suçluyor. Hasan Cemal de "Salkım Hanımla ilgili tartışmaları izlerken hüzünlendiğim oldu. Düşünce ve duygu dünyamız niye bu kadar hoyrat olabiliyor..." di.ye zeytinyağı gibi üste çıkma yazısı kaleme alıyor. Eleştirmen Do.ğan Hızlan da "Roman gerçeği ile hayatın gerçeği farklı yazılabi.lir..." diye uyduruk savunma buluyor.

Bir dakika! Kim hoyrat!

Kim yargısız infazcı!

Kim yalana şemsiye oluyor!

İyi anlayalım.

* Necati Doğru, Cumhuriyet. 10 Aralık 2001.

Kendimize "yazar" diyorsak...

Yazarlığın hakkını vermeliyiz...

Kendimize "aydın" diyorsak...

Cahil çiğliğine düşmemeliyiz...

Bu film kaça mal oldu, parası TRT'den mi çıktı, o sırada iktidar-da olan ANAP Genel Başkan Yardımcısı romanın yazarı Yılmaz Karakoyunlu siyasi nüfuzunu mu kullandı? TRT'den maaşlı yönet-men Tomris Giritlioğlu ve romanı film senaryosu haline getiren ya.zar Etyen Mahçupyan'a yapılan eleştiriler haklı mı, yoksa bu iki isim "şöhret olmak için" gerçekleri bile bile mi saptırdılar?

Bu soruların cevaplarını aramaya çıktığınız zaman, ulaştığınız bil.giler öyle "hoyrat, yargısız infaz, kendi milletine toz kondurmaz, ca.hil milliyetçi..." türünden ucuz suçlamalarla geçiştirilecek gibi değil.

Varlık Vergisi sırf Musevi, Rum, Ermeni gibi Müslüman olma-yanları ezmek, onların elinde birikmiş olan servetleri Türk köklü tüccara, işadamına ve fabrika sahibi, otel sahibi, büyük dükkân-han sahibi olmak isteyen Anadolu eşrafına yönlendirmek, Türk burjuva-sını yaratmak için yapılan bir Cumhuriyet devleti zulmü müydü?

Özellikle filmde işlenen bu!

Ermeni, Rum, Musevi zenginlere taşıyamayacakları kadar vergi koydular. Adamlar da bu vergileri

ödeyemediği için İstanbul'daki lüks yalılarından, köşklerinden; eşlerinin, çocuklarının gözyaşları arasında alınıp Erzincan'ın Aşkalesi'ne "taş kırmaya" sürgün edildi-ler. Öyle mi?

Gerçek bu mu?

Aydınsan gerçeği bul?

Romancıysan yalakalık yapma!

Yönetmensen arpalık kenesi olma!

Senaryo yazıyorsan uçma!

Gerçeği yakala!

Zahmet edersin, kalkar gidersin İstanbul Ticaret Odası'na... Gi-rersin arşivine... İstanbul kentinin tüccarlarının, ithalatçılarının, büyük han sahiplerinin, para alıp para satan tefecilerinin, dışarıya tütün, üzüm, incir, ham maden ihraç eden ihracatçısının ne kadarı-nın Rum, ne kadarının Ermeni, ne kadarının Musevi ve ne kadarı.nın da Türk olduğuna bakarsın!

Ağzın açık kalır! Varlık Vergisi'nin konulduğu Dünya Savaşı şartlarında İstanbul'un ticaret hayatının, sanayicilik hayatının, eğ-lence hayatının, otelcilik hayatının ve hatta doktorluk, terzilik, pas-tanecilik, meyhanecilik hayatının yüzde 87'sinin Musevi, Ermeni ve Rumların elinde olduğunu görürsün.

Hatta sadece olduğunu değil...

Aralarında anlaşıp sermaye hegemonyası kurduklarını da gö-rürsün...

Bununla yetinemezsin...

Sen roman yazarısın...

Sen senaryo yazarısın...

Sen film yönetmenisin...

Sen Hasan Cemal'sin...

Sen Murat Belge'sin...

Sen Doğan Hızlan'sın...

Girersin PTT'nin arşivine... Varlık Vergisi'nin çıkarıldığı yıllar.da "İstanbul Telefon Rehberi"ni bulursun.

Tüccarlar bölümüne, it-halatçılar bölümüne, oteller bölümüne, pastaneler, bankalar bölü-müne, yani ne kadar yüksek kazançlı iş varsa o bölümlere bakarsın: yüzde kaçı Türk, yüzde kaçı Musevi, Rum ve Ermeni; bulursun.

Ağzın iyice açık kalır!

Çünkü yüzde 89.2'si Rum, Ermeni, Musevi, İtalyan, İngiliz, Fransız çıkar.

Sen aydınsın...

Telefon rehberiyle de yetinmezsin!

Gidersin Sultanahmet'e...

90

Girersin Çelik Gülersoy'un yıllarını verip bin bir emek, büyük para, rafine bir özen harcayarak kurduğu, ülkenin araştırmacıları ile insanlığa miras bıraktığı İstanbul Kütüphanesi'nin kitaplarının ara-sına... Bakarsın, Varlık Vergisi'nin konulduğu yıllarda İstanbul ne.dir: zenginlik, ticaret, eğlence, moda, alışveriş, hatta itlik, hergele.lik, mafyalık nerelerde topludur, kimin elinde...

Ağzın yine beş karış açılır...

Mafyalık da...

Kabadayhk da...

Rum ile Yahudinin elindedir...

İstanbul o yıllarda 600 bin, bütün Türkiye 18 milyon nüfusludur. Şişli'den ötesi tarladır. Mecidiyeköy, Levent, dutluk, eriklik. Şimdi Akmerkez'in bulunduğu yere kışın kurtlar iniyor, ağıllara saldırıp koyunları parçalıyorlar.

Ulus'ta bugün milyon dolarlara satılan özel korumalı sosyete sitelerinin yerinde inekler möölüyor... Koyunlar ağıllarından boğazı seyrediyor. Topkapı'dan sonrası üzüm bağları, bostanlar... Beşiktaş'tan ötesi araları dolmamış Ortaköy... Arna-vutköy... Yeniköy gibi köyler... Karşıda Üsküdar, Kadıköy birer minnacık semt...

Üsküdar'dan ve Kadıköy'den ötesi de yine araları dolmamış köyler... İstanbul'da ve dolayısıyla bütün Türkiye'yi elin.de tutan ve de Ortadoğu'ya ticaret kalbi olan zenginlik, sermaye, varlık Taksim-Beyoğlu-Tünel-Sirkeci-Kapalıçarşı arasına dizilmiş.

Hadi zahmet edelim...

Bakalım tek tek...

Kimdir bu dükkân, mağaza, otel ve hatta pastane sahipleri... İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günleriyle yüz yüze gelmiş, sade.ce Türklerin askere alınıp altı yıl askerlik yaptırıldığı, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği ayrıcalıkla da ticareti Yahudilerin, Rumların, Ermenilerin yapabildiği bir ülke, vergi alacaksa başvurmak zorun.da kaldığı varlık sahipleri kimdir?

Buyrun, dükkân dükkân izleyin;

91

Beyoğlu'nda...

Kumaşçı: Lazarro Franko...

Gümüşçü: Karako...

Çiçekçi: Sabuncakis;

İç çamaşırcı: Zaharyadis...

Papuççu-Terlikçi: Kifidis...

Şapkacı: Risso...

Büyük giyim mağazası: Mayer...

Biracı: Degustasyon...

Kuyumcu: Franguli...

Sarraf: Saroyan...

Antikacı: Kurkia...

Zengin terzileri: Lutufyan Tıheo...

Sosyete terzileri: Concitta, Fegara...

İskarpinciler: Aris, Paçikakis...

Eczacı: Rebül...

Çeyizci: Eşkinazi...

Hediyelik eşya: Angeildis...

Tünel'de...

Pastacılar: Markiz, Lebon...

Pasajlar: Aznavur, Hocapolo...

Oteller: Pera, Alp, Tokatlayan...

Bankalar Caddesi'nde...

Osmanlı Bankası

Selanik Bankası

Holantse Bank

Bank Komerçiyele...

Banko di Roma...

Karaköy'de...

Giyim Mağazası: Tiring...

Şapkacı: Ruza...

Matbaalar: Çituris, Zeiliç...

Saatçi: Mayer...

Bahçekapı-Eminönü'nde...

Çok katlı mağaza: Oroz di-Bak...

Lokumcu: Hacı Bekir...

Tek Türk lokumcu Hacı Bekir...

Ve Dünya Savaşı patlamış.

Hitler orduları Edirne'ye kadar dayanmış. Köylerde halk yiye.cek bulamıyor. Süpürge tohumu yiyenler var, çiftliklere gelip bütün bir gün tek bir öğün yemek için çalışmak isteyenler bulunuyor. Şe.ker yok, çay yok, yağ yok. Sıtma, frengi hastalarına ilaç yok. Lise.de yatılı okuyan çocuklar yıkanmak için sabun bulamadıklarından bitleniyorlar, askeri okullarda kurtlu pirinçten yapılan pilavı yiyen öğrenciler zehirleniyor.

Ülkenin her tarafı Aşkale...

Böyle bir durumda...

Devlet savaşa hazırlanmak zorunda, vergi alacak. Vergi kimden alınır? Geliri olandan değil mi?.. İstanbul defterdarı Faik Ökte'den sonra Varlık Vergisi üzerinde inceleme yapan tek ekonomist Ayhan Aktar'ın yazdığına göre, o dönemde beyanname ile bir lira vergi alabilen devlet, Varlık Vergisi koyduğu zaman 20

alabiliyor. Yani gelir sahipleri, bugünkünden daha rezilce vergi kaçırıyorlar.

***

Tefeciliği de bunlar yapıyor.

Padişah Abdülhamit'in damadı olan Mahmut Celalettin Paşa'dan oğlu ünlü Jön Türk Prens Sabahattin'e kalan Papazlı Çiftliği'nin üzerine ipotek koymuş olanlar; Misak, Keleman Cabayan, Madam Marianti, Mihaildis, Mihaliki Papaduluos, Lülopulos'un oğlu Di-mitri, Selaman Behmuras isimli gayrimüslimler, Papazlı Çiftliği'nin üzerindeki ipotekleri çözerek satın alan Trakyalı Türk Hüsnü Al-bayrak'ın torunu Mehmet Albayrak'ta belgeler var.

Bir zahmet gidin...

İnceleyin...

Bu durumda devlet vergiyi kuşkusuz servet sahibi Museviler. Rumlar, Ermenilerden almak zorunda... Varlık Vergisi'yle 300 mil.yon lira toplandı. Senaryo yazarı Etyen Mahçupyan ile film yönet.meni Tomris Giritlioğlu'nun etnik ayrım ve zulüm yapıyor diye suç.lamaya çalıştığı aynı devlet bir yıl sonra köylüye de "arazi ve hay.van vergisi" koyuyor. Varlık Vergisi'nden topladığının daha fazlası.nı, 368 milyon lira, yoksul köylüden topluyor.

Roman yazıyorsan...

Senaryo yazıyorsan...

Film çekiyorsan...

Hasan Cemal isen...

Murat Belge isen...

Doğan Hızlan isen...

Her kim isen...

Gerçeğin tamamını niçin görmüyorsun? Aydın olmak "azınlık kültürünü fetiş haline getirip" kolayından şöhret olmak mıdır?

Salkım Hanım: Tersine Tarih...

EK 3:

SALKIM... SALKIM... TRT'LEME...*

Yedirmem beynimi bunlara!

Salkım Hanım'ın Taneleri adlı TRT filmi etrafında yapılan tartış-malara bakın.

Salkım salkım dökülmekteler. Bir yığın yalan dolan. Gerçeği saklama. Hedef saptırma...

***

Yılmaz Karakoyunlu: Siyasal mezunu. Devlet tecrübesi var. DPT'de görev almış. ABD'de üniversite üstü eğitim görmüş. Özel sektör tecrübesine de sahip. Kastelli'nin koordinatörü olmuş.

Hem romancı!

Yakın tarihimizin puslu kalmış köşelerini netleştirmeye soyunmuş.

İddialı romanlar yazıyor.

Hem de şair!

Rubailer döktürüyor.

Hem de bakan!

Kendisini yeni bir milletvekili tipi olarak göstermeyi başarıyor. Şu anda halkın çok yüksek vergiler, büyük zamlar, en aza indirilmiş gelirler altında ezilerek büyük özveri ile katlandığı Ekonomiyi Güç-lendirme Programı'nın önemli ayağı olan özelleştirmeden sorumlu devlet bakanı. * Necati Doğru, Cumhuriyet, 5 Aralık 2001.

Hem de oyun yazarı!

Hem toplumun ışığı!

Halkın temiz bilgilerle aydınlatılmasının aracı olan TRT'den so-rumlu devlet bakanı.

Hem de hatip!

Yüksek konuşma kabiliyeti ile partisinin bütçe görüşmeleri söz-cülüğünü yapıyor.

Hem de liberal aydın!

Fakat yazdığı romanda ileri sürmeye çalıştığı tezleri savunmu.yor, savunamıyor. Kalkıp; "Yerli burjuva yaratmak için zengin Mu.sevileri Aşkale'ye sürdüler. Mallarını ucuz ucuz kapattılar. Ben de bu gerçeği romanlaştırdım" diyemiyor.

Aydın geçiniyor...

Tavrında aydın kırıntısı yok.

Tarihçi geçiniyor, tarihçi bilimselliği yok. Romanında, gelinine tecavüz eden Paşa'nın Hamidiye Alayı'ndan bir subay, yani Türk kökenli değil Kürt kökenli olduğunu söyleyecek kadar kendini kay-bediyor. Kendini eleştiriden kurtarmak için bir sanatçıya yakışma-yacak, bir liberal aydına uymayacak şekilde Kürt vatandaşlarını aşağılıyor.

Yılmaz Karakoyunlu...

Salkım salkım dökülüyor...

***

Yücel Yener: TRT Genel Müdürü... Ülkenin en yüksek bürok-ratlarından biri... Altı bin kişinin çalıştığı, bütçesi bakanlık büyük-lüğünde bir kurumun sorumlu kişisi. TRT, halktan toplanan vergi.lerle yaşayan bir kurum.

Devletin malı. Salkım Hanımın Taneleri romanının senaryolaştırılarak filme çekilmesinde maliyetin büyük bölümü TRT'den çıktı.

TRT'nin genel müdürü...

Kurumun filmini savunamıyor.

TRT'nin bağlı olduğu Bakan Karakoyunlu ile basın toplantısına katıldı, konuya ışık tutacak tek kelime söylemedi.

Bakan konuşuyor...

Yücel Yener baş sallıyor.

Konuştuğu zaman da halkı aldatacak saptırmalara giriyor, "Sal-kım Hanım'ın Taneleri filmine gösterim belgesini (sansürden geç.me) Kültür Bakanlığı verdi..." diyor.

Yani film özürlü olabilir.

Ama sorumlu ben değilim.

Yeşilçam'da sekiz film yapımcısı şirketin sahipleri, genel mü-dürleri ile konuştum. Bu piyasada, Salkım Hanımın Tanelen adlı filmin nakdi ve ayni olarak 2 milyon dolara mal olduğu ve 600-700 bin dolar olarak sözü edilen nakdi paranın "ön satış" (pre-sail) mo-deliyle yapımcı şirket Avşar Film'e verildiği, çekiminde kullanılan ham filmler, laboratuvar, ışık, kostümler, taşıma, konaklama türü giderlerin de ayni olarak TRT

imkânlarından yapıldığı biliniyor.

TRT'nin de tarihinde...

Yeşilçam'ın da geçmişinde...

Böylesine; getir senaryoyu, oyuncu isimlerini, al nakit parayı, aynı desteği diye formüle edilen "ön satış

modeli" ile yapılmış hiç.bir film yok. Bu ayrıcalık ilk kez Salkım Hanım'a tanınmış, dolayı.sıyla bu film TRT'nin malı. Bu filmin bütün gösterim haklarının TRT'ye ait olması gerekir.

Fakat Yücel Yener...

"Özel TV gösterecek" diyor.

Hangi özel TV?

Nasıl gösterir?

TRT onu özel TV kanalına kaça sattı? Nakdi ve ayni olarak bu film TRT'nin kasasından, yani halkın parasından ne kadar aldı gö-türdü? Ve Genel Müdür, adını bile açıklamadığı özel TV kanalına bu filmin gösterim hakkını kaça sattı?

97

Bunlar topluma anlatılmıyor. Ülkenin koca bürokratı...

Bağlı olduğu bakanla birlikte konuyu toplumun kör tarafına ge.tirip geçiştirmeye çalışıyor. Yücel Yener de...

Salkım salkım dökülüyor...

Tomris Giritlioğlu: Filmin kadın yönetmeni. On yıldan daha faz.la TRT'nin kadrolu, maaşlı, ikramiyeli, harcırahlı yönetmeni. Tarihi gerçekleri açıklama iddiası olan bir romanı senaryolaştırıp filme çekme sorumluluğuna soyunuyor.

Herkes ondan umutlu!

Herkes ona yardımcı!

Bu filmin, hem de devlet kurumu olan TRT'nin parasıyla çekildiği.ni biliyor. Hatta projenin oluşmasında aktif katkısı da var deniliyor.

Projeyi hazırlayan o...

Fakat filmini savunamıyor.

Filmin sanatsal namusuna sahip çıkmıyor. Dört kez basın top-lantısı yapıyor, dördünde de Bakan

Karakoyunlu için ve Genel Mü-dür Yücel Yener için övgü dolu sözler söylüyor. Onları neredeyse "heykeli dikilecek 100 Türk büyüğü içine yerleştirilecek" insanlar olarak tarif ediyor. "Romanın kahramanı, inançlı Yahudi kızı Nora, Balıklı Rum Hastanesi'nde ölüyor." Romanda böyle

yazılı. Fakat filmin senaryosunda "Ermeni kilisesinde cenaze töreni yapılıyor. Niçin?" sorusuna Tomris Giritlioğlu da "Musevi cemaati sinagogla.rın birinde çekim yapma izni vermediği için... " diye cevap veriyor. Türk Musevi Cemaati Hahambaşı ise, "Bizden izin istemediler" di.ye açıklama yaptı.

Giritlioğlu da;

Salkım salkım dökülüyor...

Etyen Mahçupyan: Türkiye'nin bozuk düzenine, eski devlet ya-pısına, Mustafa Kemal'e, onun Cumhuriyet projesinin bazı değerle-rine başkaldıran cesur aydın tipi...

Liberal demokrat...

Çok doğrucu...

Doğrular adına köktendinci, Kürtçü düşüncelerin serbestçe açık-lanmasını bile savunmaktan çekinmiyor.

Ancak "Nereden çıktı bu Ermeni kilisesi" eleştirisine karşı yalana sarılıyor. Yahudi cemaatı izin vermedi, diyor.

Ermeni zulmüne gönderme yapıyor. Ama "Evet, ben böyle düşündüm" deme aydın yürekliliğini gösteremiyor.

Etyen Mahçupyan da...

Salkım salkım dökülüyor...

Ahmet Çakar: Genç MHP milletvekili... Türk milliyetçiliğine gönül koymuş tipi oynuyor. Fakat romanı okumadan, filmi görme-den.. . Bu filmin, halkın parasıyla nasıl çekildiğinin ardını arkasını so.ruşturmadan...

Hamasi milliyetçi nutuklarla konuyu gündeme getiri.yor.

O da salkım salkım dökülüyor...

Salkım... Salkım...

TRT soyuluyor!

Beyinlerimiz esir alınmakta.

Paramız da TRT'leniyor...

Ben beynime ve parama...

Sahip çıkarım.

Beynimi yedirtmem!

99

EK 4:

VARLIK VERGİSİ HAKKİNDA KANUN*

11.11.1942

1. Verginin Mevzuu

Madde 1: Servet ve kazanç sahiplerine servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere "Varlık Vergisi" adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

Madde 2: Varlık Vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan ha-kiki ve hükmi şahıslardan alınır.

a)

2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mü-kellef bulunanlar;

b)

Büyük çiftçiler (büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu

mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunca yazılı komisyonlarca tespit edilenlerdir);

c)

Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayri safi iradı yekûnu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulu-nan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetler.le bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar; d)

1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar muci-bince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle

uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;

* Teori, Ocak 2002, s.21-25.

e) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı hal-de 1939 senesinden beri, velev bir defaya mahsus olsa bile, ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak, her ne nam ile olursa olsun, para veya ayniyat almış olanlar; Madde 3: İkinci maddeye yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler, yalnız bu maaş,

tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin a fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirler.

Madde 4; 1837 sayılı Bina Vergisi Kanununun üçüncü ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanunu'nun ikinci maddesinde sayılı bina ve ar-sa sahipleri, ikinci maddenin c fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

Madde 5: Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarh olunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketle.rin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2- Verginin Miktarı

Madde 6: Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini, bir mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye tekaddüm eden son yılda tarh edilmiş ve.ya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını, çiftçilerde mükellefin zi.rai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de vergi irat ve vergi kıy.meti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet ol-maksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tespit ederler. Ancak 2385 sayılı kanunun 11 maddesi hükmi dairesinde kazanç beyanne-101

melerine bilanço rapt etmek mecburiyetinde olan anonim, komandit, limited ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketle.rin vergileri 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanele.rini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlarda terk, devir ve tasfiyeye ta-kaddüm eden son seneye ait safi kazancının yüzde 50'sinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde 70'inden yukarı olamaz.

İkinci maddenin b fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3- Verginin Tarihi

Madde 7: İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere bir vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce ken.di azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabı.na göre müteaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde, bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten tica.ret ve ziraatten anlayanlar arasındaki iki aza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda biz.zat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kuru.lan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendi.leri de icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların, büyük çiftçileri tespit için yapacağı toplantılar.da Ticaret Odası yerine Ziraat Odaları'nca kendi azaları arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraatten anla.yanlar arasından seçilecek iki aza komisyona iştirak eder.

Komisyon kararlan ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

Madde 8: Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tespit et.tikleri sırada şeriklerin de servetleri derecesini ve fevkalade ka.zançlarını araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

Madde 9: Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet dere-celerini tespit işini 15 gün içinde intaç ile mükelleftirler. Bu müd.det zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan azası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntehibisani olan.lar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak su.retiyle komisyonların azası tamamlanır.

Madde 10: Mükelleflerin tespiti arasında komisyonlarca unutul-muş olanların isimleri komisyonların dağıtılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tespit olunarak yedinci madde hükmü dairesinde

yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar azami 15 gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarla.rını kararlaştırmaya mecburdurlar.

4- Verginin Tebliğ ve Tahsili

Madde 11: Komisyon kararları şehir ve kasabalarda varidat daire.lerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere listeler yapıştırıl.mak suretiyle ilan ve tebliğ olunur. Listelerin asıldığı, gündelik ga.zete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrı.ca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve kati mahiyette olup bunlara karşı ida.ri ve adli kaza mercilerinde dava açılamaz.

Ancak bir mükellef namı.na aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarh edilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tar-hiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

Madde 12: Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmaya mecburdurlar.

15 günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimen.kul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerin ihtiyaten haczine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin Tahsili Emval Kanunu'na tevfikan tahsiline tevessül edilmekle beraber ver.gi miktarına, müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüz.de bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin her-hangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırı-lırlar.. Ancak üçüncü

maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınlar ve 55 ya-şını mütecaviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili Evmal Kanu-nu'nun tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine ta.bi tutulmayabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verile.cek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca hazine bono ve tahvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikle.ri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili Emval Kanunu'nun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

Madde 13: Kollektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı ha-linde ortakları ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili Emval Kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve 12. madde.nin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile 12. madde de yazılı karar ve muameleler kati olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılamaz.

5- Teminat

Madde 14: Varlık Vergisi'yle mükellef tutulanların ikametgâhla-rında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendi-104

leriyle birlikte oturan usul ve füruu ile kardeşlerine ait dükkân, ma-ğaza, depo ambarı, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu ka-nunun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hük-münde olup bu malların satılmasında da Tahsili Emval Kanunu hü-kümleri tatbik olunur, verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait

olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tespiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdir.de bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin zilyedliği altında veya yukarıda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteallik satış temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilâma veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit olmayarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai haciz.ler bu teminat hükmüne halel vermez. Bu hacizler ancak vergi ala-cağının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hak-kında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların Varlık Vergisi mükellefiye.ti ile ilişiği olmadığı alakalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6- Müruruzaman

Madde 15: 9 ve 10. maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarh edilemeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 ma.li yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7- Meriyet Maddeleri

Madde 16: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir. Madde 17: Bu kanun hükümlerini yürütmeye İcra Vekilleri He.yeti memurdur.

EK 5:

VARLIK VERGİSİ KANUNU'NA EK KANUN*

No: 4501

Madde: 1 - 11.11.1942 tarih ve 4305 sayılı kanunun ikinci mad-desinde yazılı mükelleflerden; vergilerini ödemedikleri tahakkuk eden hizmet erbabı ile gündelik gayri safi kazançları üzerinden ka-zanç vergisine tabi mükelleflerin tahsil edilmemiş bulunan borçla.rını terkine Maliye Vekili salahiyetlidir.

Madde: 2 - Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

Madde: 3 - Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

17 Eylül 1943

* Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.222.

EK 6:

BAKAYANIN TERKİNİ HAKKINDA KANUN*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umumî Heyeti'nin 15.3.1944 ta.rihli toplantısında kabul buyrulduğu Yüksek Cumhuriyet Riyaseti.nin 15.3.1944 tarih ve 4-189 numaralı tezkeresiyle bildirilen Var.lık Vergisi bakayasının terkinine dair 4530 numaralı kanunun su.reti aşağıdadır.

Neşri tarihinde mer'i olan bu kanun 17.3.1944 tarih ve 5657 sa.yılı Resmi gazeteye derç edilmiştir.

1322 sayılı kanunun 12. maddesi mucibince icabedenlere tebli.ği 17.3.1944 Başvekil yerine Müsteşar imzası okunuyor.

Varlık Vergisi bakayasının terkinine dair kanun numarası 4530, kabul tarihi 15.3.1944, neşir tarihi 17.3.1944'tür: Birinci Madde: 4305 sayılı kanuna göre tarh edilmiş olan vergi-lerin henüz tahsil edilmemiş bulunan bakiyeleri terkin edilmiştir.

İkinci Madde: 4305 sayılı kanuna göre yapılmış olan Varlık Ver-gisi tarhiyatından dolayı yeniden müracaat kabul olunmaz.

Üçüncü Madde: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Dördüncü Madde: Bu kanun hükümlerini yürütmeye İcra Vekil-leri Heyeti memurdur.

15.3.1944 * Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.223.

EK 7:

4305 Numaralı Varlık Vergisi Kanunu'nun çalışma mecburiyetine

dair hükümleri ihtiva eden 12 ve 13.

maddelerinin tatbik sureti hakkında Talimatname

1. MÜKELLEFLERİN TESPİTİ VE İŞ MAHALLERİNE GÖNDERİLMESİ

Madde: 1 - 4305 numaralı Varlık Vergisi Kanunu mucibince vergi tarh cetvellerinin asıldığı tarihten itibaren bir ay içinde borcu.nu ödemeyenler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbikine esas ol.mak üzere mahallin en büyük mal memurluğunca bu gibilerin adla.rını, soyadlarını, iş adreslerini ve bilindiği takdirde ikamet adresle.rini ve vergilerinden ödemedikleri

miktarı gösteren cetveller hazır.lanır. Bu mükellefler aşağıda yazılı sıraya göre sevke tabi tutulur.

1)

Varlık Vergisi borcuna mukabil hiçbir tediyede bulunmamış olanlar,

2)

Vergisini kısmen ödemiş olmakla beraber haczi kabil malla.rını kaçırmış olanlar,

3)

Menkul malını kaçırmadığı ve borcunu ödemek hususunda iyi niyet gösterdiği anlaşılanlar,

4)

Münhasıran gayrimenkulden dolayı mükellef tutulmuş bu-lunanlar,

* Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s.225-228.

Mükelleflerin bu şekilde tasnifini ihtiva edecek olan cetveller, en büyük mal memurluğu tarafından mahallin en büyük mülkiye amirliğine üç nüsha olarak tevdi olunur.

Madde: 2 - En büyük mülkiye amirliği bu cetvellerde yazılı mü-kelleflerin kadınlardan maadasını sevk imkânlarını göz önünde tu-turak zabıta marifetiyle kısım kısım celp ettirir ve bunlar arasından: A)

Umumî, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 sayılı kanuna tabi

müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden istihdam edilenleri,

B)

18 yaşını bitirmemiş olanlarla vesayet ve hacir altında bulu-nanları ve 50 yaşını mütecaviz olanları, Ayırmak üzere, tensip edeceği zatın reisliği altında maliye ve emniyet dairelerince seçilecek birer zattan mürekkep bir heyet teşkil eder.

Bu heyet, A fıkrasına yazılı memur ve müstahdemlerin hüviyet-lerini müsbit evrakı ve diğerlerinin fotoğraflı nüfus tezkerelerini ve vesayet ve hacir vesikalarını tetkik etmek suretiyle şahıslarını ve adreslerini tespit ettikten sonra, Vekiller Heyeti'nce bunlar hakkın.da bir karar alınıncaya kadar sevklerini tehir eder.

Kadınların sevki de, İcra Vekilleri kararına talikan bırakılır.

Madde: 3 - İkinci madde mucibince yapılan tefrikten geriye ka-lanlar arasından iki gözü kör veya kolsuz olan veya bir ayağı bulun-mayan veya bir kolu ve bir ayağı yok denecek derecede sakat olan-larla seyahata mâni derecede hummalı ve had bir hastalıktan yat-makta bulunduğu sıhhî heyet raporuyla ve heyet bulunmayan yer-lerde Hükümet doktorluğunca verilen raporla sabit olanlar da ayrı-larak mütebbakisi sevke tabi tutulur.

Yukarıda yazıldığı şekilde hastalığı tahakkuk edenler zabıta ma-rifetiyle Hükümet hesabına hastaneye yatırılır.

Hastanede yer bulun.madığı taktirde bu gibilerin evlerinde yatmalarına müsaade olunur. Bunlardan

iyileşenler hemen mürettep mahallerine gönderilir.

Madde: 4 - İkinci madde mucibince celp olunanları, tefrik veya sevklerine kadar zabıta nezareti altında bulundurmak üzere millî em.lâkten münasip

bina tahsisi veya hususî bina isticarı suretiyle bir veya birkaç (toplantı yeri) tedarik ve temin olunur. Celp edilen mükellefle.rin teslim ve sevki hususları zimmet imzası mukabilinde icra edilir.

Madde: 5 - Üçüncü madde mucibince sevke tabi olanlar, nafia hizmetlerinde çalıştırılmak üzere Nafıa Vekâletince mahallerinin en büyük mülkiye amirliklerine bildirilerek ilk tevzi merkezlerine ve.ya işyerlerine polis veya jandarma nezareti altında gönderilir.

Kadınların sevki için Vekiller Heyeti'nce karar ittihazı halinde bunlar da belediye hizmetlerinde çalıştırılmak üzere Dahiliye Vekâ-letince bildirilecek mahallere sevkolunur.

Madde: 6 - Mükellefler arasında bulunan ve askerlik hizmetini yapmakta olan muvazaf ihtiyat erler hakkında çalışma mecburiye-tinin tatbiki, askerliklerinin hitamına bırakılır. En büyük mülkiye amirleri bu gibilerin bulunduğu kıtalar komutanlığına keyfiyeti bir-dirmekle mükelleftirler.

Madde: 7 - İkinci ve üçüncü maddelerde yazılı haller haricinde hiçbir mükellefin sevki tehir olunamaz. En büyük mülkiye amirli-ğince sevk hususunda alınan karara karşı idarî ve adlî kaza merci-lerinde dâva açılamaz.

Üçüncü maddede yazılı maluliyet ve hastalıklar haricinde hasta-lığı olduğu iddia edenlerin sıhhî muayeneleri iş için gönderilecek.leri son tevzi merkezinde sıhhî bir heyet tarafından yapılır.

Madde: 8 - Sevkedileceklerin iaşe masrafları kendilerine aittir. Bunlar ilk tevzi merkezlerine varıncaya kadar yetecek derecede yiye-ceklerini birlikte götüreceklerdir. Vesika usulü tatbik edilen mahaller-de bu gibilere birkaç günlük ekmek tayınlarının birden verilmesi za-bıtaca temin olunur. Ancak iaşesini temin edemiyecek derecede muh.taç olduğu anlaşılanların celplerinden itibaren sevk edilecekleri işyer.lerine muvasalatlarına kadar iaşeleri zabıtaca temin olunur.

Madde: 9 - Mükelleflerin sevki ve çalıştırılmaları için ödenecek bilûmum ücret ve masraflarla, çalışmalarına mukabil kendilerine ve-rilecek ücret, Maliye Bütçesinde açılan hususî tertibe mevzu tahsi-sattan tediye olunur. Mükelleflerin çalıştırılma işlerini tanzim ve ida-re edecek memurların kadroları Maliye ve Nafıa Vekâletlerince müş-tereken tespit edilerek İcra Vekilleri Heyeti'nin tasvibine arzolunur.

Madde: 10 - Mükelleflerin ilk tevzi merkezlerine sevki ve ora.larda bulunan Nafıa bürolarına teslimi zabıtaya aittir. Zabıta celp ve sevk sırasında bunları nezaret altında bulunduracağı gibi firara mâ.ni olmak için her türlü inzibatî tedbirleri almakla mükelleftir. Zabı.ta teslim ettiği her mükellef hakkında maliyenin verdiği cetvelden münderiç malûmatı da Nafıa bürolarına tevdi eder.

Madde: 11 - Mükelleflerin sevki ve çalıştırılmaları için ihtiyari icabeden masraflara mukabil mahalli emniyet amirleriyle Nafıa bir-likleri şefleri tarafından intihap edilecek mutemetlere avans verilir ve kredi açtırılır.

2. MÜKELLEFLERİN ÇALIŞTIRILMASI

Madde: 12 - Tevzi merkezlerinde Nafıa bürolarına teslim edilen mükellefler Nafıa Vekâletince tespit edilecek işyerlerinde çalıştırı-lırlar. Hiçbir mükellef, ikamet ettiği veya ticari teşebbüsünün bu-lunduğu vilayet dahilinde istihdam edilemez.

Bunların çalıştırma tarzı Nafıa Vekâletince tespit olunur. Kendi-lerine verilecek ücretin miktarı da Maliye ve Nafıa Vakâletlerince müştereken kararlaştırılır.

Madde: 13 - Mutemetler tarafından bordro ile tahakkuk ettirile-cek ücretlerin kanuni tevkifatı tenzil edildikten sonra yarısı mükel-leflere verilir. Diğer yarısı da, mükellefin adını ve hüviyetini, borç.lu bulunduğu mal sandığını gösterir bir bordro ile avans veya kre.diyi açan mal sandığında diğer sandıklar namına tahsilat kaydetti.rilmek suretiyle mahsup olunur.

Madde: 14 - Mükelleflerin yiyecek, giyecek ve yatacak levazı.mı masrafları kendilerine aittir. İaşe ihtiyaçları Nafıa Birliklerinde-ki usul dairesinde tanzim olunur. Ticaret Vekâleti işyerlerinde iaşe.nin teminine muktazi tedbirleri alacaktır.

Madde: 15 - Mükellefler varlık vergisi borçlarını ödeyinceye ka-dar çalışmağa mecburdurlar. Bu vergiden olan borçlarını tamamen ödediklerine dair alakalı Maliye Dairesi'nden vesika getirenler; ser-best bırakılır ve keyfiyet Maliye Dairesi'ne de bildirilir. Bu suretle mükelleffiyeti nihayet bulanlara Nafıa Bürolarınca bir vesika verilir.

Madde: 16 - Çalışma mecburiyetini ifa sırasında hastalananlar. tedavi ve iaşe ücreti kendilerine ait olmak üzere çalışma mıntıkası dahilindeki Hükümet ve Belediye Hastanelerinde tedavi edilir.

Madde: 17 - Bu talimatname neşri tarihinde muteberdir.

Madde: 18 - Bu talimatnamenin tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

KARARNAME

No: 131 5338

4305 Numaralı Varlık Vergisi kanunun çalışma mecburiyeti hak-kındaki 12 ve 13 üncü maddelerinin tatbik tarzına dair olan İcra Vekil.leri Heyeti'nin 7.1.1943 tarihli ve 19288-20 numaralı kararnamesiyle tasdik edilmiş bulunan talimatnamenin ikinci maddesine nazaran Var.lık Vergisi borçlarını miadında ödemediklerinden dolayı İcra Vekilleri Heyeti'nce ittihaz olunacak karar üzerine çalışma mecburiyetine tabi tutulması icabeden ve 55 yaşını mütecaviz bulunan mükellefler hak.kında Varlık Vergisi Kanunu'nun 12.

maddesi hükmü dairesinde çalış.ma mecburiyetinin tatbiki, Maliye Vekili'nin teklifi üzerine İcra Vekil.leri Heyeti'nin 20.1.1943 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

2 Şubat 1943 113

114

HALKIN SIRTINDAN GEÇİNENLER: Vurguncu - Haydi, uzun etme, ikimiz de yükümüzü tuttuk!.

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

1928 yılında Yozgat'ta doğdu.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi.

Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) yöne-tici olarak çalıştı. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) Ekonomi Danışmanı oldu. 1965'ten sonra mali müşavirlik yaptı.

1983 yılında siyasete Sosyalist Kültür Derneği'ne katılarak başladı. Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) girdi. SHP

Parti Meclisi üyeliğinde bulun.du. Demokratik Devrim Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Telif eserleri; Enflasyon, İşte Alternatif, 24 Ocak Kararları, Li-beralizm ve Demokrasi, İktisat'ta Doğrular ve Yanlışlar.

Çevirileri, Sosyalist Anlayış, Kapitalizm Nereye Gidiyor, Üçüncü Dünya'nın Yağmalanması, 2000'li Yıllara Girerken Kapitalizm, Tarım-Bolluk İçinde Yoksulluk.

115

engineer79